

Muassislar:
**O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi**

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:
**Sirojiddin SAYYID
Minhojiddin MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Farrux JABBOROV**

Jamoatchilik kengashi:
**Alisher SA'DULLAYEV
Iqbol MIRZO
Murodilla ESHMATOV
Muhammad ALI
Rustam NOSIROV
Rustam QOBILOV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV**

Bosh muharrir:
Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:
Nurilla ChORI

Mas'ul kotib:
Sa'dullo QURONOV

Mas'ul muharrir:
G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:
Husan MAQSUD

Muharrir:
Dilnoza RUSTAMOVA

Manzilimiz:
Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi binosi.

Indeks 100066
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: H.MAQSUD
Bosishga 02.12.2019-yilda ruxsat berildi.

Qog'oz formati: 60x84 1/8
Nashriyot hisob tobog'i: 8,7
Indeks – 822.

ISSN 0207-9137. Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi
tomonidan № 0253 raqami
bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik" dan olindi" deb izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Buyurtma № 53. Adadi: 1220
Toshkent shahri, Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.

MUNDARIJA

E'TIROF

3 Olim Toshboyev
"Inson qalbi bilan
hazillashmang siz..."

NASR

7 Hamid Alp
Raqiblar

ESSE

20 Hermann Hesse
Kitob mutolaasi haqida

NAZM

25 Odil Ikrom
Mehr ko'chasida kezgan
gadoman...

38 Oydinniso

Es-hushidan ayrilganmi bu
ko'ngil...

34 Akmal Ikrom

Tariq donasiday sochildi yulduz...

SABOQ

28 Viktor Hyugo
Hech nimaga ishonmaydigan
odam baxtsizdir

SO'ZOYNAK

29 Ulug'bek Hamdam
Sirlashish saodatdir

Muqovada:
Hasan PAYDO
olgan surat

29

54

32

32 “YOSHLIK” YO‘QLOVI
Yusuf Latif
Qalbdagi do‘st bilan suhbat

36 MULOHAZA
G‘ayrat Murodov
Yo‘lovchi tasviri

46 Nasrullo Ergash
Bir avlodning ikki ovozi

48 Zebo Sobirova
Tuyg‘ularga hamnafas ko‘ngil

49 Davronbek Oripov
Ichi va tashi bir yigitlar

51 Husan Maqsudov
Yolg‘on yozmaslik yo‘lida...

54 Xurshid Abdurashid
Bolalikning dasht qo‘shig‘i

40 TADQIQOT
Abdulaziz Qosimov
Tarjima va tarjimon

43 NASR
Allanazar Abdiyev
Og‘ir jazo

57 BIRINCHI UChRASHUV
Muslimaxon Mamadoxunova
Haqiqat izlaganga vijdon aziz...

58 Yahyoxon Fayoz
Yoshlik qaytmas bahor derlar...

64 Nigora Toshmurodova
O‘rtamizda ishq – ko‘prik...

59 QARDOSHLAR ADABIYOTI
ALABBOS
Yo‘ldagi odam

7

21-oktabr

E'TIROF

"Davlat tili haqidagi"
qonun qabul qilingan kun

“INSON QALBI BILAN HAZILLASHMANG SIZ...”

Xalqimizning birdamligini ta'minlab kelayotgan asosiy kuch bo'lgan o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosim muhtasham Xalqaro kongress markazida o'tdi.

Marosimda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yig'ilganlarni, butun xalqimizni ushbu tarixiy sana bilan tabrikladi.

Davlatimiz rahbarining: *“Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir.*

Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin.

Turkiy tillarning katta oilasiga mansub bo'lgan o'zbek tilining tarixi xalqimizning ko'p asrlik kechmishi, uning orzu-intilishlari, dard-u

armonlari, zafarlari va g'alabalari bilan chambarchas bog'liqdir.

Ajdodlarimiz, ota-bobolarimiz aynan ona tilimiz orqali jahonga o'z so'zini aytib kelganlar. Shu tilda buyuk madaniyat namunalarini, ulkan ilmiy kashfiyotlar, badiiy durdonalar yaratganlar” degan gaplari kaminaning yoshlik yillarini, yaqin tariximiz, go'zal va jonozig'i bo'lmish tilimiz bu yuksak maqomni olishida kechgan xotiralarni uyg'otib yubordi.

O'zbek tilining davlat tili deb e'lon qilinganiga o'ttiz yildan oshdi. Garchi o'n, yigirma yoshga kirganida ham sut tishi bilan qolgan Qonunning tug'ilishini egni qisiq ziyolilar va omma ko'z uzmay poylagan, dunyoga kelganini eshitib, bo'ri chilla tushgan kelini bola topganday irg'ishlagan edi. Ha-ha, o'ttiz yil burun o'zbekning chekkagir oti ko'pkarida allag'aytib bir zot ayrib edi, “uloq” ko'ksov bo'lib chiqdi: yetmish yillik qahraton suyak-suyakka o'tib ketgan ekan!

Sodda qilib aytganda, o'zbek degan jafokash xalq tarixda bir g'oya atrofida rostdan birlashgan, maydon va ko'chalarni to'ldirib namoyish qilgan

bo'lsa – til sabab. Mana shuning o'zi ko'p haqiqatlar-dan darak beradi.

Matbuotda yozilishicha, 1988-yil 3-dekabr sanasida Talabalar shaharchasida yoshlar g'ayrisha'rvaviy izdihom – "O'zbek tili bayrami"-ga yig'iladi. Yotoqxonalar oralig'idagi qarovsiz futbol maydonida bir necha yuz talaba davra quradi. Aslida, yoshlar bu joyni noilojlikdan tanlaydi. Chunki tuman ijroiya qo'mitasi bir oy burun rejalangan tadbirni universitet saroyi yoki maydonida o'tkazishga ruxsat bermaydi. Lekin o'zbekning o'r bolalari bayram o'tkazish ahdidan qaytmaydi. Kommunistlarni sarosimaga solgan tadbirni Toshkent shahar va viloyat firqa qo'mitalaridan kelgan vakillar kuzatib turadi. Ayrimlari "Ona tilimiz yanada serjilo bo'lsin!", "Tilimiz va merosimiz qabristonga aylanmasin!", "Yo'qolsin turg'unlik davri illatlari!" degan rang-barang shiorlarni ko'tarib olgan davraga yaqin borib, gapirilayotgan gaplarga quloq ham soladi.

Yanch ilonning boshini ajdarho bo'lmasdan burun!..

Davra esa beparvo. Yoshlar o'z havonida anjuman ila ovora. O'rta shoirlar, yoshlar vakillari chiqib, ona yurt, xalq, til haqida she'rlar o'qiydi, tilni asrash haqidagi fikrlarini aytadi. Shu mazmunda qo'shiqlar yangraydi.

Tadbir yakunida "g'ayriodatiy" hodisa yuz beradi – chaqiriq o'qib eshittiriladi. Bayram rezolyutsiyasida boshqa oliy o'quv yurtlarida ham o'zbek tili bayramlarini o'tkazish, Alisher Navoiy tug'ilgan kunni O'zbekistonda ona tili kuni sifatida nishonlash, texnika va tibbiyot oliy o'quv yurtlaridagi o'zbek guruhlarida darslarni o'zbek tilida olib borish taklifi o'rta tashlanib, barcha ona tilining sofliigi uchun kurashishga da'vat etiladi.

Anjuman "O'zbek tilini davlat tili deb e'lon qilish to'g'risida" O'zbekiston Markazqo'miga murojaatnoma qabul qiladi.

Mustabidlar bunday "shakkok" yoshlar intilishiga panja orasidan qararmidi. Be, sho'ro siyosatiga ko'ra, milliy til muammosining ko'tarilishi – g'irt ayirmachilik!

Yanch ilonning boshini ajdarho bo'lmasdan burun!..

Mana sizga sovetning aqidasi.

Erkin Vohidov 1988-yilda e'lon qilgan "Hushyor bo'!!" she'rida

"Safsataboz, nomard-u tili botir

Yoqangga tahqir muhri yorlig'ini qadaydi.

Chet tilini o'rgansang, seni kosmopolit der,

O'z tilingda so'zlasang, millatchi deb ataydi",

deya bejiz yozmagani.

Kullas, bir qur jununvash yoshlar tug'yonini o'zbek jamiyatida yetilib kelayotgan ulkan bir po'rtananing sadosi deyish mumkin. O'sha yili "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi Mirza Kenjaboyevning "Dildoshlik" maqolasini e'lon qiladi. Xalq tarixi – til tarixi, degan tamoyilni esga olgan shoir bir tilni oyoq osti qilish evaziga ikkinchi tilni ulug'lash yoki bir tilni ulug'lash uchun ikkinchi tilni oyoq osti etish siyosiy johillik, deb hisoblaydi. Murosa-siz ijodkorning "Turg'unlik, shaxsga sig'inish davrlarida ba'zan shunday shaxslar, "olimlar" yetishdiki, ular martabaga erishmoq uchun o'z ona tillarini yerga urdilar va ona tilini yerga urgani sari o'zlari ko'klarga ko'tarildilar" degan qarashi eskirdi, deya olamizmi?!

Partiyaviy hushyorlik va sergaklikni mudom namoyish etib kelgan Markazqo'm 1988-yilning 19-martida respublika ijodkor ziyolilari va ilmiy-pedagogik jamoalar oldida turgan vazifalarga bag'ishlangan anjuman chaqiradi. Yig'ilishda O'zkompartiya rahbari ma'ruza qilib, O'zbekistonda ikkitillilikni rivojlantirish masalasiga alohida urg'u beradi. Tomoshaning zo'ri shundan keyin boshlanadi. Kattaning gapidan ilhomlangan ayrim nomdor adiblar ikkitillilikni zo'r berib targ'ib etar ekan, uyat-shoyadni yig'ishtirib qo'yib, mumtoz adabiyotimiz va ilmdagi zullisonaynlik an'anasini misol qilib keltiradi. Holbuki, birgina respublika Fanlar akademiyasidagi lisoniy vaziyat juda ham nochor edi. Akademiya prezidiumining yetakchi mutaxassisi Qo'zivoy Qoraboyev akademiya muhitini quyidagicha tasvirlaydi.

Ko'chirma:

"O'tgan 31 yil mobaynida (men bu dargohda 1958-yildan buyon xizmat qilib kelaman) Akademiyamizda uyushtirilgan katta-katta anjumanlar, majlislar, ilmiy kengashlar, hatto taniqli o'zbek olimlarini so'nggi yo'lga kuzatish mitinglarida ham o'z ona tili – o'zbekchada nutq so'zlaganlar juda oz bo'lga-niga guvohman. Bu mo'tabar dargohning tashkil etilganiga 65 yildan oshibdiki, uning biror bir farmoni, qarori, murojaati o'zbek tilida chop etilgani yo'q. Bu ahvolni to'g'irlashning birdan-bir yo'li o'zbek tiliga davlat tili statusi berilishidir, deb o'ylayman".

Afkor ommani chalg'itgan, o'zbek tilining davlat tili maqomini olishiga zimdan qarshi bo'lgan ziyolilar Fanlar akademiyasidan quvvat olib turardi. Nafsilamrini aytganda, xalqning ertangi kuni uchun qayg'urayotganlarni "og'ziga kuchi yetmagan qalamkashlar" deyish rasman urfga kirgan edi. O'zga til va madaniyat namoyondasi sifatida tanilgan olim va adiblarimizni "dog'da" qoldirgan akademiklarimiz matbuotdagi chiqishlarida milliylik va til muammosini "shunchaki o'tkin-

O'zbekistonda ko'p yillardan buyon yashab kelayotgan kishilar, albat-ta, o'zbek tilini o'rganishlari zarur!

chi muammolar" sifatida baholar, o'zbek tiliga davlat tili maqomini berish bilan bog'liq jarayonlarni "g'ayrihuuriy ravishda qizishib ketgan paytlar" deb atashdan o'zini tiya olmasdi. O'tgan davr ayrim-lar hamon imperiyacha tafakkur changalidan qutulmaganini, qirq yil qurg'oqchilikda qobig'iga o'ralib, namni sezib bosh ko'taradigan urug' misol, istaklari amalga oshishini bilgan zahoti oq bayroq ko'tarishini ko'rsatdi.

Yo'qsullar dohiysi davlat tiliga qarshi bo'lgandan keyin, shu ta'limot ruhida tarbiya topganlar jon taslim qilsa qiladiki, aslo ona tilim qismati nima bo'ladi, deb so'ramaydi. Bu toifaning "Mabodo qardosh respublikadan xonado-ningizga mehmon kelib qolgudek bo'lsa, mening tilimda gaplashamiz, chunki bu bizning davlat tilimiz, deb bo'ladimi? Bu bizning axloqiy normalarimizga, barcha xalqlarning mehmondo'stlik an'anasiga zid emasmi?" degan savoliga javoban "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi 1989-yil 24-fevral sonida Mirza Kenjaboyevning "Til erki – el erki" maqolasini chop etadi. Taniqli publitsist ikkitillilik g'oyasiga qarshi ekanini, O'zbekistonda rus tilini ikkinchi davlat tili deb e'lon qilishning hojati yo'qligini aytish bilan birga, ikkitillilikni yoqlayotganlar har xil yo'llardan borib, turlicha vajlar ko'rsatayotganini, matbuot, asosan, televideniye mana shunday fikr egalarining minbari bo'lib qolganini ta'kidlaydi.

Xalq dardi bilan yongan shoir turg'unlik yillarida o'zbek tili g'oyat cheklanib qolgani, ayniqsa, idoraviy til sifatida iste'moldan chiqqan boshlagani, rasmiy yig'inlar, pochta-telegraf ishi, mehmonxonalar, vokzal va aeroport kassalari, omonat kassalarda hujjatlar faqat ruscha rasmiylashtirilayotganidan bong uradi. Bu haqli talabni mustabid malaylaridan farqli o'laroq, musulmon va o'zbek bo'lmagan

Mavridi keldi, aytmoq joiz: til – millat qalbi, degan gap juda topib aytilgan.

ko'pgina yurtdoshlarimiz, taniqli ziyolilar qo'llab-quvvatlab chiqqanini aytib o'tish lozim. Ulardan biri, Sovet Ittifoqi Qahramoni, asosan urush mavzusida asarlar yozgan adib Vladimir Karpov. Yozuvchi urushgacha O'zbekistonda yashagan. Aytishlaricha, u kishining o'zbek tilidagi og'zaki va yozma nutqi juda ravon bo'lgan. Rus adibi "Bir kun tuz yegan joyga qirq kun salom" naqliga amal qilib, "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi-ning 1989-yilgi 11-sonida "Til – xalq ruhi" maqolasi bilan chiqadi va o'zbek adiblari o'zbek tili hayotimizda bosh, yetakchi o'rinni egallashi kerak, deb hisoblayotgan ekanlar, men shaxsan bu istakda hech qanday millatchilik harakatlarini ko'rmayman, deydi.

Hukumatga til muammosini qo'yayotganlar "shovini", "millatchi" atalayotgan bir paytda, kimsan SSSR Yozuvchilar uyushmasi birinchi kotibining "O'zbekistonda ko'p yillardan buyon yashab kelayotgan kishilar, albatta, o'zbek tilini o'rganishlari zarur" degan keskin ta'kidi hazilakam gap emas edi.

Yana biri Aleksandr Faynberg. Rusiyazon darvesh shoirni goh Abdulla Oripov, goh Shukur Xolmirzayev davrasida uchratish mumkin edi. O'zbek adiblarining chin ma'nodagi inisi Aleksandr og'a o'zbek tili uchun kurashchilar safida peshqadam bo'lganini eslash juda maroqli. Ijodkorning

“O‘zAS” haftanomasida chop etilgan “Kelajakni o‘ylab” maqolasidagi barcha maktablarda hamma uchun o‘zbek tili ham, Alisher Navoiy davridan to Oybek-kacha bo‘lgan o‘zbek adabiyoti ham to‘la o‘qitilishi shart, degan qat‘iy fikri, yoki bo‘lmasam, “O‘zbek yozuvchilari gardani-da Karamzinning “Rossiya davlati tarixi” asari singari “O‘zbek xalqining tarixi”ni yaratish majburiyati ham bor” degan taklifi bugun ham dolzarb-ku!

O‘zbek tili boshlab bergan o‘ziga xos Milliy Uyg‘onishni respublika rasmiylari zarracha qo‘llab-quvvatlamaydi, aksincha, harakatni bo‘g‘ish, tarqatib yuborish, talabgorlarni jazolash orqali tahdid soladi. Bu ham yetmaganday, kompartiyaning alohida mehri-ga sazovor bo‘lgan, Ittifoq miqyosidagi kazo-kazo pensionerlar xalqqa tez-tez murojaatnomalar yo‘llab, yoshlarga muammolarni hal etishda partiyaga tayanish, katta avlodning boy tajribasidan foydalanish, aql-idrok bilan ish tutib, ezgulik va adolat prinsiplari asosida harakat qilishni uqtiradi.

Prezidentimiz “*har birimiz davlat tiliga bo‘lgan e‘tiborni mustaqillikka bo‘lgan e‘tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirishimiz lozim*” deb ta’kidladilar. Bu so‘zlar endi, o‘tgan o‘ttiz yildagi xatolarimizni takrorlamay, yangi tahrirda qabul qilinadigan “Davlat tili haqida”gi qonun va yaqinda imzolangan “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmon ijrosiga har birimiz kirishishimiz kerakligini bildiradi. Ana shunda “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan g‘oya asosida yurtimiz taraqqiyotning yangi bosqichiga dadil qadam qo‘yadi.

Mavridi keldi, aytmoq joiz: til – millat qalbi, degan gap juda topib aytilgan. Ustoz Abdulla Oripovning sarlavhaga chiqarilgan satri, aslida, ogohlikka chorlov ekanini unutmasak, bas.

Olim TOSHBOYEV,
filologiya fanlari nomzodi,
O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan
jurnalist

Tilga ixtiyorsiz – elga e‘tiborsiz... So‘zdadur har yaxshiligni imkoni bor, munda debdurlarki, nafasning joni bor. Masihokim, nafas bila o‘lukka jon berdi, go‘yo bu jihatdin erdi.

Alisher NAVOIY

Yashasin millat! Ham yashar, chunki u tilda va fikrda birlikning zarurligini angladi. Til birligi esa adabiyot birligidir. Bu esa, o‘z navbatida, mehnat va harakat birligining asosi o‘laroq millatning ozodligini ta‘min etajakdir.

Ismoilbek GASPIRALI

...Yassaviyning tilga xizmati juda kattadir. U mundan yetti yarim asr burun turkcha she‘rlar yozg‘on, kambag‘allarning dardlarini kuylagan. Uning asari tilimizning yetti yarim asrdan qolg‘on bir nishonasi. U asar tilimizning yetti yarim asr burung‘i hollarini, qoidalarini ko‘rsatmak nuqtasidan juda muhimdir.

Turkcha baxtsizdir. Ming yildan beri ezila kel-mishdir. Lekin bitmamishdir. Bitmas, yashamish-dir, yashar. Negakim boydir.

Abdurauf FITRAT

O‘zbek tili kambag‘al emas, balki o‘zbek tilini kambag‘al deguvchilarning o‘zi kambag‘al. Ular o‘z nodonliklarini o‘zbek tiliga to‘nkamasinlar.

Abdulla QODIRIY

Bizning juda boy, chiroyli tilimiz bor, bu tilda ifoda etib bo‘lmaydigan fikr-tuyg‘u, holat yo‘q.

Abdulla QAHHOR

Til – shunchaki gapirish yoki yozish emas, til – odamning tiynati, dil oynasi, madaniyati, odam olgan jami tarbiyaning hosilasi.

Ahmad A‘ZAM

Ona tilisiz xalq – chirog‘i o‘chgan xalq.

Azim SUYUN

Hamid ALP

RAQIBLAR

(Hikoya)

*T*a'til davrim nihoyalab qolgan kunlar edi. Bekorchilikdan bostirma ustidagi g'aramda allamahaldan beri qalin bir romanni varaqlab o'tirardim. Roman shu qadar semiz, yasama to'qnashuvlar bilan liq to'la ediki, uni oxirigacha o'qib chiqishga Azroilning o'zi ham meni majbur qila olmasdi. Men kitobdan ko'z uzib, etak tarafdagi o'rkach-o'rkach adirlar uzra qiyalab botib borayotgan oftobni, uning qirmizi nuriga chulg'angan qishloqni tomosha qilardim. Teraklarning oq yaproqlari shivirlar, keksa tollar nomozgar yelida salobat bilan chayqalar, uylarning peshtoqlari, sal naridagi boshqa pichan g'aramlari ham shu qirmizi rangda lovillab yonar edi.

Daladan hali mol qaytmagan. Qishloq osuda. Odamlar chang yo'lda u yoqdan-bu yoqqa o'tib turishar, go'yo dunyoning tashvishlari ularga begonadek, sira shoshilmas edi. Qishloqni tomosha qilishdan zerikib, guzardan mollarni sug'orib Qo'ziboy ukam qaytardi.

– Olamda nima gap, Qo'zi polvon?

– Olamda xotirjamlik, – dedi u hovli o'rtasidagi og'ochqoziq yoniga otdan sakrab tusharkan.

– Nahotki hech gap bo'lmasa?

– Shunday, hech gap yo'q. – Bola o'zini kattalardek tutib, shoshilmasdan otni

og'ochqoziqqa bog'ladi. So'ng ayilini bo'shata tarkan, shunchaki aytayotganday qo'shib qo'ydi: – To'ra junchinikiga bir mashina yem kepti. Mashina hozir tumanga qaytib ketarkan, yukni tushirishyapti. Xo'-o'sh, yana... Mavlon pochtachi magazinda aroq ichib olib, Maxsumning o'g'lini uribdi. Ustidan yozgan ekan.

– Nimani yozibdi?

– Nimani bo'lardi, odamlarga gazet-jurnal tarqatmaydi, deb yozgan-da. Mavlon pochtachi: "Senga gazeta o'qishni kim qo'yibdi, tirrancha? Undan ko'ra, borib otangning chor kitoblarini varaqlagin, mulla bo'lasan! Otang qartaydi, yaqinda o'lsa ham kerak, axir qishloqda endi nikoh-u janozani kim o'qiydi?", debdi. Maxsumning o'g'li uni "axta piyonista" deb so'kibdi. Shundan keyin pochtachi uni tutib olib uribdi. Hozir Maxsumning kampiri pochtachini qarg'ash uchun magazinga bor-yapti. Oldimdan chiqdi: jelagini qo'lga olvolgan. Shashti baland...

– Otning yemini ilsang-chi, vaqvaqa! Janjal bilan nima ishing bor? – Ayyonda nimadir yo'nib o'tirgan otam Qo'ziboyning so'zini bo'ldi. – Ha, aytmoqchi, To'ra yem obkeldi, dedingma? Qancha? Bir mashina?... Ana, odamlar allaqachon qishligini ham g'amlab olyapti. Sen ham, Nurali, u yoqda oshna-poshnalaring bo'lsa, biror tonna yorma chiqarib berganingda, ilikuzildi mahali mollarga asqatarmidi?

Bu gaplar, albatta, menga tegishli edi. Lekin, “shahardagi oshna-poshnalarim” omborga yoki fermaga mudir emas, balki oddiy talabalar ekanini aytib otamning hafsalasini pir qilishdan nima foyda? Shaharda o‘qiganim uchun otam meni qo‘lidan ko‘p ish kelsa kerak, deb o‘ylaydi o‘zicha. Ertaga qaytishim kerak. Buning uchun avval biron-ta yo‘lovchi mashinada tuman markaziga borib olish lozim. Xudo biladi, qachon jo‘naydi bu shaldirroq aravalar, yana ularga nimalar ortilgan: somonmi, go‘sh-tga jo‘natilgan qo‘ylarmi? Tag‘in, xo‘jalikning shofyorlari o‘lguday dimog‘dor, tosh yo‘l qancha quyuq changisa, ularga shuncha maza! Nima ham derdik, mashina ularniki, bilganlarini qiladi-da. Xullas, To‘ra junchinikiga kelgan mashina bilan jo‘nab yuborsammi, deb xayol qilib Qo‘ziboydan

har ehtimolga qarshi so‘radim:

– Mashina kimniki?

– O‘tagan akaning “Zil”i.

Badanimga ilon o‘rmlagandek seskanib ketdim. Ruhimdagi beg‘am, huzurbaxsh sokinlik o‘rnini varaja egalladi. Har safargidek uning otini eshitib g‘azabdan lov yondim...

Bu o‘sha O‘tagan edi! Mening azaliy raqibim. Yoshlikning po‘rtana ummonida biz hanuz yo‘l talashib kelimiz. Biroq har safar men piyoda, u yo‘rg‘a otda. Bu “poyga”ning oxiri nima

bilan tugashi esa noma‘lum. Yo‘rg‘a ot uni allaqachon egardan itqitib tashlashi kerak edi, ammo u shunday itoatkor jonivorki, kim qayoqqa bursa, o‘sha yoqqa yeladi. Hali dalada qo‘zi boqib, chillik o‘ynab yurgan kezlarimiz ham u meni g‘irromlik bilan yutib, zuvlatardi. Biz bamisoli qarama-qarshi ikki qutb edik. Maktabda xuddi atay qilgan-day uni men bilan bir partaga o‘tirg‘izib qo‘yishdi. Sinf rahbarimiz Qulmatov akasining oshnasi: “Shu bola sinfdan ko‘chmasa, sen javob berasan! – dedi u menga. – Shaxsan o‘zim shug‘ullanaman bu masala bilan. Senga shu pionerskiy porucheniya, uqdingmi? Dangasalikni xayolingga ham keltirma! Alochimani

deb mag'rurlanma. Odamni bilib bo'ladimi? Eynshiteyn maktabda o'qib yurgan chog'lari fizikadan ikki baho olar ekan..." Qulmatovning gaplarini o'shanda g'iring demay tinglagan bo'lsam-da, O'taganga hech qachon hech narsani o'rgatmadim. O'rgatganimda ham bu to'nkaning miyasiga biror narsa kirarmidi? Lekin u, shu kundan boshlab uy vazifalarini daftarimdan bermalol ko'chirib olaverdi. Niyati ham shu edi-da o'zi. Tanaffusda esa, meni qanday boplaganini – yashirib qo'yilgan joyidan daftarni topib, juda "gajakdor" qilib ko'chirganini, xullas, meni "esh-shakday" ishlatib maza qilayotganini bolalarga so'zlab berardi. Ular qiyqirib chapak chalishar, navbatdagi hangomasini eshitis uchun xuddi shotirlarday uni o'rab olishar edi. Men, albatta, bu shotirlardan birining halqumiga o'xshatib tushirardim. Shundan keyin O'tagan hangomani bas qilib, xumday boshini egib, mo'min-musichaday yana yonimga o'tirib olar edi.

Akasi Mirzaxonov sovxoz direktori. O'tagan esa – qovoqkalla. Shunday bo'lsa ham, uddaburonlik bilan amallab maktabni bitirib oldi. Bir partada o'tirardik. Borib-borib O'tagan zig'ir yog'day ko'nglimga urdi; sinf rahbarimizga arz qildim. Yo'q, arz qilmadim, faqat boshqa partaga o'tkazishlarini so'radim, xolos. Biroq yupqa-quloq muallimning boshidan kapalagi uchdi: "Nima deding? Boshqa partaga deysanmi? Bor, bor, tirrancha, darsingni qil, O'tagan bilan ishing bo'lmasin. U kimsan Mirzaxonovning ukasi-ya!"

Nihoyat, maktabni ham tamomladik. Yo'limiz ayri tushdi – men poytaxtga o'qishga ketdim, u harbiy xizmatga jo'nadi. Shundan keyin, uchrashganda, balki, o'tgan-ketganni eslab suhbatlar quradigan dilcash jo'ralar bo'lib ketishimiz mumkindek edi, lekin oshnachilik qilish bizning manglayimizga yozilmagan ekan. Asl raqobat – endi bolalik sho'xliklari, deb bo'lmaydigan mojaro keyin boshlandi.

* * *

Odamlar qiziq-da: o'zlari bilan ishi yo'q, bo'y yetgan qizlarini erga berish haqida sira qayg'urishmaydi. "Tengi chiqsa, uzatamiz-da, shunga ham tashvishmi?" deb yuraverishadi. Ammo To'lash rais qizini kimga beradi? Ta'rifi ketgan bu go'zal qiz kimga nasib bo'larkin? Mana, muammo! Kayvoni xotinlar urchuqlarini yonlariga qo'yib shu haqda bosh qotirishar, turli

gaplarni bichib-to'qishar edi. Bu hol to bulturgacha – O'tagan armiyadan kelib Gulsanamga sovchi yuborgani-yu, mening qizga jazman – oshiq ekanim elga oshkor bo'lgunicha davom etdi. Lekin baribir muammo yechilmadi, qaytaga battar chalkashib ketdi. Keksalar darrov bir qarorga kelishdi: "Albatta, boshqacha bo'lishi mumkin ham emas, rais qizini O'taganga beradi, vassalom! Men buni yarim yil burun aytganman, endi ham gapimdan qaytmayman!" "Rost, – deya aqlarini ishga solishardi boshqa birlari, – O'tagan qarchig'ayday yigit, bersa shunga beradi-da, Nuraliga yo'l bo'lsin!" Ammo birovning gapiga ergashmaydiganlar ham yo'q emasdi. "Nega endi shunday bo'larkan? Bilib gapiringlar-da gapni. O'tagan bu qizga loyiq emas, Nurali – boshqa gap: o'qimishli, aqli raso kelishgan yigit. Gulsanam ham unga oshiq emish. O'shanga tegsa kerak. Qiz ham bir narsani didlab oshiq bo'ladi-da odamga!"

Bu gaplardan balo-qazodan qochganday chetlatib yurardim, lekin hammasini, baribir, menga oqizmay-tomizmay yetkazib turishardi.

O'tagan qizga allaqachon sovchi yuborgan va endi bashang kiyinib olib, goho ulfatlari bilan, goho sovxozning eng zo'r mashinasida ko'chani changitib yurardi. Men esa odatdagiday, bostirma ustida Gulsanamlarning guzar bo'yidagi bog' hovlisi tarafga ko'z tikardim. U goho yiroqdan meni ko'rar, ro'molchasini silkitib salomlashar edi. Bizning oshiq-ma'shuqligimiz shundagina iborat. Biroq yangalarim "oyoq olishimdan", raisning uyiga tez-tez qarayverishimdan masalani osongina tushunib olishdi va menga: "Yetar endi shuncha paranglik qilganingiz, sovchi yuboraylik, kekkayib yurib, tag'in birovga oldirib qo'ymang", deyishdi. Otam bo'lsa, To'lash rais o'zining oshnasi ekani va "Bir qiz bo'lsa, bor-e, ana, kelin qil, sen bilan biz endi ko'rib-mizma bunaqa savdolarni!" deyishini aytib rosa maqtangach, shart turdi-yu sovchilikka jo'nadi. Kechqurun xuddi ish bitganday og'zi qulog'ida, xursand kirib keldi. Surishtirishsa, bor-yo'g'i: "Hali ertaroq, taraddimiz bitgan emas. Keyin bir xabar oling, o'ylab ko'ramiz", deyishgan ekan, xolos.

Enam, odati bo'yicha, oldindan tayyorlab qo'ygan ta'na-yu malomatlarini yog'dira ketdi:

– Quring siz, chol, axir O'taganing sovchilariga ham shunday deyishgan. Gapni kav-

lashtirib ko'rmadingizmi? Uljon kampirning didi kimda – shuni biling edi avval.

– Uljonga yo'l bo'lsin rais turganda.

– Nima dedi o'sha ordona raisingiz?

– Aytдим-ku nima deganini. Senga darrov mayli, dermidi? Qizini toshga chiqarib o'tirib-dima? Ana, o'g'ling xat yozsin, juda bilging kelayotgan bo'lsa!

Otam To'lash raisning qo'lida ko'p yillar ferma mudiri bo'lib ishlagani, chorva uchun rosa xizmat ko'rsatganlari haqida uzundan-uzoq gurgung boshladi. Oxirida soqolini silab: "Burgutday nazari baland edi", deb qo'yardi.

Gapni qarang: "Burgutday nazari baland edi", emish! Bir paytlar bo'lsa bo'lgandir, ammo hozir bu nazari balandlikdan asar ham qolmagan. Raislikdan allaqachon bo'shab, shundan keyin darhol qartaygan, xirom etikni mahsiga, sur telpakni simobi sallaga almashtirib ko'rkamgina cholga aylangan. O'tgan bahorda shahardan kelgan muxbir uni bola-baqrasi bilan suratga oldi. Rangdor bir jurnalda chiqqan bu serhasham suratda u talay orden-medallarini kiteliga taqib, o'rtada gerdayib o'tirardi. Farzandlari uyli-joyli bo'lib ketgan, endi suyukli kenja qizi, Gulsanamni uzatishi kerak. O'tagan bilan biz shu qizga talabgor.

Otni sug'orish uchun kechqurun guzarga tushib borarkanman, beixtiyor xayolimdan Maxsumning, o'g'lini pochtagi urgan o'sha Maxsumning so'zlari o'tardi: "Yerdagi hamma narsa, qurt-qumursqa, hatto osmondagi oy, yulduzlargacha hisobli. Xudoyim bir uloqni yaratibdi, unga atab bir tup shuvoqni yaratibdi. Allohga shak keltirmang, azizlar". Ha, demak, O'tagan ham atay jig'imga tegish uchun yaralgan ekan-da. Bo'lmasa, kelib-kelib shu qizga sovchi qo'yadimi? Akasi direktor, qo'lini qayerga uzatsa yetadi. Atrofda qiz demaganingiz... Ot jilovini siltab, tumshug'ini suvga botirdi, lekin qadam sharpasi-yu satilning shiqirlagan tovushidan cho'chib, shu zahoti boshini ko'tardi. Men ham o'girildim: Gulsanam! U satillarni bir qo'lga olib, ikkinchisi bilan ro'molini va o'rimdan qochgan jingala sochlarini tuzatgancha menga qaradi. Ot bezovtalanib pishqirib yubordi va tag'in suvga intildi. Gulsanam satilini chayishga tutindi. Men qizga na bir og'iz gap gapira olar va na otning jilovini burib yo'limga keta olar edim. Sarosar bo'lib turarkanman, birdan qizning jaranglagan kulgusi eshitildi. U satillarni chayib

bo'lgach, sochini o'ynagancha yana ko'zlarini porillatib menga tikdi.

– Otingiz suvga qondi-ku, nega ketmayapsiz?

Men qiz bolani ko'rganda yuragi po'killaydiganlardan emasligimni anglatmoqchi, unga hatto hazil-huzil qilmoqchi edim, ammo qizning sira tap tortmayotganini ko'rib, dovdirdim. Otning qiyshayib qolgan no'xtasini to'g'rilayman deb qamchinni tushirib yubordim. Nomus kuchli, shartta yerga engashdim, biroq ot yaydoq edi, qamchinning yoniga o'zim ham guppa quladim. Gulsanam qah-qah urib kulib yubordi. Ust-boshimni qoqib otga qayta minarkanman, zarda bilan unga qaradim.

– Aytsangiz o'zim olib berardim-ku, Nurali aka! Yaydoq otda turib qamchin olib bo'larkanmi!

– Sendan birov shuni so'rayaptima?

Gulsanam endi kulmas, go'yo otdan o'zi yiqitganday gunohkorona yerga boqardi.

– Qachon keldingiz o'qishdan? Ko'rinmay-siz? – U go'yo ketib qolishimdan cho'chiganday boshini tez ko'tardi.

– Ko'rinib nima qilardim?

U yana kuldi. U mening zarda qilayotganim boisini bilmasdi.

– Ehtiyot bo'ling, tag'in bitta-yarimta obqochib ketmasin sizni!

Kulgidan uning yuzi loladay qizarib ketgan, shu tobda o'zi ham nomozshomatlas ko'ylakda qirda yonib turgan lolaga o'xshar edi.

– Menda gaping bormi, Gulsanam? – deya so'radim undan otning yoliga barmoqlarimni botirgancha.

– Yo'q, shunday o'zim so'rayapman-da. Nima, sizdan gap so'rab ham bo'lmaydimi? Aytmoqchi, menda bitta kitobingiz bor edi, o'shani...

– Uyga, Rahimaga berib qo'yaver. Anavi ish bo'yicha otamlar yana borishadi, xabaring bordir?

Gulsanam uyalgan bo'lib ro'moli bilan yuzini bekitdi, men esa suvliqni shaqirlatib chaynagancha taysallanib turgan otimni orqaga burdim...

* * *

O'shanda talabalardan guruh tuzib bizni BAM qurilishiga jo'natishdi. Keyin o'qish, imtihonlar... xullas, 3 oydan so'ng qishloqqa qaytdim. Taxminimcha, hammasi shu davrda hal bo'lishi kerak edi. Men qishloq yo'lida, sovg'a-salomlar bilan liq to'la jomadonning

og'irini ham sezmay, xuddi o'shanda Gulshanam bilan guzarda uchrashib qaytganimdagi kabi mastona xayollar qanotida kelardim.

– Assalom alaykum, mulla Nurali!

Qarshimda ko'k toyxarga nevarasini mingashtirib olgan Xo'shmat bobo turardi. Chol bilan qo'l berib ko'rishdim.

– Odamni uyaltirasiz-a, Xo'shmat bobo! Salomni oldin biz aytishimiz kerak-ku.

– Siz aytishingiz kerak, lekin ko'rmadingiz, bo'tam. Aybi yo'q, hech aybi yo'q. Xo'-o'sh, qaytdingizma? O'qishdan deng? O'zi qachon bitadi, a, Nuraliboy?.. Ikki yil qoldi? Ha, durust. Domulla bo'lasizma endi? Manov sho'rtumshuqni siz o'qitarkansiz-da?

– Bo'lmasam-chi, hozir nechanchida o'qiydi? Nechanchida o'qiysan, oshna?

Bola javob o'rniga burnini tortdi va uyalganidan bobosining orqasiga yashirindi. Go'yo bobosi bir yoqqa qochib ketadiganday uning surp belbog'iga mahkam yopishib olgan.

– Ikkiga boradi, tog'asi. Nasib qilsa, bu yil ikkiga, – dedi chol bolaning o'rniga. – Xo'-o'sh o'qishlar bir nav-ku, nekin yashirishning keragi yo'q, picha g'ish-g'ishasi bor. Bu haligi deng, oti nimaydi, hah... Ha, rubob, shunga ishqiboz! Hayitmurotning o'g'lida bor, bunda esa yo'q. Hamma janjal shunga. Nuralijon, bo'yingdan, jiyaningga shahardan bitta obkelib ber, xo'pmi? Pulini beraman. Hozir yonimda yo'q edi.

Shu mahal orqadan ustiga kapaday qilib beda bosilgan mashina kela boshladi va yonimizdan shitob bilan o'tib ketdi. G'ildiraklaridan otilgan quyuq chang Xo'shmat boboning salla-choponini beladi.

– He, padaringga la'nat! Quturgan enag'ar-a! – so'kindi chol sallasini chuvatib qoqarkan. – Bu, haligi Cho'tboyning O'tagani. Bo'yingdan suyak tushgur, o'sha! Sadqayi odam ket-e!

Ketishga chog'lanib zilday jomadonni qo'lga olarkanman, so'radim:

– O'zingiz qayerdan kelyapsiz, Alim bobo?

– To'lash rais kenja qizini uzatgan. Shunga, eski oshnachilik, chol qurg'ur bo'shashib o'tirgan bo'lsa, bir hangamalashay, deb borib edim. Boyagi esi yo'qqa berdi qizini... to'yga Mirzaxonovning o'zi bosh bo'ldi. Bir yoqda kino, bir yoqda artist, deng! Ko'sam sarkaning o'zidan 4 ta so'yildi, yana ikki panji qo'chqor. Hali bu – raisnikidagisi, to'yning zo'ri kelin tushib bor-gach, u yoqda bo'ldi-da...

Chol sallasini qaytadan o'rab olib, to'yni, unga kelgan kazo-kazolarni ta'riflar, men esa ko'z oldim qorong'ilashib, xuddi boshimdan sovuq suv quyilganday, yo'l ustida serrayib turib qolgandim...

– Xo'p, panoi xudo. Haligi esingdan chiqmasin, Nurali! Otangga aytib qo'y, ertaga Shahrisabzga juma namoziga boramiz-ov!

Boshimni ko'tarsam, Xo'shmat bobo allaqachon narida ko'k toyxarini jadallatib ketmoqda edi. Beixtiyor uning ortidan yugurgim, haligi gaplari chinmi-yolg'onmi, so'ragim kelardi, chol meni jo'rttaga laqillatib ketganga o'xshar edi.

Satil ko'targan bir to'da qizlar guzar tomonga o'tdi. Ba'zilar salom berdi, boshqalari izimdan kulishdi. Ularning ichida ilgari men nazarga "ilmagan"lari ham bor, endi go'yo "o'ch" olayotganday bir-biriga imo qilar, "Nurali aka, to'ydan kech qopsiz, qaynonangiz suymas ekan", deya gap otishar edi. Alamdan tishlarim qisirlab ketdi, o'zimni qayoqqa urishni bilmasdim. Hatto gap otgan o'sha sepkilli sariq qizni so'kib yuborayozdim. Biroq to'satdan atrofimni qop-qora g'ubor qopladi va bu g'ubor ichra hech narsa ko'rinmas edi...

– Bordim, o'shandan keyin raisnikiga ikki dafa bordim. – Uyda men hech nimani surishtirmagan bo'lsam ham, otam Gulshanamni olib berolmaganiga uzr so'rayotganday palag'da tovushda voqeani so'zlardi. – Raisning daryoday toshib yurgan davrlari o'tib ketgan. U paytlar gapi gap, so'zi so'z, qilichday kesar edi. Mirzaxonov sovchi bo'lib borgandan keyin nima ham qilsin? U – katta odam, ministrlardan oshnalari bor...

– Ay, chol-a, ming qilsa ham, o'zbekligingizga borasiz-da! Ota-bobongiz ko'chmanchi o'tgan, hamma gapga ishonaverasiz, – derdi urchuq yigirib o'tirgan enam. – Uljon kampirning o'zi qizini O'taganning qo'yniga solibdi, menga katta kelini Menglixol aytdi.

– Fotihadan keyin apil-tapil to'y qib uzatgalariyam bejizga emas-da. – Gapga qo'shildi yangam ham bilgich kayvonilarday. – Qilar ishni qilib qo'yib, endi o'zlari andavalab o'tirishipti.

– Menglixoling bekorlarni aytibdi! G'iybatning uyini kuydiradi u.

– Bo'lmasa, sizning raisingiz oppoq ekan-da! Nega oldindan orani uzmadim? Mening bolamga xotin topilmay qoptima? Rozi bo'lganida ham kelin qilmasdim shu to'rvada azizini!

Chol-kampir meni juda xafa deb o'ylashar, sal-pal ko'nglimni olish maqsadida tinmay gap talashishardi. Aslida, bu tortishuvning behuda

ekanini o'zlari ham yaxshi bilishardi. Men esa bundan battar toriqib, mehmonxonaga chiqib ketdim. Singlim Rahima kirib o'rin soldi. Lekin ketishga shoshilmay, o'zini eshikning pardasini tuzatganga solib, picha hayalladi.

– Aka, sizga bir gap aytsam maylima? – dedi nihoyat.

– Aytaver, nima gap ekan?

– Gap emas-u, shunday bir... Manavi kitobni sizga Gulsanam berdi.

– Bergan bo'lsa yaxshi. Tokchaga qo'y, turaversin o'sha yoqda.

– Qo'lga berasiz, deb ko'p so'radi-da. To'ydan oldingi kuni. Keyin yig'ladi...

– Nega yig'laydi? – Hardamxiyol so'radim sir boy bermaslik uchun, ammo tomog'imga allanima tiqilganday bo'ldi, ko'zlarimga yosh qalqdi, teskari o'girildim.

– Sizni yaxshi ko'rarmish, baribir esidan chiqarmasmish. Shuni aytib qo'yishimni iltimos qildi.

– Balki, O'tagandan chiqib, menga tegmoqchidir, so'ramadingmi?

– So'ramabman, – dedi Rahima kinoyamni tushunmasdan. – Barimiz bir qishloqning bolasi, kuyovim bilan qasdlashib yurmasin, deydi.

– Shunday de? Uni yana ko'rsang, aytgin: sen bilan ham, kuyovto'rang bilan ham akamning bir chaqalik ishi yo'q, hatto dunyoda shunday bandalar borligini bilmas ekan, degin, xo'pmi?

Lekin o'zim yolg'iz qolgach, o'ringa cho'zildimu, o'krab yubordim. Bilmas emishman, Gulsanamni bilmas emishman-a! Ayb undamiki, zarda qilsam. Bundayin sharmandalarcha chiranchoqlikka aslo toqat qilib bo'lmasdi. Lekin... nega men shunaqa, og'zidagi oshini oldiradigan, chumchuqqa ham ozor bermaydigan odam bo'lib yaralganman! Ko'ksimni qasos olish istagi yondirdi. Shaxt bilan eshik tomon yurdim va bexosdan gilamda yotgan allanimaga qoqilib ketdim. Bu o'sha kitob edi – Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni. To'z'g'igan sahifalar orasida ipak hoshiyali atlas ro'molcha yotardi. Undan atir isi kelar, burjiga atirgul tasviri tushirilgan, ipak bilan bayt bitilgan. Ko'z o'ngimda Gulsanam jonlandi: U latif bir tazda ro'molchani uzatib turar, gulgun chehrasi tabassumdan lola yanglig' yonar edi...

* * *

To'ra junchinikiga ayni paytida yetib kelibman. Yuk tushirib bo'lingan, mashina al-

laqachon yo'lga shay bo'lib turar edi. Qanor qopday barvasta, maykachan To'ra junchi kapotga qo'lini tirab O'taganga nimanidir so'zlardi. Salomimga alik olish o'rniga, aftimga shunchaki bir qarab qo'ydi, xolos. Pisand qilmagani uchun emas, muhimroq gap bilan band bo'lganidan shunday qildi, shekilli.

U har yili ikki mahal – qirqim payti odamlardan jun yig'ib, davlatga topshiradi. Jun yig'ishda u avval ro'yxat tuzardi, keyin brigadir bilan uyma-uy yurar, goho saxiyliги tutib ketgan boyvachchaday uy egasining bolasini chaqirib, qo'lga bir so'm – ikki so'm tutqazar, kattakon og'zi yoyilib, kulgancha: "Daftar olasan, birodar, qalam bilan o'chirg'ich ol-sang ham, mayli, faqat yo'qotma!" deb qo'yar edi. Jun uchun to'lanadigan pulning katta qismi uning cho'ntagiga tushishini odamlar bilardi, albatta, biroq To'ra junchi odamlarning salkam yarmi bilan quda-bilish, boja va tag'in qancha baloyi battar oshnachiliklari bor. U har yerda hozir-u nozir, qishloqning usta kayvonilaridan. Ayniqsa, sovchilik bilan ot savdosida undan o'tadigani yo'q bu atrofda...

– Shunday qilib, bir piyola choy ham ichmay ketasizmi? – dedi u O'taganga ungurday og'zini ochib iljayarkan. – Hay, mayli, nima ham deymiz. Nasib bo'lsa, o'g'il to'yingizda bel bog'lab xizmat qilamiz. Guruchi bizning bo'yinga. Iskaladda oshnam bor, dangal yigitlardan, xuddi sizga o'xshaydi. Revizor-pevizordan qo'rqmaydi, hatto bultur bittasini urgan ham. To'g'ri-da, oshiqni tavakkal tashlamasang, ish bitadimi? Keyin deng, o'sha bilan oshna bo'lib qoldi qiztaloq!

Kap-katta odamning iljayishi, yana bunaqa chalakam-chatti gaplarni gapirib o'tirishi nomatlub tuyulardi. Lekin To'ra junchiga hammasi ketaveradi, o'roqday burni kulganda hatto o'ziga juda yarashadi. O'tagan unga qaramas, go'yo gapini eshitgisi kelmayotganday qo'llarini cho'ntagiga suqib, kekkayib turar edi. "Mana, ko'rdingmi, odamlar meni qanchalik hurmat qiladi, sening bo'lsa salomingga ham alik olmadi", deganday menga bepisand nigoh tashladi u.

– Ha, aytganday, – dedi To'ra junchi yormaga belangan shimining kissasidan pul chiqarib. – Manglayingizga surtib oling, axir buyam chavandoznikiday bir gap-da. Men otangizdan jun ham olib o'tirmayman.

O'tagan javob qilmadi. Pulni barmoqlari orasiga olib, cho'tlab ko'rmoqda edi. Lekin ular hammasi bir so'mlik bo'lgani uchun oxirigacha sanashning ilojini topmadi, shekilli, hech nima demay, buklab-buklab cho'ntagiga tiqdi-da savol nazari bilan menga qarab qo'ydi. Hozir raqiblikning mavridi emasligini ikkimiz ham tushunib turardik

- O'qishga qaytayapman, tumangacha olaketsang, – dedim.
- Bemahalda boramiz-da, qayerda tunaysan?
- U yog'i bir gap bo'lar.
- Hm-m, yo'lda hayallaymiz, ish bor ozroq...
- U quyuq mo'ylovlari tagidan tilla tishlarini yaraqlatib, past ovozda chertib-chertib so'zlardi.
- Ha, mayli, o'tir, baribir tumanga boramiz-ku.

Mashina qishloqdan chiqdi. Ustiga tikan bosilgan paxsa devorlar ortda qolib, ship-shiydam dala boshlandi. O'tagan soyaboni keng shapkasini do'ng peshonasiga qo'ndirib olgan, qayroqday yuzi qilt etmas edi. Go'yo shu ketishda tumangacha miq etmay boradigandek. Biroq, sal o'tmay o'rtadagi adovatni ham unutib, beixtiyor gapga tushib ketdi.

– Mana shunaqa ishlar. Odamlar O'tagan bundoq, O'tagan undoq, leva ishlaydi, deb so'kadi. Lekin har kimning ham qo'ldan kelavermaydi bu ish. To'ra junchining yormasini Baqirchining o'ridan olib chiqquncha ena sutim og'zimdan keldi. Uch tonna yuk bilan hali bu o'rdan odam bolasi chiqkan emas! To'ra junchiga qolsa, dunyoni sel bossin, bergan pulini qara! Nima emish otamni jundan ozod qilar-mish! Zakon bo'yicha juningni olavermaysanmi, bachchag'ar! Ha, ishqilib orqangda bir kimsang bo'lgani yaxshi. Qaysidir o'tirishda shunday desam, Sarmonov domla: "Bo'lmagan gap, hamma vaqt shunday bo'lavermaydi, besh qo'l barobar emas", deydi. Qarasam, rosa mahmadanalik qilmoqchi! "O'zingiz kim bo'bsiz, chetdan keladigan daromadingiz yo'q, birovga foydangiz tegmaydi", dedim. "Nega tegmas ekan? Men, masalan, bolalarni o'qitaman. Bundan ortiq foyda bormi? Odamlar o'qimishli bo'lsa, turmushimiz ham farovonlashadi", deydi yana. Men unga: "Bu sizning tenglamalaringiz emas, yaxshisi, boshni qotirmasdan tuzukroq boshpana qurib oling, muallim aka! Keyin har qancha karillasangiz yarashadi", dedim jahlim chiqib. Shunaqa-da, oshna...

U go'yo hamma narsani o'zi biladiganday, bu ishlarning mag'zini chaqishga uninggina

aqli yetadiganday maqtanib borardi. Hayot to'g'risidagi falsafalarini tinglaydigan odam topilganidan kayfi chog' bo'lib ketgan edi go'yo. Barcha aqli noqis, maydagap odamlarga o'xshab O'taganga ham qilingan ishlar, erishilgan muvaffaqiyatlarning o'zi ozlik qilar, bu narsalarni yana kimgadir aytib maqtanish kerak edi. Men uning maqtanishlarini, do'rillagan ovozi "miriqib" eshitib borayapman, me'damga zig'ir yog'day urardi. Buning ustiga: "Yo'lda hayallaymiz", degani... Dilim tog'larni o'z komiga tortayotgan qorong'u oqshom kabi kadarli edi. Enamning hay-haylab qarshilik ko'rsatishiga qaramay bemahal yo'lga chiqqanimga pushaymon yedim.

O'tagan mashinani Baqirchiga burdi.

Zov etagidagi choqqina qishloq. Daladan suruv qaytgan, kechki sog'im payti – qiz-juvonlar qutilarini ko'tarib qo'tonda turishar, har kim o'zining uloq-qo'zisi bog'langan ko'gan yonida echki-sovliqlarini poylashar edi. O'tagan ularni va qarshidan hurib chiqqan itlarni chetlab o'tib, paxsa devorli hovlilardan birining yonida tormoz berib sirgnalni bosdi. Boshiga xuddi O'tagannikiday soyaboni keng shapka kiygan bir o'spirin darrov shar qo'zini sherigiga qoldirib, yonimizga keldi. Eski beqasam to'ning ko'kragiga yaqinda armiyadan kelgan akasining medal-u nishonlarini taqib olgan bolakay ham unga ergashib kelib nariroqda to'xtadi. U kabina tevaragida o'ralashib turar, kir qo'llarini mashinaning buferiga avaylab tekkizib ko'rarkan, orqasidan kelgan boshqa bolaga shivirlar edi: "Zo'r mashina ekan-a! Cho'ldagi akamning ham xuddi shunaqa mashinasi bor, yap-yangi "Zil".

– Otang uydami? – deb so'radi O'tagan shapka kiygan o'spirindan. – Bu yoqqa chaqirib qo'y, oshna. Ey, sen, qizil askar! Mashinaga aylanishma birodar!

O'spirin birpasda otasini boshlab chiqdi. Uning egnida har-har joyini kuya yegan qil chakmon halpillab turardi. U uzun, siyrak soqolini silab, avval O'tagan bilan ko'rishdi, keyin menga qo'l uzatdi.

– Junqaychi charxlayotgan edim, kelganlaringdan xabarim yo'q. Mashina bir gurillaganday bo'ldi-yov xayolimda. Qani, O'taganboy, tushinglar.

– Tushmaymiz, – dedi O'tagan uning yelkasi osha qo'ton tarafga qararkan, – vaqt yo'q. Sizni qora qilib keldim, Boypo'lat aka. Ozgina

xari bor, o'shani mashinaga olishib yuboring. Tumanda katta bir odamga va'da berganman, olaketay.

– Men... borolmayman, uka. O'zing bilasan, xirmonda kechasi bilan urug' elaymiz. Nahorgacha taxt qilish kerak, bo'lmasa telejkalar to'xtab qoladi.

– Obbo, Boypo'lat aka-yey! Xo'p... endi bir ishim tushgan edi-da, ming qo'yli boyning bir eshakliga ishi tushganday.

– Ha, ha, bu gaping haloli gap bo'ldi. – Boypo'lat aka nosdan sarg'aygan, lekin terilgan guruchday bir tekis tishlarini ko'rsatib tirjaydi. – Senga ham arzimiz bor. Mana, yaqinda no'xatni bozorga eltib sotish kerak. Anavi giroy ukangizning qo'lini halollash zarur.

U shunday deya, to'niga medal taqqan bolani ko'rsatdi. O'tagan papiros olib chekdi.

– Ana, ko'rdingizmi! No'xatni biz eltamiz-da bozorga. Qo'y-po'y bo'lsa ham, ortaverasiz. Sizdan yo'lkira ham olmayman, duo qilsangiz bas. Oilangiz katta, kira haqi so'rasam sizga jabr bo'ladi.

– Ha, ha, yaqinda yettinchi azamat dunyoga keldi, bari yerman-icharman, – dedi Boypo'lat aka va boyadan beri gurungga diqqat bilan quloq solib turgan bolalariga qarab qichqirdi: – Hov, nega turibsanlar, enang u yoqda shoshib yotibdi, qani, marsh! – Bolalar qo'tonga tiraqaylab yugurishdi. – Shunday qilib, no'xatni ortishing chinma? Yanagi shanbaga-ya? Yaxshi. Xari qayerda o'zi?

– Gavazmaydonda. Cho'ponlarga yozda kes-tirganman, naq bo'lmasa esimdan ham chiqib ketayozibdi.

– Gavazda bo'lsa, yo'l chap ekan-da. Moshina boradimi o'zi? – deya tashvishlanib so'radi Boypo'lat aka.

– Boradi. Cho'ponlarning kuch-ko'ronini o'zim tashiganman. Dehqonobodlik giroy cho'pon bor-ku, Amirali Eshboyev, o'sha odam qo'ylariga har yili Gavazning yo'ng'ichqasini yedirtirib ketadi. Biz u bilan To'rqaga, hov Oqsuvning boshiga ham borganmiz. Eh-ey, bormagan yerim qoldima bu mashina jonivor bilan!

– Lekin Gavazning Qizilqiyasi yomon-da sabil, ayniqsa, kechasi, – dedi Boypo'lat aka, hali ham e'tiroz bildirib.

– Qizilqiya? Yomonligi chin, faqat mishiqli shofyorlar qo'rqadi unaqa yerlardan, mendan ko'nglingiz to'q bo'lsin!

O'tagan qo'tondagi bolalar-u qiz-juvonlarni o'ziga qaratib, xo-xolab kulardi. Uning kulgisi Boypo'lat akaning ikkilanishlariga chek qo'ydi, shekilli:

– Men qalinroq kiyinib olay bo'lmasa, – deya uyiga shoshildi.

Birpasdan keyin u boshiga jiyaklarining qiri ketgan quloqchin, egniga guppaygan chopon kiyib chiqdi. Keyin zarur bir narsa esiga tushgan-day to'xtab, O'taganga qo'l siltadi:

– Shoshma, O'tagan! Biz hali o'gilchani o'pib qo'ymabmiz-ku.

Ko'gan yonida uning xotini qo'y sog'ar, shapka kiygan boyagi o'spirin sovliqqa talpinib hadeb tipirchilayotgan olabosh qo'zichoqni oyog'idan ushlab turar edi. Nariroqda esa, sochlari mayda qilib o'rilgan chiroyli qizcha chaqaloq ko'tarib olgan. Chaqaloq ham xuddi olabosh qo'zichoqqa o'xshab enasiga talpinar, uncha qattiq bo'lmasa ham, har qalay, g'ayrat bilan inga-ingalar edi. Qizcha uni ovutish maqsadida, alla ohangida qandaydir so'zlarni xirgoyi qilardi.

– Tezroq bo'ling, ena, emmasa ko'nmaydi buningiz, – deydi qizcha sabri tugab.

Boypo'lat aka borib chaqaloqni qo'lga oldi.

– Qani, bu yoqqa kel-chi, polvontoy! Bizga kelsa, darrov yupanadi-da, a shovvoz?..

Chaqaloq esa yupanishni xayoliga ham keltir-mas, otasining soqolini timdalab tinmay big'illar edi.

– Ma, buningni emiz! Juda xumor bo'p ket-ganga o'xshaydi. Qorni to'ymaguncha ota-potani tanimaydi enag'ar!

Bola onasining qo'lga o'tgan zahoti tinchidi. Endi qo'lchalarini silkitgancha maza qilib emardi. Ayol uning siyrak sochlarini silar, bundan o'zi ham orom topayotgandek, yoqimli jilmayardi. Chaqaloq emib bo'lgach, boshchasini chayqatib atrofga alangladi va tag'in ko'krakka intildi, lekin ayol bolaning boshidagi qalpog'ini to'g'rilab, otasiga qaratdi. Boypo'lat aka o'gilchasini yana qo'lga olib o'pdi.

Bu orada qo'ylar sog'ib bo'lindi, cho'pon ularni shomlatish uchun qir tomonga haydab ketdi. O'tagan esa toqati toq bo'lib papiros ketidan papiros tutatar edi.

– Obbo, rosa sog'ingan ekan-ku chaqasini! – dedi u xunobi toshib. Keyin ketma-ket bobillatib signal berdi.

– Hozir, hozir! Mana, bo'ldik, toychoqni bir o'ynatdik-da endi. Boryapman! – deb qichqirdi Boypo'lat aka.

Chaqaloq endi uning qo'lidan ketishni istamas, qanot qoqqan polaponday hadeb jajji qo'lchalarini silkitar edi. Boypo'lat aka uni xotiniga tutqazib, o'rnidan turdi.

* * *

Mashina soy ichidagi Terakli qishlog'ini, bir-biriga mingashgan tepalarni ortda qoldirib, shitob bilan Gavazmaydonga o'rlab borardi.

Paxmoq changalzorlarni shom qorong'usi allaqachon zabt etgan, havoda chirigan archalarning namxush hidi anqiydi. Yovvoyi hidlar shu qadar toza va o'tkir ediki... buni shahardan kelgan kishigina to'liq his eta oladi.

– Xo'o'sh, shuytib, sen nima qilib yuribsan? – deya mendan so'radi. Boypo'lat aka. Azbaroyi kayfi chog'ligidan qo'llarini bir-biriga ishqaladi. – O'qishga ketayapsanmi? Nimalikka o'qiyapsan? Muallim? Yasha! G'ayrat qilibsani, ukam. Mening ham katta o'g'lim armiyadan keldi, hozir cho'lda ishlab yuribdi. Picha pul topsin, keyin o'qishga qo'yaman.

– Lekin aslo o'qituvchilikka qo'ymang! – deya O'tagan uning gapini bo'ldi. – Nega deganingizda, bu asli xotinlarning ishi. Yigit odam sal oriyatli kasbning boshini tutgani ma'qul.

U raqibligini unutmagan, o'rni keldi deguncha palag'dasini men tomon otishga urinar, gapining nishonga qanchalik aniq tekkanini bilish maqsadida men tomonga ko'z qirini tashladi. Basharasi sovuq yiltirardi, bu basharaga bexos musht tushirishdan o'zimni zo'rg'a tutib turardim. Qachon tiyilar ekan-a? Qishloqda mendan o'zga hamma, hatto qarindoshlarim bilan ham apoq-chapoq. Bu tunganmas g'arazning siri nimada ekan? Gulsanamni mendan tortib olgan bo'lsa... Akasining soyasida boyvachcha bo'lib ayshini surib yuripti, yana nima alami qoldi menda?!

– Yangi imorat solayapman, sakkiz xonali, – dedi u Boypo'lat akaga, keyin o'zicha mag'rurlangandek so'radi: – Tomini shifer qilsammi yo tunuka? Siz nima deysiz?

– Bilmadim, uka, umrimda shifer bilan tunukaga ishim tushmagan. Ota-bobodan beri loy suvoq tomida yashab kelganmiz. A, bu zormondani topish qiyin deyishadi, chinmi?

– Qiyin ham gapmi! Hoziram shuning dardida chopib yuribman. Tumanda bir odam bilan gaplashdim. Anavi xarilar o'shanga. O'g'liga sakkiz xonali uy qurayapti, to'siniga archa yog'ochidan qo'ymoqchi. Hidi yaxshi emish,

uyning havosini xushbo'y qilib turarmish.

– Eh-a, odamlar archaning hidiga ham oshiq, deng. Bizga soya bo'lsa bo'ldi, hid-pidi bilan ishimiz yo'q.

– Shunaqa, Boypo'lat aka. Odamlar ilgari ketayapti. Nasib bo'lsa, yog'ochlarni omon-eson yetkazib borsam, ertaga o'rniga shifer yuklab qaytaman.

– Qo'lga tushib qolma-da, ishqilib. Hozir nazorat qattiq, nega deganingda, tog'larda archa kamayib ketayapti.

– O'rmonchilardan qo'rqmayman. Hatto boshlig'idan ham! Ushlasa, kissasiga besh-o'n so'm solib qo'yaman. Qaytanga, rahmat aytadi.

Keyin O'tagan hushtak chalib, ashula aytib yubordi:

*O-oy, shofyor bo'lodurman:
Tormozini to'g'rilab,
Benzinidan o'g'irlab,
Yor, sani boqodurman!*

*O-oy, ferma bo'lodurman:
Qog'ozini to'g'rilab,
Qo'ylaridan o'g'irlab,
Yor, sani boqodurman!*

– Qo'y, do'rillama! Undan ko'ra yo'lga qara, – dedi Boypo'lat aka beozor iljayib.

Mashina ingrana-ingrana baland qirga chiqib bordi. Qarshida archazor qurshagan ochiq maydon ko'zga tashlanadi. Gavazmaydon degani mana shu joy. Bir paytlar bu yerlarda chindanam shoxlari tarvaqaylagan gavazlar (bug'ilar) makon qurib, gusur-gusur chopishib yurishgandir, urg'ochi talashib qars-qurs suzishgandir. Lekin hozir Gavazmaydon kimsasiz, cho'ponlarning gulxanlari yonmas, itlari hurmas edi. Hamma allaqachon qish qo'toniga qaytib ketgan. Endi Gavaz muazzam tog'lar og'ushida tungi ko'l singari qorayib yotardi. Mashina nishablab asta-sekin zulmat qa'riga sho'ng'ib borardi. O'ng tarafda qat-qat qoyalar tizilgan, so'lda esa – Qizilqiya! U shu qadar tik va tubsiz ediki, pastda qop-qora bo'shliqdan o'zga hech vaqo ko'rinmas, allaqayerdan soyni shaldiragan ovozi keladi, xolos.

– Bu yo'llardan ko'p yurganman. Bundan batarroqlari ham uchragan, – dedi O'tagan parvoyi falak.

– Qaytishda ham shu yo'ldan kelasanmi? – deb so'radi Boypo'lat aka.

– Bo‘lmasam-chi! Gavazda boshqa yo‘l yo‘q. Qo‘rqayapsizmi? Qo‘rqmang, aka, men siz o‘ylagan mishiqi shofyorlardan emasman. Mana soylikka ham tushdik... Ah-ay! “Kelinoy” dan ayting, “Kelinoy” dan! E-hov, qoch, shayton! – U chakalakzor orasidan otilib chiqqan sap-sariq tulki ustiga mashinani bo‘kirtirib haydadi. Ammo tulki lip etib yo‘lning nariga tarafiga o‘tdi va masxara qilgandek tishlarini irjaytirib, archazorga kirib ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi.

– Hah, padarla‘nat! – deya afsus bilan bosh chayqadi O‘tagan. – Qutulib ketdi-ya!

– Boshqa nima ham qilarding jonivorni? Senga og‘iri tushayotgani yo‘q-ku, – deya po‘ng‘illadi Boypo‘lat aka.

– Og‘irligi tushayotgani yo‘q, lekin yo‘lingni tulki kesib o‘tdimi – tamom, ishing baroridan kelmaydi. Bo‘ri ko‘rsang, boshqa gap. Miltiq bo‘lganida, shartta otardim la‘natini!

Mashina endi Gavazning chim yo‘lidan ravon yelar, chiroq nurlari qadimiy archa va zaranglarning quv shoxlarini yoritib, vodiy bag‘rini tilganicha qir tubiga yugurar edi.

O‘tagan mashinani zich o‘sgan archazor yonida to‘xtatdi.

– Keldik, qani, tushinglar, birodarlar.

Mashinaning motori, chirog‘i o‘chgan, o‘rmon zulmat qo‘ynida vahimali guvlar edi. Ahyon-ahyonda shoxlarni potirlatib qandaydir qushlar uchadi.

– Chirog‘ingni yoqib qo‘y, O‘tagan. Yog‘ochlar qayerda o‘zi? – dedi Boypo‘lat aka telpagining qulog‘ini tushurarkan.

– Shu yerda. Faqat, hammasi bir joyda emas.

– Qani, boshla bo‘lmasa. To‘playmiz, ortamiz, boshqa nima ham qilardik. Sen ham qarashasanmi, Nurali? Yo kabinada o‘tiraverasanmi? – dedi Boypo‘lat aka menga o‘girilib.

– Qarashadi, nega qarashmaydi? Kabinada balo bormi bunga? Uni sayrga olib kelganim yo‘q! – dedi O‘tagan va chirt etkazib tufladi. Tupugi yuzimga sachrab ketdi.

Agar O‘tagan erkinsibmi, manmansibmi, shu gaplarni aytmaganida, tupugi yuzimga sachramaganida, men yana indamay qo‘ya qolganimda hech nima bo‘lmas, hatto unga bemalol yog‘och tashishaverar ham edim, lekin gapi suyak-suyagimdan o‘tib ketdi. Unga yeb yuborgudek tikildim.

– Tashishmasam, xo‘sh, mabodo tashishmasam, nima!

O‘tagan bir zum kalovlandi, keyin birdan qah-qah urib kulib yubordi. Kulgusi kimsasiz o‘rmonda juda xunuk yangradi.

– Ha-ha, hali shundaymi? Kekirdagingni uzib tashlamasimdan, qani, marsh!..

U qarshimda qo‘llarini cho‘ntagidan chiqarmay, xuddi g‘ajib tashlamoqchidek qahr bilan tikilib turar, g‘iring demay oldiga tushishimni kutar edi. Men esa uning qayroqdek yiltirab turgan basharasiga qulochkashlab musht tushirdim. U gandiraklab ketdi, hamon qo‘lini cho‘ntagidan olmay menga hayrat bilan o‘graydi.

– Nurali! Pushaymon qilasan, bola! Gavazda o‘liging qoladi, xudo ursin agar!

– Mayli, O‘tagan. Ikkimizdan birimiz yashashimiz kerak o‘zi!

Men uning yo‘g‘on bo‘ynini ko‘zlab yana urishga chog‘langan edim, Boypo‘lat aka hay-haylab oraga ko‘ndalang bo‘ldi. U bizning janjalimiz hazil emasligini endi payqagan edi.

– Iya, ikki oshna sho‘xlik qilayapti desam, silar chinakamiga tashlashayapsizlar-ku! Uyat bo‘ladi, hov, Nurali!

– Nima Nurali! Nega bitta men uyalishim kerak?! Sizlar shunday, doim oriyatli odamdan uyat talab qilasizlar, uyalmasa, ustiga mag‘zava to‘kib yurasizlar!

Shunday deya Boypo‘lat akani oradan itarib tashladim, lekin shu on chakkamga tarsillab musht tushdi, ko‘zlarimdan yarq etib olov chiqib ketdi. Chalqancha ag‘darilishimga sal qoldi. Meni oyoqda tutib qolgan sehrli kuch shu ediki, hozir yiqilsam, yana bir marta, ehtimol, oxirgi martadir, O‘tagandan sharmandalarcha yengilib, xarob bo‘lishim aniq. O‘zimni o‘nglab, raqibimga tikka tashlandim. Rosmana mushtlashuv endi boshlandi. Boypo‘lat aka bizni ayirolmay, chapak chalib atrofimizda gir-gir aylanardi. O‘taganning qo‘llari toshday qattiq, lekin qamrovi kalta edi. Buni sezib u o‘zini olib qochdi, payt poylab turib, quturgan yo‘lbarsday men tomon otildi, ombirday qo‘llari bilan bo‘ynimdan g‘ippa bo‘g‘ib o‘dag‘ayladi:

– Ho‘, itvachcha! Menga qo‘l ko‘tardingmi hali sen?! Menga-ya! Itday bo‘g‘ib o‘ldiram! Gulsanamga oshiq bo‘lgansan-a, haromi! Mening qonuniy xotinimga-ya? Bizga teng bo‘lishni kim qo‘yibdi senlarga!..

Men qorniga zarb bilan tepdim, u bukchayib qoldi, bor kuchimni to‘plab ensasiga qo‘shqo‘llab tushirdim, yuztuban yiqildi. O‘rni-dan turmoqchi bo‘lganida yana tepdim, te-

paverdim. Nihoyat! O'rnidan turolmay qoldi. U chim ustida oyoqlarim tagida ayanchli bir alfozda yaralangan yirtqichdek to'lg'anib yotardi...

* * *

Qoq yarim kecha. Tarozi yulduzi Temirqoziq ustiga kelgan. O'rmon qop-qora to'lqinlar og'ushida mavjlanadi. Quv archalarning yalang'och tanalarini izg'irin yalar, u yer-bu yerda tubidan qirqilgan navnihol archalarning shox-shabbalari atrofda sochilib yotibdi. Men to'nkalardan birida majolsiz o'tiribman. Yelkalarim shol bo'lib qolganday qaqshaydi, musht zarbidan yorilgan chakkalarim lo'qillaydi, ammo ta'riflab bo'lmas sokinlik va xotirjamlik borlig'imni qamragan. Hech qachon o'zimni hozirgidek masrur, osuda sezmagandim. Ayni holatim yolg'iz g'oliblik nashidasi emas, go'yo yelkamdan bosib yotgan qirq botmonlik tegirmon toshi ag'darilgandek. Hayotimda men uchun juda muhim, ta'riflab bo'lmas zaruriy hodisa yuz bergan edi.

...O'taganning joni qattiq, hech narsa bo'lmagandek Boypo'lat aka bilan g'ayrat qilib mashinaga yog'och yuklayapti. Bunchalik jon kuydirishi boisi nimada ekan? Nega mushtlashdik? Yoki faylasuflarning tili bilan aytganda, yashash uchun kurashmikin bu? Lekin, u mendan itday kaltak yegan bo'lsa ham, shuncha yog'ochni yig'ishtirib kelgan, endi pishillab, o'lib-tirilib mashinaga ortayapti! Demak, u shuning uchun kurashadi. Men esa bo'lak narsa uchun! Zulmat sukunati ichra, olisda – tog'ning eng baland cho'qqisida nolon bir ovoz yangradi, qop-qora o'rmon uzra taralib singib ketdi. Bir ozdan keyin mungli ovoz yana qaytaladi. Tog'da hilol sayrardi! Sayrashi qiz bolaning ovozidek tiniq va musiqiy. Yiroq-yiroqlardan kimnidir yoniga chorlar, ushalmagan asriy orzularidan hali ham umidvordek, nolasi yuraklarni sim-sim ezardi. Chakkamni zirqiratayogan og'riq qaygadir chekildi – qushday yengil sezdim o'zimni, ko'ksimni ajib hislar to'liqtirib, qaygadir oshiqar, talpinar edim... Nihoyat, baland cho'qqiga yetdim. Go'zal parivash bir qiz menga peshvoz chiqdi. Men uni og'ushladim...

Yonimda kimdir "oh"lab yubordi. Cho'chib boshimni ko'tardim. Ko'rganlarimning hammasi ro'yo ekan, o'ngimda esa... Boypo'lat aka belini ushlaganicha, ingranardi. Yoniga yugurib bordim.

– Nima qildi, Boypo'lat aka?

– Hech... Belim sal ... Xirmonda mertilgan.

U yog'ochning yo'g'on tomonini qo'lidan qo'ymay nafrat bilan tikilib turgan O'taganga gunohkorona boqardi.

– Siz sal damingizni oling, – dedim yog'ochning ikkinchi uchidan olib.

Mashina bortiga chiqarib joylaganimizdagi uning zil-zambil ekanini sezdim. Paylarim zo'riqib, uvishib ketdi. O'taganga esa bu og'irlik sira kor qilmasdi.

– Nechta bo'ldi, O'tagan? – deya so'radi Boypo'lat aka navbatdagi yog'ochni olib o'tayotganimizda.

– O'ttizta. Nima edi? – deb to'ng'illadi O'tagan.

– Yetar endi. Mashina tortolmay yurmasin tag'in. Xo'p de, uka, ko'plik qiladi-da, mana, meni aytdi dersan...

Lekin O'tagan birdan sensirab, uni jerkib tashladi:

– Aql o'rgatma menga! He, yarimjon! Seni olib kelgan men ahmoq.

– Bas! Yetadi shunchasi, ketdik, – dedim men keskin qilib.

Bu safar O'tagan bo'ysundi. Boypo'lat aka bilan birga yog'ochlarni uch joyidan tortib bortga bog'ladi. Ruchka aylantirib, motorni o't oldirdi.

Yo'lga tushdik. Orqada huvillab qolayotgan Gavaz bilan xayolan xayrlashdim. Boypo'lat aka telpaging qulog'ini qaytarib qo'ydi. Ishning bitganidan ko'ngli tinchib, o'rtamizda iljayib borardi.

– Sen xafa bo'lma, O'tagan, – dedi u yonidan noskadisini olib, bafurja nos chekarkan. – Boya yog'ochni tashlab yubordim. Belim zirqirab ketdi-da. Xirmonda mertilgan. Bo'lim boshlig'i: "Bahona qilma!" deydi. Gapini qara! Men xirmonda o'lib ishlayman, u kishim tumandan kelgan vakillar bilan aroq ichib yuribdi. Kelib yana dag'dag'a qilgani ortiqcha. Nima emish, beda urug' plani bajarilgani to'g'risida ertaga raport berish kerak, belingning mertilgan-peritilgani bilan ishim yo'q, nima bo'lsa, o'zing qilgansan, javobini ham o'zing berasan emish! Vakillar xoxolab kulishadi, deng. Har qaysisining qo'ltig'ida bittadan semiz papka!

O'tagan unga qayrilib qaramas, dimog'dorligidan asar ham qolmagan, xumday boshini orqaga tashlab, bir og'iz ham gapirmay tumtayib borar edi. Yo'lning tik joyiga yetganda zo'riqib, yurishi sekinlagan mashinani abjirlik bilan quyi tezlikka oldi, do'nglikda mashinani to'xtatdi. Kabinadan tushib yo'lni ko'zdan

kechirdi. Kichkina soychiqdan o'tgach, yo'l tubsiz jar yoqalab tag'in tikka ko'tarilib ketar edi. Qizilqiya! O'tagan bir tormozni, bir gazni bosib, motorning ovozigacha quloq tutgancha ishlashini tekshirib ko'rdi.

– Bir marta gapimga kir, jon uka...

– Oraga cho'kkan sovuq sukunatni buzib Boypo'lat aka yalinishga tushdi. – Yog'ochdan o'ntasini tushiraylik. Boshqa payt kelib olib ketarsan...

– Siz menga yana aql o'rgatayapsizmi? Yigirmata yog'ochni g'ildiratib borib boshimga uramanmi? Shiferni siz katta xolangizning uyidan olib berasizmi-a?!

O'taganning rangi bo'zday oqarib ketgan, boya men bilan mushtlashganda yorilgan lablari titrar, mendan kaltak yegani uchunmi, asabiyroq edi. U arvohtariga sig'indi, moy bosgan kurtkasining yengini shimardi. Motorning bor quvvatini ishga solib, mashinani soychadan o'qday uchirib olib o'tdi. Mashina shiddat bilan pishqirib, olg'a intildi. Lekin bu tobora shashti so'nib, hademay butkul holdan toyadigan o'tkinchi shiddat ekani ko'rinib turardi... Biz taxminan Qizilqiyaning oxirrogi'ga chiqib borardik. Pastdan soyning arang shildirashi, mashina tumshug'ining naq yulduzlarga ro'baro' bo'layotgani shundan darak berardi. Motor azbaroyi zo'riqib ketganidan hansirar, ayanchli ingranar edi. O'taganning yuzidan duvillab ter quyiladi, g'udranib tinmay hazrati Dovudga sig'inadi. Lekin! Bir payt motor g'ippa o'chdi.

– Tormozni bos, tormozni!– deya qichqirib yubordi Boypo'lat aka.

O'tagan richagni kuch bilan siltab tortdi, ammo bu safar richag uning baquvvat qo'llariga itoat etmadi. U jon talvasada tormozni bosib, baqirdi:

– Tush, Nurali! Tosh qo'y g'ildirakka! Tush... tezroq!!!

Kabinadan otilib tushganimda, uni o'chgan mashina orqaga – tik nishabga tisarilib borardi. Yondagi g'adir-budir qoyaga yuzimni urib olayozdim va g'ichirlab, tobora tezlashib borayotgan

mashina tagida qolmaslik uchun qoyaga qapishib, o'zimni o'ngladim. Oyog'im ostda yotgan toshlardan birini olib g'ildirak orqasiga tashladim. G'ildirak toshga sal ilingandek bo'ldi-yu, biroq men ikkinchisiga engashganimda mashina toshni bir chetga surib tashlab, g'izillab pastga ketdi. Men faqat kabina eshigining qarsillab yopilgani-yu, O'taganning: "Qoch, Boypo'lat! Ot o'zingni kabinadan!", degan telbalarcha hayqirig'ini eshitdim, xolos. Birpasdan keyin boshqa bir gusirlagan dahshatli shovqin bu hayqiriqni bosib ketdi. Tog'lar go'yo qiyomat qo'pganday o'kirar, gumburlab aks-sado qaytarar edi...

Nihoyat, yer-u ko'kni larzaga keltirgan gumburlash tindi, shovqin soy tubiga singib, yo'q bo'lib ketdi. Men yo'l ustida tanho qaqqayib turardim. Endi bu mash'um Qizilqiya bo'm-bo'sh. Unda yog'och ortilgan mashinadan nom-nishon yo'q, Boypo'lat aka ham, unga so'nggi bor: "Qoch!" deya telbalarcha hayqirgan O'tagan ham! Gavzmaydonni o'lim sukunati qamragan, tepada faqat yulduzlargina, go'yo yerda sodir bo'lgan fojiadan hayajonga tushgandek betinim parpirashar edi. Dahshatdan qaltiroq turdi. Kimsasiz zulmat yutib yuboradigandek tezroq bu yerdan qochgim kelardi...

Nogahon, jar tarafdin xirqiragan bo'g'i'q ovoz eshiltildi. Ingrayotgan odam edi. Odam! Hozir u kim bo'lsa

ham, menga dunyodagi jamiyki narsalardan azizroq tuyulardi. Men pastlab, ovoz egasini axtarib ketdim. Ovoz juda yaqindan eshitilardi, biroq hech qayerda qorasi yo'q. Shunda men yurak yutib jar labiga engashdim va qoya bag'rini yorib chiqqan zarangda osilib yotgan gavdani ko'rdim. Gavda zarang shoxini jon-jahdi bilan changallab olgan, bir oyoqlab boshqasiga tayanganicha, naq jahannam uzra zo'rg'a ilinib turar edi. Endi uni bu jahannamdan tortib olish kerak, lekin buning sira iloji yo'q – salgina qaltis harakat uni ham, meni ham zovlar qa'riga tortib ketishi mumkin. Baribir, nimadir qilish, hech bo'lmasa, urinib ko'rish kerak. Uni bu ahvolda tashlab ketolmayman-ku, axir. Pastga, yoniga enish, zarang tubiga oyoq qo'yib gavdani tepaga tortish... yo'q, bu xavfli; gavdani ko'tarib yana jar ustiga qaytib chiqishga ko'zim yetmasdi.

Nihoyat, tavakkaliga zov labidagi toshga tizzaladim va bir qo'lim bilan zarang shoxiga tayanganicha yuztuban engashib, ikkinchisi bilan gavdaning qo'ltig'idan ko'tardim. Biroq u ayiqday og'ir edi. Toshga yanada mahkamroq tayanib, bor kuchim bilan chiranib tortdim. Gavda yuqoriga bir gazcha ko'tarildi, lekin xuddi shu payt tizzalarim bo'shashib, o'zining jar tomon surilib borayotganimni sezib qoldim. Gavda zarang shoxlarini changallab tinmay tipirchilar va shu bilan meni ham tobora pastga tortqilar edi. Ikkimiz jahannam uzra tebranib, muallaq osilib turardik. Rosa terladim, darmonim qurib, chang yopishgan tanglayim qaqrab ketdi. Qo'llarim esa bo'shashgandan bo'shashib borardi. Agar yana ozgina hayallasam, mash'um Qizilqiya bizni o'z komiga tortib ketishi muqarrar edi... Og'irligimni orqaga tashlab, ikkinchi qo'limni ham qoyadan uzdim va qo'shqo'llab, g'iyritabiiy kuch bilan siltab tortdim. Gavda xuddi pastdan uloqtirib yuborilganday otilib chiqdi va ikkimiz bir-birimizga chirmashganicha shag'al aralash tuproq yo'lga quladik...

– Voy, oyog'im! Oh, Nurali! Oyog'imni ko'r, sinib ketgan!

Men shundagina uning O'tagan ekanini payqadim. Oyog'i poychasidan shartta sinib atrofida qon qotib qolgan, bir chekkasidan hamon sizib turar edi. Bo'ynimdagi yupqa sharfni yechib, mahkam tang'ib bog'ladim. O'tagan xiyala o'ziga kelib, qo'llariga tayanib qaddini rostlamog'chi bo'ldi, ammo belini ololmadi. Keyincha-

lik ham oyoqqa turish unga nasib etmadi, bir umrga majruh bo'lib qoldi...

– Mashina... Boypo'lat aka... – Yon-veriga alanglab g'udrandi u

– U ham kabinadan sakraganmidi?

O'tagan javob qilmadi, pastga, qop-qora bo'shliqqa ma'nisiz tikilardi.

– O'zing qay mahal tushib qolding?

– Bilmayman nima bo'lganini, xudo ursin, bilmayman! Xayolimda, u mendan oldin tushib qolganday... Yo'q, eshikni ocholmadi chog'i. Eh, peshonam sho'r ekan, uning qoniga zomin bo'ldim. La'nati zarang!.. Nimaga qutqarding meni, Nurali?! Nimaga? Axir, dushmanmiz-ku! Abgor bo'ldim, abgor...

U o'zini tuproqqa otib, oldinga cho'zilgan qo'llari bilan shag'al toshchalarni g'ijimlaganicha boshini to'lg'ab, o'krab-o'krab yig'lar edi.

– Aljirama! – dedim. – Balki, u tirikdir...

Men qarab kelay-chi. O'rningdan qimirlama!

Men pastlab ketdim. O'n qadamcha yurib yo'l ustida nimaningdir to'ppaygan qorasini ko'rdim. "Topdim!" degan quvonchli o'y kechdi xayolimdan. Men hatto O'taganga qichqirmog'chi ham bo'ldim. Lekin, sabrim chidamay qora yoniga yugurdim va uning juda kichik narsaligini paypaslab ko'rganimdagina payqab, bo'shashib ketdim. Qo'limga ilingan narsa Boypo'lat akaning telpagi edi! Buriilishda esa, yo'lning jar tomoni o'pirilib ketgan, aftidan, mashina xuddi shu yerdan Qizilqiya o'qday uchgan. Men Boypo'lat akani axtarib, chaqirib atrofga behuda chopardim, ko'z ungimdan esa qanot qoqqan polaponday jajji qo'lchalarini silkitib otasiga intilgan chaqaloq o'tar edi...

* * *

O'taganing zil-zambil gavdasini sudraganicha, butkul holdan toyib qirraga chiqqanimda qoyalar uchiga tong shovgumi urgan, quyida Terakli, narida Baqirchi qishlog'i bir hovuchgina bo'lib ko'rindi. Miltillagan yakkam-dukkam chiroqlar, itlarning hurgan ovozlari kishini ohangraboday o'ziga chorlar edi. Orqada esa muazzam cho'qqilar poyidagi archazor bag'rida go'zal Gavazmaydon yastanib yotibdi. Tog'lar go'yo fojiadan bexabardek asriy sukutini buzmagan, hech qanday falokat yuz bermagandek tongning oppoq, sokin yog'dusiga cho'milib, asta uyqudan bosh ko'tarmoqda edi...

Hermann HESSE,
olmon adibi,
Xalqaro Nobel mukofoti
sovrindori

Har birimiz, qaysi kasb egasi bo'lmaylik, imkon va sharoitimizdan kelib chiqib, kitob bilan muayyan darajada muloqotda bo'lamiz. O'lchovli hayotimizning ma'lum bir qismini shunga sarf qilamiz. Ammo qanday kitob o'qish, uning ta'sir va oqibatlari, umuman, nega kitob o'qiyamiz, shular haqida barchamiz ham chuqurroq o'ylab ko'rmaymiz.

O'tgan yigirmanchi asrning mashhur yozuvchilaridan biri, adabiyot sohasidagi xalqaro Nobel mukofoti sovrindori Hermann Hesse (1877–1962) o'zining "Cho'l bo'risi", "Demian", "G'ildiraklar ostida", "Marjonlar o'yini" va boshqa ko'plab asarlari bilan nom qozongan. Hesse o'z ijodining ilk davrida kitob targ'iboti va savdosi bilan ham shug'ullangan. Aynan mana shu narsa uning xilma-xil adabiy janrlarda yaratilgan asarlarni tushuna olishiga sabab bo'lgandir, ehtimol. Adibning kitob mutolaasi borasidagi ajoyib fikr va mulo hazalari o'quvchilarimizni befarq qoldirmaydi, degan umiddamiz.

KITOB MUTOLAASI HAQIDA

*K*o'pchilik, afsuski, kitob o'qishni bilmaydi va ko'p kishilar nima uchun o'qiyotganini tuzukroq tushunib ham yetmaydilar. Ba'zilar buni o'qimishli bo'lishning qiyin, biroq yagona yo'li, deb biladi. Ularning fikricha, har qanday kitob kishini "o'qimishli" qila oladi. Boshqa birovlar uchun esa o'qish – bu, dam olish, shunchaki vaqtni o'tkazish va ularga nimani (maqola, roman, she'r, xabar va hokazo) o'qish baribir, zerikarli bo'lmasa bas. Shunchaki dam olish, vaqt o'tkazishni istagan va "o'qimishli" bo'lish haqidagina qayg'uradigan o'quvchi kitobdagi dilni poklovchi, kishini ruhlan-tiruvchi qandaydir noma'lum bir kuchni sezadi. Biroq bu kuchni u aniq tasavvur etolmaydi va baholay ham olmaydi. Bunday kitobxon tibbiyotdan mutlaqo bexabar bo'lgan bemorga o'xshaydi, ya'ni aynan qaysi dori kerakligini anglamasdan, har bir qutichadagidan tatib ko'ra boshlaydi. Aslida, mutolaa borasida ham har bir kishi o'zi uchun zarur bo'lgan, yangi kuch hamda ruhiy ta'sir baxsh eta oladigan kitoblarnigina topa bilishi maqbul emasmikin?

Biz, mualliflarga odamlarning ko'p mutolaa qilishlari, albatta, yoqimli va aynan ijodkor tomonidan, haddan ziyod ko'p o'qishadi, deyilishi noo'rindir. Chunki **mingta loqayd o'quvchidan o'nta yaxshi kitobxon afzal.** Shu bois, bemalol ta'kidlashim mumkinki, hamma joyda haddan tashqari ko'p mutolaa qilishadi va bu adabiyot uchun obro' emas, balki ziyon keltiradi, xolos. Kitob mustaqil bo'lmagan kishilarni yana ham ma'naviy zaiflashtirish uchun yozilmaydi, bundan tashqari, undan ba'zan noqobil odamlarga arzon-garov manzara hamda osongina o'zgartirilgan hayotni ko'rsatish uchun ham foydalanishadi. Kitoblar insonni hayotga yo'llagandagina, unga xizmat qilgandagina foydalidir. Agar kitob o'quvchiga oz bo'lsa-da, kuch-g'ayrat, shijoat, ma'naviy poklik baxsh etmasa, mutolaa uchun sarf etilgan har bir soat behuda va besamar bo'lib qolaveradi.

Shunchaki mutolaa – bu diqqatni to'plashga majbur etuvchi mashg'ulot va ovunish uchungina o'qish – o'z-o'zini aldashdir.

Loqayd kishilar uchun, umuman, biror narsadan ovunishning hojati yo'q. Aksincha, ular hamma joyda diqqat-e'tiborli bo'lishlari, qayerda nima ish bilan mashg'ul bo'lishmasin, nima haqda fikr yuritishlaridan qat'i nazar, o'zlarini butun vujudlari bilan voqealar girdobida his etmoqlari zarur.

Hayot qisqa, uning poyonida hech kimdan o'qilgan kitoblar soni so'ralmaydi. Biror foydasi bo'lmasa, o'qishga vaqt sarflash aqllilik belgisi emas, aksincha, koni ziyon emasmi? Men bu o'rinda faqat yomon kitoblarni emas, avvalambor "sifatli mutolaa"ni nazarda tutayapman. Hayotda bosgan har bir qadaming kabi o'qishdan ham biron natija kutiladi. Mutolaadan yangi kuch-g'ayrat olmoq uchun avvaliga kuch sarf etmoq, o'zingni yanada yaxshiroq tushunmoq uchun oldin o'zingni "yo'qotmoq" kerak bo'ladi.

Agar har bir o'qilgan kitob quvonch va alam, shijoat hamda ruhiy tazarru olib kelmasa, jahon adabiyoti tarixini bilishdan ma'no yo'q. Fikr-mulohaza qilmasdan o'qish – xushmanzara tabiat qo'ynida ko'zni bog'lab yurmoq demakdir. Biz o'zimizni va turmushimizni unutish uchun emas, balki hayot jilovini yanada ongliroq ravishda anglash uchun o'qishimiz kerak. Kitobga dimog'dor o'qituvchiga qaragan qo'rqqoq o'quvchi singari emas, balki eng baland cho'qqini zabt etmoqqa shaylangan shiddatkor alpinist kabi yondashmoq talab etiladi.

Fikr-mulohaza qilmasdan o'qish – xushmanzara tabiat qo'ynida ko'zni bog'lab yurmoq demakdir.

Ruhiyatimizning tabiiy, tug'ma ehtiyoji – tur, xil, namunalarni aniqlab olish va ular asosida butun insoniyatni tur-turga ajratib chiqishni taqozo etadi. Teofrast¹ "Xarakterlar"idan tortib, to ajdodlarimiz va ota-bobolarimizning to'rt mizoj (inson tabiatiga xos xususiyatlar) va eng zamonaviy psixologiyaga qadar, mana shu ehtiyoj turlangan tartibda muntazam namoyon bo'lib, sezilib turadi. Qolaversa, har qanday kishi ham o'z tevarak-atrofidagi odamlarni yoshligida o'zi uchun muhim bo'lgan xarakterlar bilan o'zaro o'xshashligiga qarab, ko'pincha g'ayrihuuriy bir tarzda guruhlarga bo'lib chiqishi tabiiy. Bunday bo'linishlar, qanchalik joziba va yoqimli bo'lmasin, sof shaxsiy tajribaga yoki qandaydir ilmiy tipologiyaga asoslanishidan qat'i nazar, har qanday odamda ham har qaysi turga xos bo'lgan xususiyat, belgilar va o'ta qarama-qarshi xarakterlar hamda mizojlar, bir-biri bilan o'zaro almashinib turadigan holatlar yanglig', har bir alohida shaxsda uchrashi mumkinligini ta'kidlab, tajribaning yangi kesimini belgilab olish ba'zan o'rinli va samarali bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, men quyida **kitobxonlarning uch turi** yoki boshqacha qilib aytganda, uch darajasi xususida to'xtalib o'tmoqchiman. Albatta, bu bilan kamina kitobxonlarning butun dunyosi uzil-kesil mana shu uch toifaga, ya'ni bunisi – bu toifaga, unisi – u toifaga bo'linadi, demoqchi emasman. Zero, har birimiz

o'z shaxsiy hayotimizning turli davrlarida goh u, goh bu guruhlarga mansub bo'lishimizga to'g'ri kelishini ham unutmasligimiz lozim.

Shunga ko'ra, eng avvalo, **sodda kitobxonni** olib ko'raylik. Har birimiz ham damba-dam ana shunday o'quvchi qiyofasida namoyon bo'lib turamiz. Bunday kitobxon, hindular haqidagi kitobchani o'qiyotgan bolakay yo graf ayol hayoti to'g'risida hikoya qiluvchi romanni mutolaa qilayotgan oqsoch xotin yoki Shopengauerni o'rganishga kirishgan talaba bo'ladimi, ovqatni paqqos tushiradigan sertomoq xo'randa singari, kitobni "yutib yuboradi". Bunday o'quvchining kitobga bo'lgan munosabatini bir shaxsning ikkinchi shaxsiga nisbatan munosabatidek, deb bo'lmaydi, balki aksincha, ot suliga yo hattoki ot izvoshchiga qanday munosabatda bo'ladigan bo'lsa, xuddi shunday deyish mumkin: kitob yetaklaydi, kitobxon esa unga ergashadi. Kitob syujet (asosiy mazmun)i xolisona, beg'araz voqelik sifatida idrok qilindi. Syujetning o'zi bo'lsa koshkiydi! Badiiy adabiyotning tuppa-tuzuk bilimiga ega bo'lgan va hatto shunday bir ashaddiy o'quvchilari ham borki, ular butkul sodda kitobxonlar sinfiga mansubdirlar. Garchi ular syujetning o'zi bilangina kifoyalanib qolmasalar-da, romanga unda qancha aza yoki qancha to'y tasvir etilganiga qarab baho bermaydilar, shu bilan birga, muallifning o'zinigina idrok etib, kitobning estetik mohiyatini xolisona qabul qiladilar. Ular asar muallifining barcha zavq-shavq, quvonchiga va ilhomiga sherik bo'ladilar, uning dunyoqarashiga butkul qo'shilib, muallifning tasavvur mahsuli bo'lmish turlicha ma'no berish holatlarini hech bir e'tirozsiz qabul qiladilar. Oddiy odamlarni asar syujeti, undagi vaziyat, voqea va harakatlar qiziqтира, bunday o'tkir aql sohiblari uchun muallif mahorati, tili, bilimi, ma'naviy saviyasi muhim; ular buning barchasini qandaydir

xolisona voqelik sifatida, adabiyotning so'nggi va eng yuksak boyligi sifatida – Karl May² muxlisi bo'lmish navqiron o'quvchi uning "Eski paypoq" asaridagi voqealarni mavjud voqelik sifatida qanday idrok etadigan bo'lsa, xuddi shunday qabul qiladilar.

Bunday sodda kitobxon mutolaaga bo'lgan munosabatiga ko'ra, umuman shaxs hisoblanmaydi, balki o'zi bilan o'zi andarmon o'quvchi, xolos. U romandagi voqealarni yo ularning keskinligiga, xavf-xatarga to'la sarguzashtlar, ishqiy lavhalariga boyligiga, tasvirning dabdabali yoki oqizligiga qarab baholaydi yoki buning o'rniga, muallifning o'zigagina baho berib qo'ya qoladi, ya'ni uning muvaffaqiyatlarini shunday andaza bilan o'lchaydiki, bu me'yor har doim pirovardida odatga aylanadi. Bunday o'quvchi kitob umuman, his qilib, tushunib o'qish va mazmuni yoki shakliga munosib baho berish uchungina yaratilgan deb o'ylaydi, bunga shak-shubha qilmaydi. Ya'ni kitob – non yoki ko'rpa-to'shakka o'xshagan narsa, deb hisoblaydi.

Biroq dunyodagi mavjud barcha narsalarga nisbatan bo'lganidek, kitobga ham o'zgacha munosabatda bo'lish mumkin. Inson tarbiyasiga emas, o'z tabiatiga amal qildi deguncha, bolaga aylanadi va buyum, ashyolarni o'ynay boshlaydi; shunda non yerosti yo'li qazilgan toqqa, ko'rpa-to'shak esa g'orga, qor bosgan bog' yoki dalaga aylanadi. Ana shunday bolalarga xos soddalikdan va mana shu o'yinchi dahodan **ikkinchi turdagi kitobxonga** nimadir "yuqadi". Bunday o'quvchi asar mazmuni yoki shaklini qanchalik qadrlasa, uning haqiqiy, yanada muhimroq qadr-qimmatini ham shunchalik yuqori baholaydi. Bu kitobxon bolalarga o'xshab, har bir narsaning ehtimol o'n yoki yuz mazmun-mohiyati, ahamiyati va qadr-qimmatini borligini yaxshi biladi. Mazkur o'quvchi, masalan, yozuvchi yoki faylasufning voqea-hodisa hamda narsalarga nisbatan o'z bahosini o'z-o'ziga yoxud kitobxonga majburan qabul qildirishga urinayotganini kuzata borib, jilmayib qo'yishi, muallifning erkinligi va asossizligi bo'lib ko'rinayotgan narsa aslida sustkashligu majburlashdan boshqa narsa emasligini payqab olishi mumkin. Bu kitobxon professor-adabiyotshunoslar va munaqqidlariga ko'pincha butunlay noma'lumligicha qoladigan jihatni: mazmun va shaklning erkin tanlovi degan tuturiqsiz gapning mutlaqo mavjud emasligini ham yaxshi biladi. Ya'ni adabiyot tarixchisi, Shiller falon yili falon syujetni tanlab olib, uni besh turoqli yamb (vazn) orqali ifodalashga ahd qilgan, deydi. Kitobxon esa na syujet, na yamb shoirning erkin tanloviga sabab bo'lmaganini, unga rohat bag'ishlagan yagona narsa – shoir syujetni nima qilishi emas,

balki syujet shoir bilan nimalar qila olishi mumkinligiga guvoh bo'lish istagi bo'lganini yaxshi biladi.

Shu xildagi fikrga kelganda, estetik deb ataladigan qadriyatlar deyarli butunlay o'z qimmatini yo'qotadi va aynan har qanday xato, kamchilik va nomukammalliklar ulkan jozibadorlik kasb etishi mumkin. Chunki bunday kitobxon yozuvchi ketidan izvoschiga ergashgan otga o'xshab emas, balki o'ljaning iziga tushgan ovchidek boradi va poetik erkinlik bo'lib ko'rinayotgan narsa tomon nogoh tashlangan nazar, shoirning sustligi va zo'rakiligini payqagan nigoh, soz texnika hamda nafis so'z san'atining barcha go'zalliklaridan ham ko'ra ko'proq zavq-shavq, shodlikka noil bo'lmog'i mumkin.

Yana yo'limizda davom etamiz va uchinchi – oxirgi tipdagi kitobxonga duch kelamiz. Shu o'rinda yana bir bor ta'kidlaymiz, hech kim, hech qaysi birimiz u yoki bu toifada muqim, abadiy qolib ketishga majbur emasmiz, zotan, har birimiz bugun ikkinchi, ertaga uchinchi, indin esa yana birinchi guruhga mansub bo'lmog'imiz ham mumkin. Shunday qilib, endi nihoyat, uchinchi – so'nggi bosqich haqida so'z yuritamiz.

Uchinchi turdagi kitobxon zohiran "yaxshi" deb nom olgan o'quvchining butunlay teskarisidir. Bu kitobxon shu darajaga yetgan shaxski, u hech kimga o'xshamaydi. U – o'z mutolaa saltanatida mutlaq hokimdir. Kitobdan u na ma'rifat izlaydi, na vaqtichog'lik. Kitobdan – bu yorug' olamda qolgan boshqa har qanday narsa kabi faqatgina boshlanish, yo'nalish nuqtasi sifatida, istak, niyat, mayl sifatida foydalanadi. Unga aslida nima o'qishning farqi yo'q. U biror faylasufning asarini unga ishonib, ta'limotini o'rganib olmoq yoki uni tanqid qilib, unga qarshi harakat qilmoq uchun o'qimaydi, biron-bir shoirni dunyoning qanday yaralganini tushuntirib berishi uchun mutolaa

qilmaydi. Yo'q, u hamma narsani o'zi tushunadi, o'zi anglay oladi. U, ta'bir joiz bo'lsa, komil inson. U hamma narsa bilan o'ynasha oladi – muayyan bir nuqtayi nazar, qarash, fikr, tasavvurdan boshlab, hamma narsani o'yinga aylantirishdan ham ko'ra foydaliroq va samaraliroq boshqa hech qanday narsaga hojat qolmaydi. Agar bunday o'quvchi kitobdan biron-bir sentensiya, ya'ni hikmatli so'z, dono gap, hikmat topib olgudek bo'lsa, eng avvalo, topilmaning avra-astarini ag'daradi. U azal-azaldan biladiki, har qanday haqiqatni inkor etish ham asl haqiqatdir. U ma'naviyat sohasidagi har qanday fikr, qarash, nuqtayi nazar qutb ekanligini va unga qarama-qarshi xuddi shunday zo'r qutb ham mavjud ekanini azaldan yaxshi biladi. U yosh bolaga o'xshab, assotsiativ³ tafakkurni yetarli darajada qadrlaydi, biroq u boshqa narsalarni ham biladi. Shunday qilib, mazkur kitobxon yoki to'g'rirog'i, shu guruhga mansub bo'lgan har birimiz ham duch kelgan narsani – roman, grammatika, yo'l qatnovi jadvali, bosmaxona shrift(harf)lari namunalarini va boshqa har qanday narsani o'qiyverishimiz mumkin. Fantaziyamiz va assotsiativ qobiliyatimiz munosib darajada bo'lgan paytda ham biz baribir qog'ozdagi bitiklarni o'qimayotgan, lekin shu asnodda o'qiganlarimizdan bizga yog'ilib turgan nurafshon yog'dular, istak, niyat va mayllar oqimida suzayotgan bo'lamiz. Ular sahifalar, matnlar bag'ridan, shu bilan birga, bosma harflar terilgan ustunchalardan ham paydo bo'lishlari mumkin. Hattoki, gazetada bosilgan e'lon ham yangilik bo'la oladi. Eng baxt-omadli, tantanavor fikr mutlaqo jonsiz bo'lgan so'z zamiridan kelib chiqsa ham ajab emas, negaki undagi

harflarni, xuddi mozaikaga o'xshab, dam bundoq, dam undoq aylantirib ko'raverish ham mumkin. Bunday holatlarda hatto Qizil Shapkacha haqidagi ertakni qandaydir kosmogoniya⁴ yoki falsafa yoxud go'zal ishqiyo poeziya yanglig' mutolaa qilish mumkin bo'ladi. Allaqanday sigara qutisidagi "Colorado maduro" degan yozuvni shunchaki o'qib, ushbu so'zlar, harflar va tovushlar o'yiniga berilib ketgach, ilm, xotira va tafakkurning yuzta saltanati bo'ylab, yurakdagi orzuga aylangan olis sayohatga otlanmoq ham mumkin.

Biroq shu o'rinda mutolaa ham shunaqa bo'ladimi? – deya meni yozg'irishlari tabiiy. Xo'sh, aytaylik, Gyoteni o'qiyotib, Gyotening niyat, maqsad, o'y va fikrlarini uqish, idrok etish va chuqur anglash o'rniga o'zini go'yo qandaydir e'lonni yoki bo'lmasam, tasodifiy terilgan harflar uyumini tomosha qilayotgandek tutadigan odamni umuman, kitobxon deb atab bo'ladimi? Mutolaaning so'nggi – uchinchi darajasi deb ataganimiz aslida kitobxonlikning eng past, eng bachkana, eng varvarlarcha turi emasmikin mabodo? Bunday o'quvchidan Hyolderlin⁵ musiqasi, Lenau⁶ ehtirosi, Stendal irodasi, Shekspir teranligi qayoqqa ham qochib qutula olarkin? Nimayam derdim, yozg'irgan kishi haq. Uchinchi toifadagi kitobxon – mutlaqo kitobxon emas. Mazkur guruhda uzoq qolib ketadigan odam oxir-oqibat kitob o'qishni yig'ishtirib qo'rgan bo'lardi. Bunga sabab shuki, uning uchun gilam rasmi yoki devor, to'siq, g'ovga terilgan toshlar a'lo va mukammal darajada tartib berilgan harflardan tuzilgan eng go'zal sahifaning ham o'rnini bema'lol bosa oladi.

...har holda, kimki mana shu uchinchi bosqich bilan tanish emas ekan – u yomon, xom, g'o'r, dumbul kitobxondir.

Alifbo harflari bitilgan varaq uning uchun birdan-bir, yagona kitob bo'lib qolishi ham mumkin edi.

Ha, shunday: mana shu oxirgi bosqichdagi kitobxon ortiq kitobxon emas. Unga Gyote bir pul, Shekspir ham chikora. Ana shu so'nggi darajadagi kitobxon endi umuman kitob o'qimaydi. Ha-da, kitob unga ne darkor? Axir, butun olam uning o'zida mujassam emasmi?

Shunday qilib, mana shu uchinchi guruhda uzoq to'xtab qolgan odam kim bo'lmasin, ortiq kitob o'qimay qo'ygan bo'lardi. Ammo unda hech kim uzoq turib qolmaydi. Shunday bo'lsa ham, har holda, kimki mana shu uchinchi bosqich bilan tanish emas ekan – u yomon, xom, g'o'r, dumbul kitobxondir. Chunki u dunyoning butun poeziyasi va butun falsafasi uning o'zida mujassam ekanligini bilmaydi, zero, eng buyuk shoir ham har birimizda mavjud bo'lgan o'sha pinhoni sarchashmadan ulgi oladi, axir. Hayotingda aqalli bir martagina bo'lsa ham, mayli, faqat bir kunga bo'lsa ham, mana shu uchinchi – "mutlaasiz" bosqichda bo'lgin – ana keyin (ortingga yengil qaytib), mavjud barcha bitiklarning ancha durust o'quvchisiga, tinglovchisiga va sharhlovchisiga aylanasan. Shu bosqichda hech bo'lmasa, atigi bir martagina bo'lib ko'rgin, shunda sen uchun yo'l bo'yida yotgan tosh ham Gyote yoki Tolstoy qadar ma'no kasb etadi, so'ngra

sen Gyote, Tolstoy va boshqa barcha yozuvchilardan beqiyos ulkan ma'no-mazmun, ilgarigidan ham ko'ra ko'proq shira-sharbat va asal olasan, hayotga va o'z-o'zingga bo'lgan ishonching yanada ortadi. Negaki, Gyote asarlari – bu Gyote emas, Dostoevskiy jildlari – bu Dostoevskiy emas, bu – ularning urinishlari, o'zlari markazida turgan dunyoning ko'povozliligi va ko'pma'noliligini bosish, pasaytirish yo'lidagi, hech qachon oxiriga yetib bo'lmaydigan umidsiz, tushkun urinishlari, xolos.

Sayr qilib yurgan chog'ingda, aqalli bir marta bo'lsa-da, xayolingga kelgan o'y-fikrlar zanjirini tutib qolishga urinib ko'r. Yoki – bundan ham ko'ra yengilroq tuyulgan – tunda ko'rganing oddiygina tushni eslab qol! Tushingda senga kimdir avval tayoq o'qtaldi, so'ng esa orden tutqazdi. Xo'sh, bu kim bo'ldi ekan? Zo'r berib eslashga harakat qilaverasan, u bir do'stingga, bir otangga o'xshash tuyuladi, lekin qandaydir begona, yot ekanligi bilinib turadi, ayol kishiga, singlingga, mahbubangga ham o'xshab ketadi... U o'qtalغان tayoq tutqichi esa nimasi bilandir sen o'quvchilik davringda ilk bor sayohatga otlangan kemadagi shtokni⁷ eslatadi. Va shunda birdaniga yuz minglab xotiralar qalqib, yuzaga chiqadi. Agar sen ana shu jo'ngina tushni eslab qolib, mazmunini qisqacha qilib, stenografiya yoki alohida so'zlar bilan yozib qo'ymoqchi bo'lsang, bilasanmi, to o'sha ordenga yetib borguningcha, butun boshli kitob bo'ladi, bir emas, balki ikkita, ehtimol o'nta bo'lar. Gap bunda

TARJIMON IZOHLARI:

Esse – 1920-yilda yozilgan va ilk bor „Das Wiener Tageblatt“ ro'znomasining o'sha yilgi 16-iyul sonida bosilgan.

1. Teofrast (Feofrast, haqiqiy ismi Tirtam) (er. old. 372-287) – qadimgi yunon faylasufi, tabiatshunos olim, Arastuning do'sti va izdoshi, "Axloqiy xarakterlar" asarining muallifi.

2. Karl May (1842-1912) – nemis yozuvchisi, hindular haqidagi ko'plab sarguzasht romanlar muallifi.

3. Assotsiativ – ayrim tasavvurlarning bir-biri bilan o'zaro bog'lanishiga oid.

4. Kosmogoniya – olamning paydo bo'lishi haqidagi ta'limot.

5. Yohann Kristian Frydrix Hyolderlin (1770-1843) – nemis romantik shoiri.

6. Nikolaus Lenau (1802-1850) – avstriyalik romantik shoir.

7. Shtok – kema langarining tepa qismiga o'rnatilgan ko'ndalang o'q.

8. Anri Bergson (1859-1941) – fransuz faylasufi, adabiyot sohasidagi Xalqaro Nobel mukofoti sohibi (1927).

emas. Chunki tush – bu tuynuk, u orqali sen butun vujuding ichidagi bor narsani ko'ra olasan, o'sha bor narsa – butun dunyodan, sen tug'ilgandan to hozirgi daqiqagacha, Homerdan Haynrih Manngacha, Yaponiyadan tortib, Gibraltargacha, Siriusdan to Yergacha, Qizil Shapkachadan to Bergsonga⁸ qadar bo'lgan butun dunyodan na katta, na kichik bo'lmagan bir olamdir. Va sen o'z tushingni aytib, ta'birlab berishga harakat qilayotganing tushing o'rab, qamrab olgan dunyoga daxldor bo'lgani kabi, muallif asari ham u aytmoqchi bo'lgan narsaga, fikrga, g'oyaga taalluqlidir.

Gyote "Faust"ning ikkinchi qismi ustida olimlar va diletant (havaskor)lar deyarli yuz yildan beri bahslashib, tortishib keladilar, bu esa birtalay bama'ni va bema'ni, teran va tuturiqsiz izohlar, sharhlar, tushuntirishlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan. Nima bo'lgandayam, shuni aytib o'tish joizki, har qanday adabiy asar zamirida o'sha sirli, sirt, yuza ostiga yashiringan, nomsiz ko'pma'nolilik mujassam bo'ladi, buni eng yangi psixologiya "ramzlarning o'ta determinantlashuvi" deb ataydi. Usiz ham buni fikrning cheksiz, hadsiz-hududsiz, bitmas-tuganmas mukammalligi uzra qisman bo'lsa-da, payqab olmoq uchun, har qanday yozuvchi yoki mutafakkirni torgina doirada uqib, idrok etasan, uning muayyan bir bo'lagini yaxlit, bir butun o'rnida qabul qilasan, sirt, yuzani sal-palgina qamrab, ololmayotgan izoh, tushuntirishlarga batamom ishonasan.

Kitobxonning mutolaa bobidagi ana shu uch bosqich orasida goh u yon, goh bu yon ko'chib yurishi mutlaqo tabiiy bo'lib, bu har qanday kishi bilan har bir sohada sodir bo'lishi, minglab oraliq darajalardan iborat bo'lgan ana shu uch bosqichni arxitektura, rassomlik san'ati, zoologiya, tarix va boshqa istalgan sohada uchratish mumkin. Va mana shu uchinchi bosqich ham hammayoqda mavjud, unda sen hammadan ham ko'ra ko'proq o'z-o'zing bilan tenglashasan, biroq u har yerda sendagi o'quvchini "yo'qotish" uchun tahdid qiladi, adabiyotning, san'atning aynishi, dunyo tarixining buzilishi uchun xavf-xatar tug'diradi. Ammo shunday bo'lsa ham, hamonki sen mana shu bosqichni o'tamas ekansan, kitob o'qishda, san'at va ilm o'rganishda grammatika o'qiyotgan oddiy maktab o'quvchisidan hech qanday farqing qolmaydi.

Nemis tilidan **Mirzaali AKBAROV**
tarjimasi

Odil IKROM

Mehr ko'chasida kezgan gadoman...

QORA CHO'G'

Ko'zlaring tubida tun bo'ldi g'oyib,
Ko'zlaring tubida osmon yaraqlar.
Osmonga uzangan qo'llarin yoyib,
Oyni emib yotar uryon daraxtlar.
Tun yonar ko'zlaring qorachig'ida,
Kiprigingga qo'nar arzanda Humoy.
Zardobda zanglagan oftob tig'ida
Kesilgan siynaga o'xshab ketar oy.
Zaharlangan yerning qursog'i kabi
Qappaygan xazonlar eslatar go'rni.
Ko'zlaring tubida to'lg'anar sabil,
Sitilgan ko'z yanglig' butoqdir o'rni.
Tuxum qo'yg'an kabi oqqush xayollar
Kallaning tirjaygan chanog'iga jim,
Ko'zlaring tubida ma'yus shamollar
Go'yanda arvohtday boshimda nadim.
Ko'zlaring tubidan seni qidirdim,
Ustimda kulmoqda osmon ham, oy ham.
Men ikki dunyoni unga sig'dirdim,
Men – ikki dunyoga sig'magan odam.
...Faqat, senga – yolg'on, o'zimga – ayon,
Mening tushlarimga kiradi har kun:
Sening ko'zlaringni eslatgan osmon,
Sening ko'zlaringni sog'intirgan tun.

DIYDOR

Och emasman, ochko'z dunyodan to'ydim,
Dunyoda bormisan, qiyomatlik do'st?..
Ko'ngil kudasiga boshimni qo'ydim,
Kel, yurak qinidan sug'urilgan so'z!

Yig'lab, o'rtamaysan men uchun bag'ir,
Men ham mozoringda yotolmasman tinch.
Sen menga o'zingning tilingda gapir,
Kel, ko'ngil qonidan yaralgan sevinch!

Mehr ko'chasida kezgan gadoman,
Adoman, lek ado etilmagan farz.
O'zimdan o'zimga qaytgan jazosan,
Ey qo'li duoga ochilmagan nafs!

Farazlar dilingga osoyish bermas,
Gar Xudo bermagan bo'lsa iste'dod.
Nozing buncha baland,
Zoting buncha past,
Ey, sen, qusug'iga yonboshlagan zot?!

Nima topding, yolg'on quvonch axtarib,
Nima berdi senga o'shal soxta g'am?!
Gunohin shaytonga butkul ag'darib,
Ey aybin ajalga to'nkagan odam!

Xohlasang balanddan,
Xohlasang pastdan
Kel, o'shal Qiyomat kelgunga qadar.
Och emasman...
Senga muhtoj emasman...
Qayga qochayapsan mendan, bachchagar?!

OQ ALAHLASH

Sog'inch og'ir, sog'inch cho'kar ohimga,
 Ko'zlarimga tig'day botib ketar xob.
 "Bir kecha shafqat so'r qatlgohimga,
 Bir kecha men bilan birga qol, oftob..."
 Bejo ko'zlarimni osmonga tikib,
 Nigohimni yerdan olmasman taqir.
 "Men endi ketarman jonimday chiqib,
 Oymomo, meni ko'r ko'zlardan yashir..."
 Boshim tandan judo, xayolim judo
 Qon kabi sochilgan gustoh hislardan.
 "Seni yuragimda asrayman, Xudo,
 Xudo asrasa bas xudosizlardan..."
 Sening tirnog'ingga hatto arzim
 Ko'zimda suyakday chaynalgan sukun.
 "Dunyoning dunyodan qolgan qarziman,
 Men tag'in dunyoga qaytarman, quzgun..."
 Qorong'i tushmasdan kelaqolgil, tun,
 Qorong'i tushmasdan ketaqol, oftob.
 "Faqat ko'zlarimni kosasiga sun,
 Faqat ko'zlarimni... ko'zlarimni yop..."

* * *

Bizning oramizda nima qoldi, ayt,
 Yuraklar – talangan ma'voday yupun.
 Oramizdan o'tar har duoyi bad,
 Oramizdan o'tar Xudo urg'an tun.
 Ba'zida yurakni ko'mar nolaga
 Yuraklar oralab o'tgan yer izi.
 Ba'zida osmon ham tushar oraga:
 Zarhal harf bitilgan cho'chqa terisi.
 Oradan oy o'tar – oysiz tunlarim,
 Oradan yil o'tar – cho'zilgan qasos.
 Sensiz o'tayotgan mening kunlarim
 Mening gunohimdan o'tmaydi xolos.
 Oradan beshafqat o'tib ketar vaqt,
 Biz bevaqt qartaygan norasidamiz.
 Bizning oramizda nima qoldi, ayt,
 Javob ber, kimlarning orasidamiz?..

* * *

Ko'zingda bir kalom tentirar unsiz,
 Ko'zingda bir qaygu jilmayar ma'sum.
 Axir men – kafanga o'ralgan bir his,
 Ko'zlaring oqiga chulg'angan mardum.
 Axir men – zaminda yashagan osmon,
 Axir men – osmonga yetmagan ovoz.
 Axir bu dunyoning rostligi – yolg'on,
 Axir bu dunyoning yolg'onligi – rost.
 Axir bu dunyoda men boshqa dunyo,
 Meniki emas bu o'tkinchi kadar.
 Axir men qirq yilda bo'lay deb bunyod,
 Kechdim to'qqiz oylik dunyodan badar.
 Jismimni kinnaday yorib kirgan jon
 Chaqirganim bilan chiqmas bir muddat.
 Yolvorganim bilan yorishmaydi tong,
 Haydaganim bilan ketmaydi zulmat.
 Aytsang-da – aytmasang ketarman to'zib,
 Gumrohman – yo'limga tikaverma ko'z.
 Axir men – dunyoga o'tmagan so'zing,
 Axir men – dunyodan o'tayotgan so'z...

* * *

Mana o'sha eshik, o'sha ostona,
 Qo'ng'iroq tugmasin paypaslayman jim.
 Nogoh yorishganday bo'ladi xona,
 Nogoh jaranglaydi bitta savol: "Kim?.."
 "Kim?.."
 Mendan domangir xomush bir balo,
 "Kim?.."
 Mening qarshimda do'zaxiy og'ush.
 O'zga olamdagi ozurda arvo
 Nolasiday chaqnar edi bu tovush.
 "Kim?.."
 So'nggi nafasday og'ir va o'jar,
 O'ziday o'zgan bexabar sado.
 Hayotim to'xtamay bejavob o'tar,
 Xuddi etmagandek o'z qarzin ado.
 "Kim?.."
 To'xtov bilmasdan jaranglar ovoz,
 Men esa tasqara misoli jimman.
 Faqat kimligimni bilmayman, xolos,
 Faqat go'ldirayman, xolos: "Men kimman?.."

YARIM TUN

Tun bo'yi siqtagan sog'inchlarim och,
Ko'kragimga botgan kimning izlari?
Nechun buncha sovuq la'nati quvonch,
Nechun buncha go'zal g'amning ko'zlari?

Bir toza yurakda kelar yashagim,
Qancha yuraklarga keltirdim malol.
Nechun o'zim bilan o'zim yashadim,
Nechun o'zimdan ham o'ligim halol?

Yuragim talpinar, sog'inch rohida
Ko'kragimni bosib o'tdi kunlarim.
Yuraklar qonidan, yurak qonidan
Nechun ko'ngil to'lar,
Nechun tun – yarim?..

* * *

Qo'lim ochilmaydi, o'lgunimcha to
Sendan yashirganim – o'sha bir narsa.
Mening bandaligim bo'lguncha bajo,
Bilmaysan.
Bilmaysan, bu xayol Iskandarning ham
Qo'lidan kelmagan orzusi, o'yi.
Qo'limdan keladi axir, azizam,
Qo'lim ochilganda – sochlaring bo'yi.

Yo'lim ochilmaydi, o'lgunimcha to
Yo'limga sig'magan bitta qildaysan.
Folbinlar – yolg'onchi, ta'birlar – xato,
Bilmaysan.
Bilmaysan, bir kuni tumonat odam
Ortimdan ergashar shoshib-shoshmasdan.
Yo'lni men boshlayman axir, azizam,
Yo'lni men boshlayman qadam bosmasdan.

Ko'zim ochilmaydi, boshqa odam u –
Ko'zin katta-katta ochib jilmaygan.
Men sendan bir dunyo yashirdim mangu,
Bilmaysan.
Bilmaysan, sen – dunyo ko'rmagan odam,
U – g'amgin yurakning yostiqdoshlari.
Ko'zimda yashaydi axir, azizam,
Ko'zimda – ko'zingning yoshlari...

UCHINCHI DUNYO

Vahdat sharobidan ko'ngil bo'lar mast,
Diling bilan bitta bo'lsa zaboning.
Ikki dunyoda ham boshi qo'shilmas,
Tilagi bir bo'lgan ikki gadoning.

Qo'limizdan kelsa, yordam beraylik
So'zlarning bag'rida ungan xunyoga.
Shohlar zeriktirdi, kelgin, ketaylik,
Gadolar bir-birin suygan dunyoga...

ELLIGINCHI QISH

Ellik yil yashadim, ba'zan ozurda,
Ba'zan dabdaba-yu dag'dag'a qilib.
Goh jimjitlik, goho g'ala-g'ovurda
Ellik yil yashadim qanaqa qilib?!

Ellik yil yashadim, pinhon-u oshkor
Umrinning boriga baraka qilib.
Gohida beminnat sadaqaga zor,
Gohida jonimni sadaqa qilib.

Ellik yil yashadim, beg'am, sertashvish,
Goh katta, goh kichik ma'raka qilib...
Ostonamda turar elliginchi qish,
Ellikta bahorni kalaka qilib...

DUNYONING TAGI

Bir yonda g'am, bir yonda beg'am,
Qon qonga, jon jonga qasd ekan.
Jon qadriga yetayin desam,
Kuygan jonning qadri past ekan.

Munofiqlar yorning ishqidan
Mast bo'lmagan mayparast ekan.
Nomi ulug' ekan rizqidan,
Ohangidan avji past ekan.

Balogardon bo'lmadi hech kim,
Chunki balo zabardast ekan.
Bu dunyoning tagiga yetdim,
Bu dunyoning tagi past ekan...

Hech nimaga ishonmaydigan odam baxtsizdir

— Viktor Hyugo hikmatlaridan —

Hech nimaga ishonmaydigan odam baxtsizdir.

Omadning ko'zi ko'r, u o'z suyganlarini ham so'qir qilib qo'yadi.

Mashhurlik – mayda chaqa shaklidagi shuhratdir.

Diplomat o'z maqsadlaridan tashqari sizga nima foydali bo'lsa hammasini oshkor qiladi.

Boshqa bir dardni keltirib chiqaradigan dard shohona asar yaratilishiga sabab bo'ladi. Iшонmayapsizmi? Bo'lmasa sinab ko'ring.

Taraqqiyot – insonning turmush yo'lidir.

Juda ko'p oshna-og'aynilar quyosh soatlariga o'xshaydi: ular vaqtni faqat nur tushgandagina ko'rsatadi.

Sevgi daraxtga o'xshaydi: o'zidan-o'zi paydo bo'ladi, o'sadi, butun vujudimizga tomir otadi, hatto yuragimizning eng vayrona go'shalarini ham yashillikka, gulga burkaydi.

O'zga yurtdagi sayyoh pul solingan qopga o'xshaydi. Har qanday odam uni bo'shatib olmoqchi bo'ladi.

Qilichni sindirish mumkin, g'oyani mahv etib bo'lmaydi.

Bekorchilik bolalarning baxti, keksalarning baxtsizligidir.

Maktab ochish turmani yopishdir.

Odamning buyukligi bo'yi bilan o'lchanmagani kabi xalqning buyukligi ham soni bilan belgilanmaydi.

Jur'atli bo'ling! Juda ko'p muvaffaqiyatlarning u yoki bu qismi jasoratga berilgan mukofotdir.

Insonni o'zgartirishni uning buvisidan boshlash kerak.

Qirq – yoshlikning qariligi, ellik qarilikning yoshligi.

Yer yuzida tili endigina chiqqan bolaning ovozi ko'ra shirinroq madhiyaning o'zi yo'q.

Sherning yoliga burga joylashib olgan. Shunday mitti, ojiz maxluqdan azob chekayotgan sher o'zini xo'rlanganday sezishi mumkin, burga esa: "Menda sherning qoni oqyapti!" deb maqtanishi hech gap emas...

Erkinlik kinoyadan boshlanadi.

Orif **TOLIB** tarjimasi

Ulug'bek HAMDAM:

SIRLASHISH SAODATDIR

“ *Adabiyot inson qalbiga, uning botiniy dunyosiga ochilgan darchaga o‘xshaydi. Shu darchadan bo‘ylab biz o‘zimizni va o‘zgararni tomosha qilamiz. Chinakam ijodkorning kuch-u qudrati va salohiyati shundaki, u o‘sha darchadan boqib turib ko‘rganlarini mahorat bilan qog‘ozga ag‘dara biladi.*

“ *Adabiyot – bu ustma-ust taqilgan soxta niqoblar shodasini yechib, asl – chin qiyofa bilan qolish baxti, sirlashish saodatidir. Bunday saodat mavjud ekan, jamiyat ham, inson ham o‘zini og‘ir, bedavo ruhiy kasallardan himoyalangan hisoblanadi...*

“ *Adabiyot – jamiki boshqa sohalarda ichida insonga, uning ko‘ngliga, haqiqatiga eng yaqin kela biladi.*

“ *Iste‘dod – muhim. U asar yaratish uchuniga emas, yaratilgan asarning kelajak taqdiri har doim ham ijodkorning o‘z qo‘llarida bo‘lmasligini tushunib yetish uchun ham kerak.*

“ *Asarni yozib bo‘lgach, men o‘zimizni yengil his qila boshladim. Go‘yo qon silqib yotgan o‘z jarohatini yalab tuzatgan jonivordek men ham necha o‘n yillardan beri yuragimni og‘ir yuk kabi ezib turgan adoqsiz darddan andak forig‘langandek bo‘ldim.*

“ Biz ko‘pincha “tayyor” asarlarni o‘qishga moyil bo‘lamiz. Va “tayyor” qarashlarga suyanib xuddi Amerika kashf qilgan kabi asarni maqtay ketamiz. Hech kim bilmasa, sezmasa, o‘sha fikrlarni o‘zimizni-ki qilib olamiz.

“ *Bu zamonning odamlari o‘zi bilan o‘zi o‘ralashib qoldi. Xuddi shunday, ijodkor ham. U ko‘pincha o‘z qobig‘idan tashqari chiqa olmay, eng yomoni, bunga harakat ham qilmay, o‘z subyektivizmi botqog‘i ichra cho‘kkan ko‘yi xonish qilayotgan sho‘rlikka o‘xshaydi.*

“ Yaxshi she‘r yozish uchun ko‘p o‘qing! Nafaqat kutubxonalardagi kitoblarni, balki, eng avvalo, hayot kitobini o‘qing, o‘qiganda ham uqib o‘qing! Yana odamlar va davringizning urib turgan qaynoq yuraklaridan ham o‘qiysiz!

“ *Haqiqiy adabiyot insondan umidni tortib olmasligi kerak! Umiddan, ishonchdan boshqa nima bor o‘zi bu olamda?*

“ Goho ayrim ijodkorlar shaklga shu darajada ruju qo‘yishmoqdaki, natijada mazmun oqsay boshladi. Adabiyot o‘yinga aylantirila boshlandi. To‘g‘ri, adabiyotda o‘yinlik xususiyati bor. Lekin u dominant mavqega ega bo‘lishi kerak emas.

“ Adabiyot – hayot deb atalgan yolg‘izlik sahrosida odam bolasiga birdan bir va eng sadoqatli – hech qachon orqadan pichoq urmaydigan, yolg‘iz tashlab ketmaydigan sirdosh-yo‘ldoshdir.

Yusuf LATIF

QALBDAGI DO‘ST BILAN SUHBAT

(Novella)

*“El nechuk topqay menikim,
men o‘zimni topmasam.”*

Alisher NAVOIY

1. Iltijo

– Mana, o‘tiribman, zulmatga boqqancha, devorga suyanib. Yotaman-turaman. Yana o‘sha zulmat. Ilojim qancha. Ko‘rganlar o‘ylaydi: “Nazar ko‘r quyoshda isinib o‘tiribdi” deb. Lekin o‘zimdan o‘tganini o‘zim bilaman. Bir umr qiynalib yashadim. Yetimlik, yolg‘izlik, adashishlar... endi buyog‘i ham ranj-alam ekan-da.

– Qisingandan foyda yo‘q, Nazar.

– Shuncha o‘g‘il-qiz o‘stirdim. Qariganim-da suyanchiq bo‘lishar, qo‘limdan ishimni olishar deb o‘ylagan edim.

– Qaysi o‘g‘il-qiz boqqan haz-huzur ko‘ribdiki, sen rohat ko‘rsang, sodda odam-san-da, Nazar.

– Niholni ekasan, mehringni berib, parvarish qilasan, ammo mevasi o‘zgalarga nasib etadi. Soyasidan o‘zgalar bahramand bo‘ladi.

– Kuyunaverma, hayot shunaqa. Ekkanni Tangri yorlaqasin deb, birov aytarmidi, aytmaydi. Qaytanga, ko‘rligingni yuzingga solib, ta‘na toshlarini otishadi.

“Yoshlik” jurnalini tashkil etishdan ko‘zlangan maqsadlardan biri yosh iste‘dodlarni kashf qilish, ularni jurnalxonlarga tanitish bo‘lgan. Jurnal va uning jamoasi aynan shu yo‘lda xizmat qilgan (hozir ham baholi qurdat harakat qilayotir). Bundan roppa-rosa 35 yil oldin tahririyat jamoasi xorazmlik bir guruh yosh qalamkashlarning umid uyg‘otganlarini tanlab, ularning eng yaxshi asarlarini e‘lon qilgan. O‘sha yoshlar orasida Yusufjon Latipov ismli nosir ham bor edi. Ushbu hikoya o‘zining tili, samimiyligi va bayon uslubi bilan o‘quvchida yaxshi taassurot qoldirgan bo‘lsa ajab emas... Yosh nosir bir muddat tahririyatda ham mehnat qiladi.

Mana, oradan 35 yil o‘tib “Yoshlik”ning yosh muallifi yana jurnal tahririyati eshigini qoqdi; bu safargi yo‘qlov boshqacharoq – keksa, ammo sodiq muallif tahririyatning elektron manzili eshigini qoqib, ko‘ngil kechinmalari bitilgan badiasini jo‘natibdi. 1984-yil – “Yoshlik yo‘qlamasini” rukni ostida hikoyasi e‘lon qilingan Yusufjon Latipovni yana yo‘qlab, uning “So‘qirlik sitamlari”ni e‘tiboringizga havola qilyapmiz.

– Nima gunoh qilibmanki, Xudoyim meni bu ko'ylarga soldi. Egilmagan boshimni egib, kimlarga zor qilib qo'ydi, nega axir?!

– Qo'y, yig'lama, Nazar, o'kinchdan foyda yo'q. Ko'z yoshingni art. Dushmanlarni suyun-tirma.

– Atrofimda qashqirlar to'dasi izg'ib yurgan-dek tuyuladi. Qo'rqaman!

– Qo'rqma, o'zingni Xudoga topshir.

– Hayotdan ham, o'zimdanda ham bezib ketdim. Tezroq omonatini ola qolsaydi.

– Shoshma, bunga hali ulgurasan.

– Borimni yo'qotdim. Men uchun yashashning qizig'i qolmadi.

– Eng qimmatlisini yo'qotmagansan, hali tiriksan, Nazar, hayot guling so'lmagan. Uni avayla, ehtiyot qil.

– Hashamat, dabdaba, zeb-u ziynatlar, hamma-hammasi ikki ko'z uchun ekan. Barini zulmat yutdi!

– Ko'zlaring ochilayotganga o'xshaydi, Nazar.

2.

– Joning sog'ligida hammaga keraksan. Yiqildingmi, tamom. Biror kimsa ostonangga oyoq bosmas ekan. Dasturxonimdan osh yeganlar, sharob ichganlar qani?

– Qo'y, o'zingni qiynama, Nazar. Barchasidan yuz o'gir, umidingni uz.

– Aytishga oson, go'yo to'lqinlar qirg'oqqa chiqarib tashlagan xas-cho'pga o'xshayman. Bir umr yelib-yugurib erishganim shumi?

– Atrofingga yaxshilab qara, shukur qil, Nazar!

– Qo'limdagi mana shu hassamdan-da yaqinroq kimim bor? Hech kimim. Hammadan xafaman.

– Xafa bo'lma, Nazar! Ha, yaqinlaring olislab, ko'rinmay ketdilar. Oqim shiddatli. Balki, ezilib yurishgandir, senga tuzukroq qarashga imkon topa olmay.

– Nega Xudoyim meni itdek xor qilib qo'ydi?! Qaysi gunohim uchun? It ham menchalik emas. Bo'ynida zanjir bo'lsa ham, akillab, dushmanlariga tashlanadi. Men esa ilojisizman. Hamisha boshim egik. Nonim ham, suvim ham minnat. To'yib ketdim! Qornim uchun emas, qadringa yig'layman.

– Xafa bo'lma. To'g'ri, boshing egik. Ammo bu so'zlaring Yaratganga ters tushmayaptimi? O'ylab gapir, tilingni mudom mahkam tut, Nazar. Unutma, martabang baland.

– Tong otayotir deb quvonmayman, kun botayotir deb achinmayman ham. Hayotim – zulmat. Dushmanim ham, do'stim ham zulmat. Nima qilay, Xudoyim? O'zing yo'l ko'rsat.

– Tangrining hukmiga rozi bo'l, Nazar! Chorasizlik chorang bo'lsin.

3.

– Besh yildirki, adoqsiz zulmat sahosida tentirab kezaman. Uning poyoniga yetamanmi, yo'qmi, bilmayman. Sabr-toqatim yana necha yilga yetarkin? Ichimda bir chiroq goh yonib, goh so'nadi.

– Qayg'urma, Nazar, o'zingga sabr-bardosh tila, Parvardigorning karami keng.

– Kimsasiz biyobonda ohlar urib boraman. To'rt tomonim qibla, iltijolar qilaman. Tavba-tazarru... Bari befoyda. Otasining qo'lga suv quymaganlardan ne tama, Parvardigor. O'zinga bir mehribon, sadoqatli yo'ldosh istagandim. Topolmadim. Hassa hamrohim bo'ldi. Kimdan najot tilasam, u mendan yuz burdi.

– Najot istasang, avval o'zingni top, Nazar! Bu ko'hna dunyo ostin-ustun, serg'alva, makrga to'la. O'zingni topmog'ing mushkul bo'lsa-da, to'xtamay qidir.

– Yodimda, muallim biz – bolalarga ko'p tanbeh berguvchi edi. Har kim o'z choponini o'zi suvdan sudrab chiqsin derdi. Birovlarning minnatini ko'tarishga qurbim yetmay qoldi, Xudojon! Hech bo'lmaganda biror kun minnatsiz yashasam, hech kimga og'irim tushmasa deyman. Ko'zlarim yana ochilarmikin, Xudoyim?

– Dardni berganning O'zi shifosini ham bergusidir, Nazar! Noumid bo'lma.

– Tushlarimga kunduz kiradi. Sog'inganlarim, men bilgan va bilmagan odamlar, o'tganlar. Marhumlar o'sha-o'sha, hech o'zgarmaydilar.

– Xotira ko'zguna asl qiyofang aks etadi. Qanday bo'lsang, shundayligingcha qolasan, Nazar.

– Yelkamdan tog' bosib turgandek go'yo. Ichimni it timdalaydi. Yeldek o'tib ketgan asrlar, ming yilliklar. O'tmish va kelajak. Yuho zulmatining bu ikki jag'i orasida ezilgan ushoqdek jismim. Ko'rgan tushlarim qisqagina umrim emasmikin? Sovuq sag'anaga manglayimni bosaman. Peshonamga yozilgani shu. Sag'ana ustida kaltakesak yugurgilaydi. Jonsarak jonivor bir zum to'xtab sharpamga quloq tutadi.

– Bandasining ko'zlari sag'anadan narini hech qachon ko'rmagan, Nazar. Gumonlarga berilma, ko'ngling to'q bo'lsin.

4.

– Xudoyim, oxiri meni bariga bo'yin egdirding-ku, ha, ko'ndirding.

– Ko'nmay ilojing qancha, Nazar! Qachon bo'lmasin, vaqti-soati kelgach, hamma bo'yin egadi. Hamma!

– Odam bolasidan har neni yasab bo'lar ekan. O'zimni taniy olmay turibman. Meni ne ko'ylarga solding, Xudoyim?

– Nazar, qulning amali itoat etmoqdir, xojasini terqamoq emas.

– Ilmdan bexabar nodonni kechir! Borligingga shubha qilgan ojiz-u notavonni kechir!

– Qisinma, Nazar. Parvardigoring kechirimli, rahmdil...

– Behuda kechgan umrimga achinaman. Hayot emas bu, bema'nigarchilikning o'zginasi.

– Nolima, Nazar. O'tgan umrdan kimning ko'ngli to'libdiki, seniki to'lsa. Biri kam dunyo.

– U dedim, bu dedim. Bola-chaqam birovdan kam bo'lmasin dedim. O'zimni o'tga-cho'qqa urdim.

Arslondek o'kirdim. Tagi pastlarning oyoqlariga yiqilib, mushukday suykaldim. Mana, endi o'tiribman, mevalari, yaproqlari duv-duv to'kilib, ship-shiydam bo'lib qolgan daraxtga o'xshab. Hech kimga keragim yo'q.

– Nazar, bola-chaqa bir bahona. Aslida, nafsing tinch qo'ymagan. Ha, arslon kabi na'ra tortgan ham o'sha – buzuq nafsing!

– Yo'q, u temir qafasda edi. Men buni tushimda ko'rganman. Tutqunlikda yuz yil yashagan. Ehtimol, bundan ham ko'proqdir. Yuz yil jonivorni o'laksa bilan boqishgan, sassiq o'laksa bilan. O, mening arslonim! Qafasni tilka-pora qilar deb umid qilganman, ko'p kutganman. Bari chippakka chiqqan.

– Nazar, baloyi nafsni qafasga qamab, Parvardigoring yanglishmagan. Ming chandon urinsa ham, arslon qafasdan qutula olmas, o'ziga ziyon-zahmat yetkazar, xolos.

– Yo'q, u arslon men edim! Barcha urinishlarim bekor ketgan.

– Xayolkashsan, Nazar, tomirlaringda qon emas, o'y oqayotgandek.

5.

– O, Xudoyim, qay manzilda tugarkin bu adoqsiz zulmat. Rutubatlar qachon poyon toparkin. Zimistonda yotaverib ayiqday semirib ketdim. Tambalman, tanbal! Xomsemizlik desam, bunga o'xshamas. Tanim tobora shishib borayotir, tars yorilgudek!

– Ha, darding og'ir, Nazar! Ko'ngil taxti-yu vujuding qal'asini manmanlik, kibr-u havo ish'ol etgan. O'ziga sig'magan, dunyoga sig'mas.

– Mendan qandaydir yoqimsiz is kelayotganday, zax hidimikan, yo mog'or? Tanimga qo'l tekkizsam, uvalanib to'kila boshlaydi.

Jirkanchman, jirkanch! Yo qudratingdan, tuproqdan yaralganimga endi inondim!

– Asling gil ekan-ku, Nazar! Muncha manmanlik nechun?

– Xokisor bo'l deysanmi? Tuproqday oyoqosti bo'laymi? Yuz yil tepkilab, bosqilab yurganlari yetmasmi? Bas, yetar! Vujudimda vulqonlar qahri, ummonlar shiddati, bir-biriga zid unsurlar jangi.

– Mushkul ahvolga tushib qolibsan, Nazar, adashmog'ing tayin. Yo'llar ko'p axir. Ustiga-ustak so'qirsan, so'qir!

– Yaxshi bo'lay deyman-u, hech bo'lolmayman. Qo'limdan kelmaydi. Yaxshilikka intilgan sayin, turtib-turtkilab yomonlik tomonga o'tkazib qo'yishadi. Mendan nima istaydilar? Maqsadlari nima? Aqlim yetmaydi.

– Nahotki, shunga ham aqling yetmasa, har kim o'z ko'mochiga o'zi kul tortadi, Nazar.

– Odilsan. Bilguvchisan. O'zing ayt, bu dunyoga kelib, kim qadr topdi? Shohmi? Gadomi? Yoki dili pok avliyomi? Kim? Osdilar, chopdilar, yondirdilar! Bariga moziy guvoh. Tahqirlanmagan kim bor?!

– Nazar, O'rmonga o't ketsa, ho'l-u quruq barobar yonadi. Xudodan qo'rq, qahrini keltirma, panoh tila.

6.

– Goh-goh ko'rligimni unutilib qo'yaman. Boshim toshga tekkach, aqlim kiradi. Xom sut emgan bandaman-da. Axir, deyman-u tugilgan mushtni yengimning ichiga yashirib, qo'l qovushtirib turaveraman. Ezilgan, xo'rlangan yurakka qil ham sig'maydi. Nogoh bir istak suqilib-bostirib kiradi. Haqiqatni bilish istagi. Ha, tentakman, tentak! O'zing shohid, Xudoyim. Yetmish yil muk tushib, kitob titkilab, so'qir holimda savolimga javob izlaganim-chi. Bu yumush keltirgan bir talay tashvish. Badnom bo'lganman. Shayton yo'ldan ozdirgan ekan. La'nati Iblis!

– Eh Nazar, soddaliging qursin, har kimga, har gapga ishonaverasan, ergashib ketaverasan.

– To'g'risini aytsam, o'shanda oz-moz qo'rqqanman. Kitobga egilgan har bir kallani merganlar pana-panadan nishonga olishgan ekan.

– Nazar, baribir mergan mergan-da. Ayyor va epchil. Bitta o'q bilan ikkita quyovni bexatorgan.

– Ba'zan ko'rlikning ham nafi tegarkan! Shukurki, omon qolganman. Biroq qo'rquv, hali-hanuz tark etgani yo'q. Uyyudagi ilonday besas ichimda yashirinib olgan, shekilli. Shundanmi, sal narsadan hadiksirayverish odatga aylangan.

– Ha, Nazar, hali so'qirlikning foydasi ko'p tegadi, ko'rilingdan xursand ham bo'lasan.

7.

– Xudoyim, nega meni ko'zlarimdan ayirding? Yo'limni yo'qotib, battar xonavayron bo'lishimni xohladingmi? Yo ming bir savdoni boshimdan kechirib, adashib-uloqib, bo'g'zimgacha gunohga botib yurganim uchunmi? Fikrim ojiz. Bu yozig'mi? Jazoyingmi? Yoinki sinovmi? Zulmatdagi kishi hech birining farqiga bormas. Ilojsizlik oyoq-qo'limni kishanlab qo'ydi. Qiynalib ketyapman, Xudoyim! O'zing xalos et! Ko'zlarimni och!

– Uyat-e, Nazar, ishlaring o'ngidan kelib turganda Xudoyingni bir bor eslamas eding, endi uning yoqasiga yopishib olding. Ko'r tutganini, kar eshitganini qo'ymas ekan-da.

– Tavba qildim, Xudoyim! Mana qo'llarim o'z yoqamni tutdi. Tavba qilyapman. Sabr-qanoatsiz bandangni kechir! Kechirgin-u, meni sal tushun, salgina. Axir dodimni senga aytmasam, kimga aytaman, xudoyim? Malham istab, ming bitta eshikka bosh urib borganman axir! Shifo istab, do'xtir hayron, Tabib lol. "Qachondan buyon ko'rmaysiz?" deb so'raydi barcha. Bilganlari shu. Besh yildir, o'n yildir, balki yuz yil bo'lgandir, deyman. Men qayoqdan bilay. O'tirgan bir ko'r bo'lsam deyman. Birov kelib, ko'r bo'lib-san-ku, Nazar, deb aytmasa deyman. Xudoyim, shu bechora qulingga bir bor rahm qil! Zig'ircha nuringni undan ayama. Nur-ziyo senda ko'p-ku. Shundoq ham, olamga sig'may, to'kilib-sochilib, isrof bo'lib yotibdi-ku.

– Nazar, dunyoda nima ko'p, to'kilib-sochilib yotgan narsa ko'p. Biroq bu behisob degani emas, hammasi hisob-kitobli, barchasi sanoqli, barining o'z sohibi bor. Sen Parvardigoringdan ginalar qilma, o'zingdan o'pkala. U necha martalab ko'zlaringni moshdek ochib qo'ydi-ku, bilmading, qadriga yetmading, Nazar, yolg'onchining makriga uchding.

G'ayrat MURODOV,
filologiya fanlari doktori,
Buxoro davlat universiteti
professori

YO'LOVCHI TASVIRI

Yozuvchi Jo'ra Fozilning "Tiramoh armoni" to'plamida "Yo'l" deb atalgan kattagina hikoya bor. Asarning qahramoni – Vafo havo nihoyatda issiq kunlardan birida ko'chaga chiqadi. Atrofdan, nainki ko'chada, butun shaharda odam zotidan asar yo'q. U Mag'rib tomonga yo'lga tushadi. Yo'l kimsasiz. Uzoq yurib shu yo'lda birin-ketin uch insonni uchratadi. Ulardan birinchisi qalbida toza ishq tuyg'ularini uyg'otgan sanam – Muhabbat. Oradan ko'p yillar o'tgan, qiz allaqachon Azim boyvachcha degan korchalon kimsaga erga tegib ketgan bo'lsa-da, Vafo uni bolaligi, yoshligi kechgan dala shiyponda hali yosh-ko'rkam holda uchratadi. Yana oldinga yurib, sobiq do'st (Sodiq)ni uchratadi. Qalandar jandisini kiygan bu "do'st" Mashriqqa ketayotgan ekan. Asar qahramoni yana oldinga qadam tashlab, zo'hd libosidagi bir odamga duch keladi. U begona emas, o'z o'g'li bo'lib chiqadi. Ammo ular orasida yaqinlik, mehr-oqibat rishtalari yo'q. Chindan-da, o'g'il yot bir kishiga aylangan.

Sobiq yor, sobiq do'st, sobiq farzand. Ulardan ayrilgan dil mahzun, uning sohibi yolg'izlikka mahkum. Bu holga kim aybdor? Zohirga qarab hukm etuvchilar hech ikkilanmay qahramonni ayblaydilar, ammo aslida bunday emas. Xushomad va boylikka o'ch qiz chin sevgidan voz kechib, o'zi suymagan odamni tanlaydi. Do'st mansab-martaba tamasida sadoqat rishtasini uzadi. Manfaat bandasi bo'lmish o'g'il garchi otasini tashlab ketmasa-da, undan ruhiy-ma'naviy jihatdan uzoqlashadi.

Yo'lda Vafo bir sandiqqa duch keladi. Ochib qarsa, ichi to'la oltin, son-sanoqsiz pul. Biroq sandiqdan oh-nola eshitiladi, ostidan chak-chak qon tomadi. Bu xazinaning haromligini anglab, hech narsa olmay yo'lida davom etadi. Asar voqeasi bayoni davomida qahramon tushib qolgan olovli jarda o'sha mash'um sandiqni yelkasiga ko'tarib olgan bemajol chol namoyon bo'ladi, sandiqqa esa sho'x-shodon Muhabbat chiqib olgan. Sobiq do'st va sobiq o'g'il esa ulkan oltin xarsangdan ushatib olingan bo'laklar solingan zil-zambil xurjunni ortmoqlab muqarrar halokat sari ketishmoqda. Qalbida hirs va havoyi havas bo'lmagan Vafo ilohiy ovoz madadi bilan o'ngga – to'g'ri yo'lga qarab yuradi va najot topadi.

Iste'dodli va izlanuvchan yozuvchi Jo'ra Fozil qalamiga mansub aksariyat hikoya, qissa, romanlarni mutolaa etib, to'g'ri (haq) yo'lni tanlagan insonlar bu ijodkorning ideal-ijobiy qahramonlari ekanligiga qat'iy ishonch hosil qilish mumkin. Ezgulik g'oyasini o'z axloqiy olamida tajassum ettirgan bunday obrazlarni adibning "Xongul", "Boyqo'ng'ir lolalari" qissalari, xususan, "Tiramoh armoni" romanida ko'ramiz.

Yozuvchining badiiy talqiniga ko'ra, yo'l inson hayotining ibtidodan intihogacha bo'lgan bosqichlaridir. Kimdir hayotining ma'lum bir mavsumida shu yo'ldan so'lga qarab og'ishi, ya'ni bilib-bilmay riyo, tama, xiyonat, sotqinlik, qabohat changalzoriga kirib ketishi, boshqa odam esa o'nqir-cho'nqir, mashaqqatli bo'lsa-da, to'g'ri – insof, diyonat, halollik yo'lidan olg'a borishi mumkin. Oxir-oqibat, razolat olamiga kirganlar zavol topadilar, chin saodat esa to'g'ri yo'lni tanlaganlarga nasib etadi.

Yozuvchi asarlari – uning qalbi, borlig'ining ko'zguisi. Jo'ra Fozil asarlarini o'qib, uning shaxsi, e'tiqodi, ichki – ma'naviy olami haqida aniq xulosa – fikrlarga kelsa bo'ladi. Avvalambor, bunday mutolaa jarayonida adibning jahon adabiyoti durdonalarini ko'p o'qiganligi, ularning mag'zi-mohiyatiga anglash uchun jahd-u jadal etganligini bilamiz. "Yozuvchining ko'p o'qishi ayon bir gap-ku", deyish mumkin. Lekin oz kitob o'qib, ijod etib yurganlar ham kam emas. Baribir, adabiy-badiiy jarayon tarixining guvohlik berishicha, kitobxon qalam-kash yaratgan asarlar, agar chin iste'dod va ilhom bilan

yozilgan bo'lsa, yaxshiroq, ta'sirliroq bo'lishi ayon haqiqat.

Adib shaxsiyatining o'ziga xosligini ko'rsatadigan muhim jihatlaridan biri uning tabiatga alohida e'tibor va ehtirom bilan qarashida namoyon bo'ladi. Uning barcha hikoya, qissa, romanlarida tabiatning go'yo mohir rassom qo'li bilan chizilgan ajoyib tasvirlari bor va bu tasvirlar tabiiyligi va voqea oqimiga uyg'unligi bilan e'tiborga molik. Masalan, "Yo'lbarsdaraning so'nggi sultoni" hikoyasi Amudaryo "mast tuyaga o'xshab pishqirganicha, qirg'oqlariga asabiy bosh urar, sohildan o'pirilib tushayotgan tog'dek tuproq uyumlarini bir zumda yamlab yutardi", "Oshiq Buxoroyi qissalari" turkumi "Sahro shamoli son-sanoqsiz qum zarralarini uchirib o'ynar, uning bir maromda guvullashi aro dilgir ohang eshitilar va olis-olislarda, tiramoh quyoshida tovla-

nayotgan malla barxanlar ortida kimdir nola chekayotgandek bo'lardi", "Tiramoh armonlari" romani "Kuzning so'nggi kuni, qishning birinchi tuni edi.

Novdalarda behol titrayotgan yakkam-dukkam yaproqlar, oyoq ostidagi xor-zor xazonlar, aftodahol daraxtlar tuni bilan uvvos solib yig'ladilar. Ona tabiat Buxoro ko'ksidagi aqrabga motam tutib bo'zlardi go'yo" tasvirlari bilan boshlangan. Nasriy asarni, albatta, joy yoxud tabiat lavhasi bilan boshlash shart emas. Bularsiz ham yaxshi asar yozish mumkin. Ammo yuqorida keltirilgan manzaralar badiiy matn tarkibiga shunchaki bezak uchungina kiritilgan emas. Bularning birinchisi yigirmanchi asr "fan-texnika inqilobi" – texnokratik jarayonlar tufayli halokatga duchor bo'lgan jonivorlarning mash'um taqdiri, ikkinchisi mamlakatimiz moziysidagi istilolar, uchinchisi esa o'tgan asrning ma'lum bir davrlarida xalqimiz boshiga tushgan qatag'on-qirg'inlarga ishoradir.

Yozuvchining "Bog'", "Xongul", "Yo'lbarsdaraning

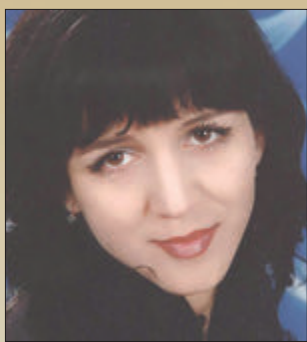
so'nggi sultoni", "Tiramoh armoni" kabi asarlarida tabiat muhofazasi muammosi o'z badiiy ifodasini topgan. Insonning nafsi ammorasi dov-daraxtlar, jonivorlar, maysa-giyohlarga qiron keltirayotgani mazkur ijod namunalari aniq badiiy lavhalar, voqealar tasviri davomida kuchli og'riq tuyg'usi bilan ko'rsatilgan.

Jo'ra Fozil ijodida tarixiy mavzudagi asarlarning o'ziga xos o'rni bor. Buyuk adibimiz Abdulla Qodiriyning "Moziyga qaytib ish ko'rish xayrli deydilar" hikmatiga amal qilgan zahmatkash adib o'tmish badiiy ifoda topgan "Buxoroyi sharif elchilari", "Buxoro malikasi", "Ibtido va intiho", "Qizil qayun" qissalari hamda "Ayriliq ostonasi" romanlarini yozgan. Ushbu asarlar mamlakatimizning "Sharq", "Yangi asr avlodi" kabi obro'li nashriyotlari tomonidan nisbatan katta adadda chop etilgani adib iste'dodining vatanimiz miqyosida e'tirof etilayotganidan dalolat beradi. Xususan, uning mazkur tarixiy romani nafaqat adabiyotshunos va ijodkorlar, shuningdek, tarixchi olimlar tomonidan jiddiy yutuq sifatida e'tirof etildi. O'zbekiston xalq shoiri, adabiyotshunos va mutarjim Jamol Kamol "Jo'ra Fozil Buxoro adabiy muhitida shakllangan iste'dodli adib bo'lib, u bu romani bilan o'z ijodiy imkoniyatlari katta ekanligini ko'rsatdi", – deya e'tirof etsa, tarix fanlari doktori Qahramon Rajabov "Romanda turkiy xalqlar tarixining eng shonli va ziddiyatli davrlaridan biri o'zining butun drammatizmi bilan tasvirlanadi" degan xulosaga kelgan.

Aytishlaricha, shiftga osilgan qazi, xumga solingan musallas qancha eski bo'lsa, shuncha xushta'm va qimmatbaho bo'lar ekan. Menimcha, bu fikrni ijodkor mahorati va tajribasiga nisbatan ham qo'llasa bo'ladi. Shayx Sa'diyning ijodni qirg'yil davomida ilm o'rganib, dunyo kevgandan so'ng boshlagan ma'qul, degan o'gitlari bor. Jo'ra Fozilning eng yaxshi asarlari oltmish yosh bo'sag'asi va undan keyin yozilgani bu qarashga yana bir dalil bo'la oladi.

Adabiyotshunoslik, xususan, biz – buxorolik adabiyotshunoslar ardoqli adibimiz Jo'ra Fozil oldida qarzdormiz. Chunki hanuzgacha uning yul-yurt quvonch-u g'amlari bilan yo'g'rilgan dilbar ijodini tuzukroq o'rganganimiz yo'q. Bu qarzni, albatta, uzishimiz kerak. Aslida, bu faqat Jo'ra Fozilninggina emas, butun milliy so'z san'atimiz oldidagi qarzdir.

OYDINNISO

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'ngil...

SENI UNUTAMAN

Qalbidan olovni irg'itib Qaqnus –
Do'zax o'tida ham sovqotib behis –
Battarroq otashga ko'z tikkan kabi;
Qaynoq bo'salarning qaynoq taftini,
O'z kulidan qayta to'rash baxtini
Jannatni bilmasdek unutgan kabi –
Senga boqib turib sovuq va beor –
Seni unutaman!

Qo'shsang, ayirsang-da javobi bir xil,
Yolg'iz qoldirsang-da javobi bir xil –
Nolning sonligini unutgan kabi;
Armonlar ortiga irg'itilgan nol –
1 armonim 10ga do'ndirib, alhol
Hamon unutlikka yuz tutgan kabi
Dilga boqib turib xumor va xumor,
Seni unutaman!

Sening ila qayta yaralganimdek,
Yaralaman endi seningsiz ham tik
Shishako'z va qalbsiz qo'g'irchoq kabi;
"Meni unut" degan tillaring ila,
Xayrga silkingan qo'llaring ila
murvati buralgan o'yinchoq kabi
olamga hayqirib takror va takror:
"Seni unutaman!"

Tanamda jon borligini unutgan kabi
Seni unutaman!

* * *

Men sening kimingman?
Bayram kuningman.
Egizak kunlarning uniqqan yuzin,
Har tong bir manzilga shoshilgan izing,
Har kech birday majhul, horg'in nafasing,
Bir to'yib uxlashday nochor havasing –
Baridan bir muddat chekinmoq uchun
Va bir dam aslingga bekinmoq uchun,
Yangilamoq uchun bir dam o'zingni,
Taqdirlamoq uchun sarkash ko'nglingni –
Sog'inib qolasan bayram kuningni!

Men sening kimingman?
Bayram kuningman.
Shom oldi battarroq qizdirgan quyosh
Olamni ravshanroq etganiday fosh,
Ushbu kun umrbod botmasday go'yo,
Omonat emasday bu ziyo,
Bayramning ertasi borligin bilmay,
Yangi kovush kiygan kunga yo'l bermay,
Baxtli qadamingga qadab ko'zimni,
Kelar yo'llaringga to'shab o'zimni,
Borimcha baxtiyor yashayman kunni!

Sen mening kimimsan?
Har bir kunimsan,
Har lahzam, har onim, har bir nafasim,
Hatto jimligimda yangragan sasim!
Ba'zan tiriklikdan tin olmoq uchun,
Boshqa odamlarday jim qolmoq uchun,
Yo olam shivirin tinglab ko'rgani,
Qovjirayotgan barg g'amin yegani,
Senga to'lib ketgan dunyoni surib,
Kelar kunlaringni sog'inib turib,
Yashamayin turgim keladi seni!

BOLALIKDAN LAVHA

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'zyosh –
bilmaz qayda to'xtamoq lozim.

Axir, kaltak yegan onam,
tun yarmida mast kelgan otam-ku –
Nega yig'lagan men?

“Katta bo'lsam, kelin bo'lmayman!” deya
dunyoni yig'latgan nega men?

Es-hushidan ayrilganmi bu bolalik –
Tanimas kulguni, sho'xlikni.

To'qish to'qiydi,
tikish tikadi,
she'rlar yozadi,
a'loga o'qiydi maktabda,
odamlarni yaxshi ko'radi.

Faqat... yomon ko'radi yakshanbani,
ta'tilni,

o'z uyini yomon ko'radi.

Onasining ko'zyoshini artishni,
qo'rquvini aritishni ukalarining,
yana...

jajji ko'ksin qalqon qilishni –
uni dunyodan himoya qilguvchi otadan
dunyoni himoya qilishni
yomon ko'radi!

Es-hushidan ayrilganmi bu taqdir?

Mehribon onasi bor,
toparmon otasi bor yetimlar ham bo'ladimi?

Ular kimga suyanadilar?

Onasiga, otasiga suyanadi-ku
barcha bolalar,
davlatga suyanadi-ku yetimlar.

Otasi bor,

onasi bor sag'irlar
kimga suyanadilar?!

Nimjongina jussasi bilan
yashayveradimi dunyoda
dunyoning g'amini ko'tarib?

Yoshlari ulg'aygan otam, onam-ku,
qaddi bukik nega bolalik?

Es-hushidan ayrilganmi bu osmon –
atrofimdada shuncha yaxshilar turib,
hammadan ham

yaqin tutar menga o'zini.

Burchak-burchaklarga biqinib olib
yolg'iz qolgim kelaverar
oymomo bilan.

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'ngil –
O'zga ayol bilan baxtiyor otam,
Nega kulgan men?

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'ngil –
To'qlanar yo'qchilikdan.

Ikkita onasi borligidan emas,
tin olgani boshpanasi,
yegani issiq ovqati,
birga yashagani otasi yo'qligidan
to'qlanar.

Ijbatgo'y ko'rinar oymomo,
bahor kabi yashnaydi kuzlar,
kulguday ko'rinar yig'ilar –
otamsiz joni og'rimayotganday,
qalbi og'rimayotganday,
otamsiz baxtiyorday tuyilar onam...

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'ngil –
Otam yashayotgan ko'chaga
tortib ketaverar onamning oyoqlarini,
u yurar yo'llarga
qadab qo'yaverar nigohlarini.

Es-hushidan ayrilganmi bu ko'ngil –
Axir, bevafoqdan voz kechib ketib,
o'zini tuproqqa bergan onam-ku!

Dunyoni lol-u lol qoldirib,

eng so'nggi so'zini,

eng butun so'zini,

eng ustun so'zini tilga chiqarib:

“Sizni yaxshi ko'raman, dadasi”, deya
tildan qolgan onam-ku,
ko'z yumgan onam-ku!

Nega o'lgan men?

Nega o'lgan men?!

* * *

Sizni yo'qotishdan qo'rqaman –
O'g'irlab olingan olmosni
qo'yarga joy topmay yurgan odamday.

Mirshabdan,

Qaroqchidan,

Vijdondan yashirib,

xayolimga ko'mib qo'yaman sizni –

Bag'rimga qattiqroq bosib uxlayman

xayollarimni.

Sizni yo'qotishdan qo'rqaman!

Abdulaziz QOSIMOV,
tadqiqotchi

TARJIMA va TARJIMON

Adabiy jarayonni xuddi kimyoviy laboratoriyadagi holatga o'xshatish mumkin. Chunki kimyoviy unsurlar bir-biriga mos kelsagina, biron bir yangilik yaratishga imkon tug'iladi. Ijodkor ham o'z asaridagi qahramonlarini, voqea-hodisalarni bir-biriga shunday payvandlashi kerakki, kitobxon asarga ipsiz bog'lanib qolsin.

Yaxshi kitobxon mutolaa paytida asar qahramonining dard-u hasratiga oshno bo'ladi. Agar salbiy qahramon bo'lsa, dilida isyon ko'tarib, o'sha qahramonga qarshi kurasha boshlaydi. Ba'zan qahramonlarning taqdiridan ko'ngli to'lmay, muallifga e'tirozli noma yo'llaydi.

Yozuvchi va kitobxon munosabatlarini hech kim oldindan ko'ra bilmaydi. Asarlari qancha ko'p adadda chop etilmasin, adabiyotshunoslar uni ko'klarga ko'tarib maqtamasin, kitobxon asarni o'ziga singdirmasa, o'ziniki qila olmasa, barcha qilingan mehnat besamar. Buyuk shoirning birgina to'rtligi, butun

boshli she'riy dostonlardan ustun turishi mumkin. Bu masalani professor Abdug'afur Rasulovning "**Badiylik – bezavol yangilik**" to'plamida keltirilgan birgina qiyos bilan yanada aniqroq anglash mumkin. "Yozuvchi, badiiy matn, kitobxon bog'liqligini borliqdagi, inson xatti – harakatidagi hodisa, holatlarga qiyoslash mumkin. Ariqni, anhor-u daryoni ko'rmagan odam yo'q. Meningcha, ariqning bir qirg'og'i – yozuvchi, ikkinchi qirg'og'i – kitobxon, oqar suv – badiiy matn. Qushning bir qanoti – yozuvchi, ikkinchisi – kitobxon, tana – badiiy matn. Bir qo'l – yozuvchi, ikkinchi qo'l – kitobxon, ikki qo'ldan chiqqan qars – badiiy matn"¹. Ne-ne asarlar o'z kitobxonini topolmasdan, suvga oqib ketadi. Asar boshqa tilda yozilgan bo'lsa, tarjimon asarni suvdan chiqarib olib, matnni chiroyli va aniq tarjima qilishni hamda kitobxoniga bus-butun yetkazish mas'uliyatini o'z zimmasiga ola bilishi kerak.

Badiiy tarjimon – aslida kim? Tarjimonni haqli ravishda adabiy diplomat deyish mumkin. Diplomat mamlakatlar o'rtasidagi munosabat uchun mas'ul bo'lsa, tarjimon adabiyot vositasida millatlarni o'zaro bog'laydi. Biror chet tilini bilgan mutaxassis ham o'z bilimi ko'rsatish uchun badiiy tarjima qo'l urishi to'g'ri emas. Chunki yuzaki tarjima orqali bir xalqning zabardast adibi boshqa bir xalq kitobxonini uchun havaskor yozuvchi yoki shoirga aylanib qolishi mumkin. Badiiy tarjimonlik – yillar davomida to'plangan tajribaning, turli davralardagi ilmiy, ijodiy va adabiy suhbatlarning, to'plangan bilimning in'ikosidir. Qolaversa, tarjimon deganda professor A.Rasulov tasvirlagan daryoda qutqaruvchi rolini o'ynovchi kishi ko'z oldimizda gavdalanishi kerak. Jahon adabiyotining yetuk asarlarini o'z tiliga o'girib, o'z xalqini adabiy durdonalar oshno qiladi. Asarlar tarjima qilingach, o'z holiga tashlab qo'yilmaydi. Ular kitobxon hukmiga havola etiladi. Yaxshi va sara asarlar avloddan avlodga o'tib, sayqallanib, qayta-qayta tilga olinib, bir qator tadqiqotlarga predmet sifatida ham xizmat qiladi. Bu jarayon bir so'z bilan **retsepsiya (qabul qilish, o'zlashtirish)** deyiladi, ya'ni tarjima qilingan badiiy asar (qaysi janrga daxldor bo'lsa ham) hamisha parvarishda, kitobxon e'tiborida bo'ladi.

Tarjimon va yozuvchi. Bu ikkisi bir-birini to'ldirishi hammamizga ayon. Yozuvchining nima demoqchi ekanligini mutarjim to'g'ri anglagan holda kitobxoniga yetkazishi kerak. Kerak bo'lsa, yozuvchi o'rnida turib, yozuvchining fikrlarini ham himoya qila bilishi zarur. Boshqacha aytganga, mutarjim yozuvchining advokati hisoblanadi. Olim, yetuk tarjimon Ibrohim G'afurov

¹ **Abdug'afur Rasulov**, Badiylik – bezavol yangilik: Ilmiy – adabiy maqolalar, talqinlar, etyudlar. – T., "Sharq", 2007. – 336 b., 98-bet.

bir intervyularida mutarjimni ham yozuvchi bilan bir darajada ko'rish kerak, chunki tarjimon yozuvchining fikrini boshqa tilga o'g'irgan holda ifodalaydi, degan edilar. Agar kitobxon tarjima qilingan asarni mutolaa qilib tushunsa, yozuvchining yozgan va yozmoqchi bo'lgan fikrlarini anglay olsa, asar qahramonining dardiga quloq tuta bilsa, mutarjimning yozuvchi bilan mushtarak hamkorlik qila olganidan dalolatdir.

Sarlavha tarjimasi. Biron bir asarni yoki hikoyani tarjima qilishdan avval uning sarlavhasini to'g'ri tarjima qilib olish kerak. Sarlavhaning to'g'ri va chiroyli tarjimasi tarjimaning yarmi bajarilganini bildiradi. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasining 2017 yil 01 dekabrda 49-sonida filologiya fanlari nomzodi Marhabo Qo'chqorovanning "Asliyat bilan qiyoslaganda" maqolasida shunday fikr bor: "mutarjim ish jarayonida asarning sarlavhalari, qismlari va boblariga ham o'zgartirish kiritishi mumkin, ammo tarjima jarayonida asarning muhim badiiy g'oyasi va kompozitsiyasiga, milliy realiyalarga putur yetmasligi kerak". Tarjimon asarni o'zining kuchiga moslashtirib, o'zgartirib tarjima qilishi mumkin emas. Birgina sarlavha o'zgartirib tarjima qilingan taqdirda ham, asliyatdagi sarlavhani, albatta, bir joyda keltirib o'tish lozim. Chunki qachonlardir tarjima qilingan asar tadqiq qilinsa, uni qaysi nom ostida asliyatdan qidirish kerakligi ma'lum bo'lsin. Shunday tarjima asarlar borki, ularning asliyatdagi sarlavhasini, ayni damda matnini topish juda mushkul. Negaki Ba'zi tarjimonlarimizning fikrlariga ko'ra, asar to'liqligicha, barcha jihatlar bilan, hatto qahramonlarning xarakter xususiyatlari-yu kiyim-kechaklarigacha tarjima qilinayotgan til va shu tilda so'zlovchi xalq mentalitetiga moslashtirilishi kerak. Bu esa nafaqat matnning asliyatini yo'qotadi, balki uni butunlay boshqa bir asarga aylantiradi.

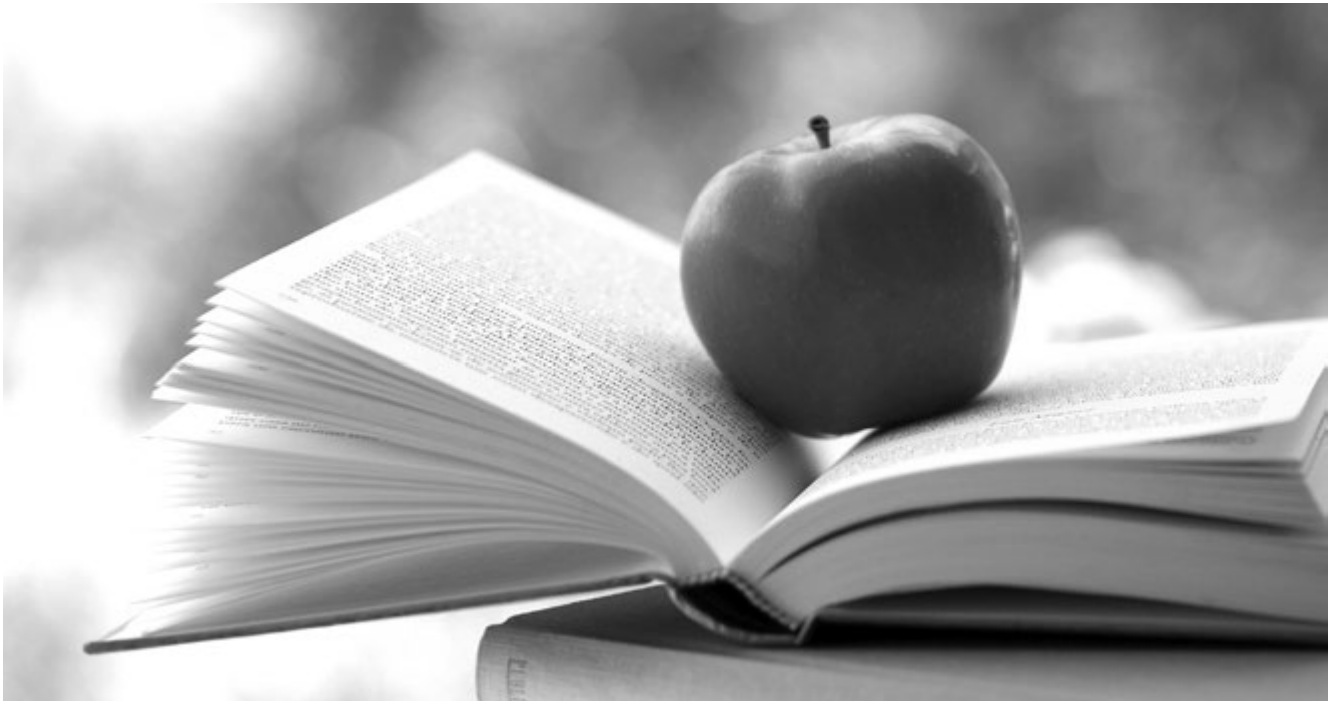
Siz va sen tarjimasi. Murojaat shakllarining tarjimada berilishi tarjimashunoslikda bahsga boy bo'lgan, oxirigacha oydinlik kiritilmagan masalalardan biridir. Fanda bu borada bir-biriga zid fikrlar mavjud. Professor Andrey Sobolev yozadi: "Shaklni ma'qul ko'ruvchi tarjimon murojaat formalarini asliyatda berilgandek emas, balki o'zgartirib tarjima qiladi. Buning oqibatida o'quvchi (kitobxon) tushunishdagi to'g'ri yo'lni yo'qotib qo'yadi. Bu o'zgarish turlanish yoki tuslanishda, so'z tartibida, idiomatikada, so'z boyligida bo'lishi mumkin. O'quvchi muallifning asliyatga singdirgan mazmunini emas, balki tarjimonning fikrini tushunadi. Ba'zan bu o'zgarish asliyatning tiliga emas, balki boshqa bir chet tiliga tegishli bo'lishi ham mumkin. Misol tariqasida rus tarjimonlari ingliz tilidagi „you“ ni kontekstdan kelib chiqib emas, rus tiliga oddiy qilib "sen" bilan berib qo'ya qoladilar"².

O'zbek tilshunosi R.Doniyorov fikricha, tarjimon murojaat shakllarini o'zgartirish kerak. Asliyatda qanday berilgan bo'lsa, ya'ni, masalan, "sen" deb berilgan bo'lsa, "sen" shaklida, "siz" deb berilgan bo'lsa, "siz" shaklida tarjima qilishi zarur. Afsuski, bu borada har bir tarjimon sub'ektiv yondoshadi, bu esa asarning mazmuniga keskin ta'sir ko'rsatishi tabiiy. Tasavvur qiling, agar biz o'zbeklarda biror oilada farzand ota-onaga nisbatan sen deb murojaat qilishi, tarbiyasizlik deb tushuniladi. Ba'zi hududlarimizda kattalarning kichiklarga "siz" deb murojaat qilsa, bu ayolning turmush o'rtog'iga "siz" deya murojaat qilishi qon-qonimizga singib ketgan. Aynan shu kabi jihatlar tarjimada o'z holicha berilishi kerak, chunki bu bilan xalqimizning o'ziga xos tomonlari namoyon bo'ladi. Agar o'zga bir davlatga borib (Markaziy Osiyo mamlakatlaridan tashqari), mutlaqo begona xonimga "xola", "buvi" yoki begona janobga "amaki", "tog'a" deb, tengdoshingizga "oshna", "og'ayni" deb murojaat qilib ko'ring-chi, ular buni qanday tushunisharkin?! Ammo bu murojaat shakllari biz sharqliklarda odat hisoblanadi. Tarjimonning mas'uliyati va javobgarligi ham shundaki, qardosh bo'lmagan ikkala xalqni bir-biriga tanishtirishi kerak. Ya'ni har ikkala tomonni o'z holicha, boricha, barcha til normalarini, murojaat shakllarini ortiqcha bo'yoqlarsiz, bo'rttirmasdan ko'rsatib bera olish ham san'atdir.

² **Sobolev. A.N.** O perevode obraza obrazom. Voprosy xudojestvennogo perevoda. M. 1955

³ **Doniyorov R.** Badiiy tarjimada milliy xususiyatlarni aks ettirish masalasiga doir. O'zbek tili va adabiyoti masalalari, 1962-yil, №5

Ismlar va joy nomlari negadir tarjimada ko‘pincha o‘zgartirib beriladi. Masalan, Toshkent boshqa tilga o‘girilganda Tashkent bo‘lib, Buxoro boshqa tilga Buxara va hokazo. Ba‘zan Xiva shahri boshqa tillarda Kxiva tarzida yoki bizdagi Hamdam ismi ingliz tiliga Khamdam, O‘tkir ismi Utkir deb berilishi kishining g‘ashini keltiradi. Axir o‘zbek tilining lotin alifbosiga asoslangan alfavitida barcha imkoniyatlar bor emasmi? Biz nega unda boshqa xalqlar adabiyotlarini o‘zbek tiliga o‘girganimizda, iloji boricha joy nomlari va ismlarni o‘z holicha berishga harakat qilamiz.

Tarjima shunday bir san‘atki, unda hatto tovushlar ham tarjima qilinishi kerak. Tabiat hodisalari, hayvonlarning tovushlari, mexanik vositalarining tovushlari ham tarjimada o‘z aksini topishi kerak.

Ayniqsa, biror bir xalqning urf-odatlarini, kundalik marosimlarini tarjima qilayotganda biroz ehtiyotkorlik talab qilinadi.

Ko‘pincha, tarjimonlarimiz bir tilga tegishli bo‘lgan realiyalarni o‘zgartirmasdan berishadi va ularning izohlarini kitobning oxirida lug‘at tarzida taqdim etadilar. Bu ish tahsinga loyiq, ammo bu ba‘zan kitobxonni chalg‘itib qo‘yishi va mutolaaga bo‘lgan ishtiyoqini so‘ndirishi ham mumkin. Shuning uchun iloji boricha, so‘zlarning izohini yo qavs ichida yoki o‘sha sahifaning pastki qismida berib o‘tish kerak.

Yana bir holat, o‘zlarini badiiy tarjimon deb bilgan mutaxassislarimiz katta-katta asarlardan parchalar tarjima qilishadi. Ko‘pincha xat yozishmalar tarjima qilinadi. Misol tariqasida, aynan yozishma uslubida ham ijod qilgan nemislarning buyuk adibi Yohann Gyotening fon Shtayn xonimiga bitgan xatlaridan biri

tarjima qilinib, yaqinda “Kitob dunyosi” gazetasida chop etildi. Mutaxassis sifatida birinchi marta xat matni nom olganiga guvoh bo‘ldim va xatning asl matnini qidirib topmoqchi bo‘ldim. Tarjimon aynan dekabrning 23-sanasini ko‘rsatgan-u, lekin aniq yilini ko‘rsatmagan. Bu esa aynan retsepsiya jarayonini qiyinlashtiradi. Chunki Gyote 1776 – 1780 yillar mobaynida kundalik tarzida Sharlotte fon Shtayn xonimiga xatlar bitadi.

Tarjima qilish paytida gapning zamoniga ham alohida e‘tibor berish kerak. Agar gap hozirgi zamonda mi tarjima ham hozirgi zamon bilan qilinishi kerak.

Yana shunday holatlar bo‘ladiki, Ba‘zida asarlar, hikoyalar turli maqollar bilan yoki o‘ziga xos frazalar bilan boshlanadi. Ammo tarjimonlar bu kabi nozik iboralarga e‘tibor bermaslikka harakat qilishadi. Ularning o‘rniga izoh beruvchi gaplar bilan tarjimoni davom ettirishadi. Bu esa tarjima qilinayotgan matnning asl shirasini yo‘qotilishiga olib keladi va shu bilan birga, asarning retsepsiyasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Yuqorida biz tarjimonni advokatga o‘xshatdik. Shu o‘rinda tarjimon yetuk adabiyotshunos, tajribali tilshunos, ajoyib rassom, matematik, bir so‘z bilan aytganda, yaxshi olim bo‘lishi kerak. Aks holda, tarjima qilinayotgan badiiy matn xuddiki ish qog‘ozlari tarjimasiga o‘xshab qoladi.

Tarjimonning mas‘uliyati shunchalik keng qamrovliki, buni tasavvur qilish uchun tarjimonning dunyoqarashi cheksizlikka dahldor bo‘lishi kerak. Illo, bir millatning asl san‘at asarini tarjima orqali buzib qo‘yishga yo‘l qo‘ymasligimiz kerak. Chunki har bir so‘zning o‘z o‘rni va mazmuni bor.

Allanazar ABDIYEV,
Qoraqalpog‘iston Respublikasi
xalq yozuvchisi

OG‘IR JAZO

(Hikoya)

“**E**llik yilda el yangi, qirq yilda qozon yangi” deganlari rost ekan. Qirq yil burun qozon-tovoq Xadcha kampirning izmida edi, endi bo‘lsa, manavi ikki xomkalla kelinga o‘tgan. Shular nima qaynatsa, shuni ichasan. Boshqa tansiqroq taom tulasang yo masalliq, yo ta‘m yetishmaydi. Javray-javray foydasi bo‘lmagach “O‘zlaringga ma‘qulini qilaveringlar, kelinjonlar. Men nima ham yerdim, bir yutumlik qornim bo‘lsa, juda bo‘lmasa non-pon kavsharman” deb qo‘yaqoldi chorasiz kampir.

Tuya qarisa, bo‘tasiga ergashar, degani shuda. Kampir kelinlar so‘zini quloqqa ilmasa ham ularni yotsiramagani uchun ba‘zan og‘zidan gullab qo‘yadi. Uning:

“Ertaroq turinglar. Erlaringizning osh-ovqatini berib, ko‘ngillarini ko‘tarib, ishga jo‘natinglar. Ro‘zg‘orni butlab o‘tirgan shular-ku”.

“Ovqatni mehr bilan pishiringlar, shundagina shirin bo‘ladi”.

“Mehmonning izzatini qilinglar, uyingizni ozoda tutinglar”.

“Kun bo‘yi televizorga anqayguncha, shappattay yeringga bir nima qadasang, ertaga bolalaringning og‘zi tegadi. O‘nta tovuq boqsang, tuxumi qorningni og‘ritadimi?” deganga o‘xshash gaplari ishyoqmas, ustiga-ustak bir-biri bilan “men qildim, sen qilmading” deya tez-tez tortishib, turadigan kelinlarining qulog‘iga yoqmasdi.

Xadcha momo ham qarib, ancha o‘zini ol-dirib qo‘ydi. Ko‘nglini yozadigan odami bo‘lma-

gandan keyin shuda, beli bukilib, suyaklari sirqirab, zo‘rma-zo‘raki yuraverdi. Shunda ham kampir qurmag‘ur kelinlariga yarim asr yugurib-yo‘rtib topganlarini qo‘sh qo‘llab topshirgisi kelmaydi.

Katta kelini Ulzoda bilan, kichigi Kunbekaga – mening yo‘rig‘imga yurmasanglar, ana eshik. Bolamga boshqasini olib beraman, – deb ko‘rdi.

Befoyda. O‘g‘illar ham lapashang – issiqqina joyini sovutgisi kelmaydi. Bekorga mag‘rur boshini egib, otasinikiga quvlagan katta kelinini qaytarib olib kelgani qoldi. Undan keyin ham bir-ikki gap aytganda, kelinlari ermak qilavergach, Xadchaning dami ichiga tushib, og‘ziga talqon soldi. O‘g‘illari ajrashmayman deb, xotining etagiga yopishib turgandan keyin, jag‘ini og‘ritib, itday irillash bir tiyin. Kampir “Onam senga zararini aytadimi? Gapi-ga kirmas ekansan, ko‘tar to‘rvangni! Senday xotim yo‘q!” deydigan o‘g‘li bo‘lmaganidan xunob. “Otangga o‘xshamay har balo bo‘l” deb kuyunadi. O‘z zamonida erkakshoda, gapi tosh kesadigan, Xadcha momo munkayib qolgan bo‘lishiga qaramay, o‘g‘illari-yu kelinlariga javrashdan charchamaydi.

– Mening aytganim bo‘lmas ekan, ering bilan qo‘shib haydayman! Meni bilmas ekansanlar! Bu katta xonadonni qurib bitkazguncha, ona sutim og‘zimga kelgan. Umr bo‘yi yiqqan-terganimni shu uyga sarfladim. Endi falon pullik hovli-joyimni senlarga o‘xshagan na qaynonasini, na erini qadrlamaydigan tanballarga

tashlab ketadigan axmoq yo'q. Qadrimga yetganlarga beraman, – deydi jahli chiqib. Bu gapni birinchi bor eshitganda ikki kelini ham juda qo'rqib ketdi. Axir ikki-uch bolasi bilan ijarada turish oson ekanmi? Odamlar gap-so'z qilib yubormaydimi?

Qaynonaning “Qadrimga yetadigan” deyotgani kenja talaba qizi bilan magistr kuyovi ekanini biladilar. Bu qiz bilan kuyov tushmagur tez-tez kampirning holidan xabar olib, qand-qurs bilan siylab, bayramlarda boshiga ro'mol yopadi. Ular kelsa Ulzoda bilan Kunbekaning jini qo'ziydi, qovoqlari osiladi. O'zlari ni kasalga solib, ko'rpa-to'shak qilib olishadi.

Ona bechora qizini o'ylab:

– Ijarama-ijara yurganingizni ko'rib, yuragim eziladi, – deydi.

– Bizni o'ylamang, ona, – deydi qizi Oqsanam.

– Bizdan xavotir olmang, qaytanga sal qiyinchilik ko'rsak, o'zimizga saboq bo'ladi, – deydi kuyovi Murod. – Xudo xohlasa bir yilda o'qishimiz tugaydi. Ikkalamiz ham ishlasak tezda uyli-joyli bo'lib olamiz.

– Boyadan beri dingkillab yurgan kelinlar sizlar kelishingizga boshi og'rib yotib oldi. Hali ko'radi mendan ko'radiganini. Ba'zida shu uyni sizlarning nomingizga meros qilib ketsammi deb o'ylayman, – deydi kampir og'rinib.

– Qo'ying, ona, eshitib qolishadi, – deydi qizi.

– Eshitsa eshitar! Ulardan qo'rqadigan joyim yo'q! “Har kim siylaganning quli” deydilar, – kampir yanada avjiga minadi.

Vaziyat shunday bo'lib turganda “shum shumni namozshomda topadi” deganday, Ulzoda bilan Kunbeka bir-biri bilan “sulh tuzish”ga o'tadi.

– Ovsinjon, endi nima qilamiz? – dedi Kunbeka, bekachi bir gal kelib ketganidan keyin. – Ahvolimiz chatoq. Boya eshik ortidan chala eshitib qoldim, qoqboosh kampir uyni Oqballoq (ortidan mazaxlab qo'ygan oti) bekachga bermoqchi ekanmi? O'zingiz ham deraza tagida quloq tashlab o'tirgandingiz-ku, eshitmadingizmi?

– Men ham aniq-tiniq eshitmadimku-ya, lekin gaplashganlaridan shunday peslikni anglaganday bo'ldim... Buyoqqa yurchi, – deb Ulzoda ovsinini o'z xonasiga yetakladi. Ikkalasi maslahatni pishitdi: “yalmog'iz kampir”dan qutulish kerak. Mabodo keyinchalik ikkovi urishib-netib qolsa ham, bu sirni bir umr hech kimga aytmaslikka qasam ichdi.

Xadcha kampirning odati – erta yotadi. Tun yarmida turib, bolalar-u nevaralarining yotishiga ser soladi. Darvozaning qulflangan-qulflanmaganini tekshiradi. Keyin yana ko'z ilib oladi. Saharda yana uyg'onib, namozini o'qiydi. Tashqarilab, atrofga ko'z yugurtiradi. Darvoza ilgichini tushiradi. Hovlini yig'ishtirgan bo'ladi. Katta nevaralariga (onasi mensimaganiga, bolalari ham unga bo'yin egmay turadi. Bu esa kampirning battar jinini qo'zitadi. “Ha, onalaringga o'xshamay o'!” deb to'ng'illab qo'yganini bilmay qoladi) baqirib-chaqirib ektirgan ko'k piyoz, pomidorning tuni bilan mushuk, it yanchib tashlaganlarini tiklab qo'yadi. Zo'rg'a yursa ham, ko'chani, supurgisi keladi. Lekin o'g'illari:

– Ona, tinchgina o'tirsangiz bo'lmaydimi? Bizlarni nomusga qo'yasiz-ku. Ko'rganlar qari onasiga supurgi ushlatibdi, deb kuladi. Sizga shu kerakmi? Nima qilasiz, o'zlari supurib olar, supurmasa chang bosib yotar... Bu safar yangamning gali ekan-ku, – deb qo'shib qo'yadi kichik o'g'li.

Bir-ikki marta o'g'illaridan dakki yegach Xatcha supurgini unutdi. Hovlining isqirti chiqib yotsa ham, ustidan bosib o'taverdi.

Bugun ham hovli-atrofga ko'z yugurtirib, soat yettilardan oshganda kelib yotog'iga cho'zildi. Odatdagiday pinakka ketdi, endi ikki soatlardan keyin uyg'onadi. U turguncha kelinlari-yu maktabga ketadigan nevaralari choy ichib bo'ladi. Ikki kelin ham “ish yo'q” deb bahona qilib, jonini huzurini o'ylab, qimirlamay o'tiradi. Faqat uyqudan kech turadigan bolalarini ovqatlantirgani uchun qaynonaga ham choy damlab, dasturxon yozadi.

Kampir turib, yuz-qo'lini yuvib, dasturxonga kelsa, har kuni o'zidan keyin uyg'onadigan nevaralari – katta o'g'lining kichik qizi besh yoshli Farida bilan kichik o'g'lining to'ng'ichi besh yashar Karim choylarini ichib bo'lib turayotgan ekan. Buvisini ko'rib:

– Buvi-i! – deb ikkalasi ham yugurib kelib quchoqladi. Shular bir boshqacha, katta nevaralariday emas. Hali kichkina bo'lganigami, haytovur juda mehribon. Unga qo'l-qanot. Xadcha opaning “uni olib kel, buni oborib qo'y”iga yarayotgan shu kampirlar.

– Nima buvingni bugun ko'ryapsanmi? Qani boyagi joyga tez boringlarchi, – dedi Ulzoda.

– Hoy kelin, bularni ertalabdan qayerga haydayapsan?

– Qanaqa ertalab? Soat to'qqizdan oshdi-ku. Qo'shni Chaqmoq chechaning uyi oldidagi yanglikka Navro'zga atab arg'imchoq qurishibdi. Shunga katta bolalar o'qishdan kelgunicha borib, uchib, bir maza qilsin deb, ertaroq uyg'otgandim, – dedi Ulzoda. Keyin yonida baqrayib turgan Kunbekaga qarab:

– Kelin, enamning choyi sovub qolgandir. Isitib, ustiga yana sut quyib, yaxshilab damlab bering, – dedi.

Nevaralar ketdi. Sut quyilgan quyuuq qora choy dasturxonga qo'yildi.

– Ha, o'zinglar qayoqqa otlandinglar? Yasan-tusan qilib olibsanlar, – dedi kelinlariga.

– Bozorga borib kelmoqchimiz, ena. Ro'zg'orning ham tagi ko'rinib qolibdi.

Ular ham ketdi.

Shovqin-suronga o'rgangan odamga jim-jitlik ta'sir qilar ekan. Sovib tursin deb, ikki piyolaga choy quygani qachon edi, hech ishtahasi tortmadi. Shu payt:

– Checha, hoy checha! – deb qo'shni kampir Turdigul bo'y ko'rsatdi. – Eson-omonmisiz? Yaxshi yotib turdingizmi?

– Shukur, choy ichay deb o'tiribman.

– Qani unda turing! Xonimning o'g'li askardan kelibdi. Kampirlar yig'ilib, ko'chada sizni kutib turibdi. Yuring, choyni o'sha yoqda ichasiz.

– Hech bo'lmasa shu ikki piyola choyimni ichib olay-da. Kelinlar ham bozorga ketishgandi. Ular eshitmabdimi?

– Eshitgandir. Kecha kechqurun hamma uyga aytib chiqishdiku.

– Kunduzi kirmoqchi bo'lishgandir. Hozirgi yoshlar qo'shning qadrini bilarmidi? Bo'lmasa xizmatda bo'lishardi-da.

– Nimasini aytasiz? – deb xo'rsindi Turdigul. Xadcha opaning beli yetti bukildi.

– Qo'ying shu choyingizni, o'ziyam sovub, qaymog'i chiqib ketibdi, – deb shoshiltirdi Turdigul kampir. Qo'yarda-qo'ymay, sudraganday qilib ergashtirib chiqdi. – Undan ko'ra, Xonimning qo'li shirin Sarisha kelinining choyini ichib, ovqatini yeb kelamiz.

Darvozadan chiqayotib Xadcha opa:

– Uyda ham odam qolmadi, to'xtachi, – yonidan o'tayotgan bolani chaqirdi. – Hoy bola, Palbiyning o'g'limisan? Beri kel. Hov anavi Chaqmoq momongning uyi oldida nevaralarim o'ynayapti. Shularni chaqirib kel. Buving aytdi, uyga kelib o'tirarkansizlar, de. Boraqol, chop, bolam.

– Xo'p bo'ladi, – deb Palbiyning bolasi yugurib ketdi.

Ko'chaning narigi boshidagi Xonimning uyida to'y boshlanib ketibdi. Ko'pchilik yig'ilgan. Yoshi katta kampirlar sarson bo'lib yurmasin, deb, qo'noq joy bermay, o'zining katta hujrasida kutdi. To'la dasturxon atrofida kampirlar maza qilib choy ichib, gaplashib, xumordan chiqishdi. Hazillashib, ko'ngillarini yozishdi.

Bir payt hovliqib, yuzida qon yo'q, rangi oqargan Sarisha kelin kirib, qaynonasi Xonimning qulog'iga bir nimalarni shivirladi. Uy egasining quti o'zgardi. Qo'lidagi piyolasi tushib ketib, choynakning jo'mragini sindirdi.

– Sho'rimiz quribdi-ku! – deganini sezmay qoldi, ko'zi bilan Xadcha opani topdi: – Checha, uyingizga boring! – dedi-yu o'zini tutolmay yig'lab yubordi.

Xadcha kampir bir balo bo'lganini sezib, uyiga shoshildi. Qadamini qancha tezlatmasin, hech yo'li ko'paymadi. To'yxonadagi tumonat odam uning uyiga yoprildi. Hovlisiga yetmasdanoq sovuq xabarning nima ekani ma'lum bo'ldi: boyagina chopqillab yurgan ikki nevarasidan birdaniga ayrilibdi.

– Voy dod! Voy dod! E Xudo! Ko'rsatmaganing ko'p ekan-ku! Ularni olguncha, mening jonimni olsang bo'lmasmidi?! – deb faryodi osmon-u falakni tutib, qo'shni kelinlarga suyanib, zo'rg'a ostona hatladi.

Dasturxonning ikki tomonida nevaralari xuddi uxlayotgandek, qimirlamay, yotardi... Ikkalasing oldida ikki bo'sh piyola turardi.

Qoraqalpoq tilidan
Gulmira PALO'ANOVA tarjimasini

Yaqinda G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi tomonidan "Asrimiz umidlari" rukni ostida o'n nafar nosiming kitoblari chop etildi. Nurilla Chorining "Tashvishi yo'q odamlar", Xoliyor Safarovning "Nomus va hayot", Go'zaloy Solih qizining "G'oliba", Jasur Kengboyevning "Yurakning bir cheti", Salim Abdurahmonning "Xayolimda asraganim", Bobo Ravshanning "Shom bilan tong orasida", Sanjar Tursunovning "Sunbulaning so'nggi oqshomi", Fozil Farhodning "Ko'klam kuyi", Olim Jumaboyevning "Bir o'zbek o'yi", Bibi Robia Saidovanning "Kakku ovozi" kabi to'plamlar adabiy jarayonni to'ldirtdi.

Kitoblar haqida matbuotda va ijtimoiy tarmoqlarda taqrizlar e'lon qilindi, qizg'in fikr-mulohazalar bildirildi. Quyida Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti Oliy adabiyot kursi tinglovchilarining fikr-mulohazalarni o'qiydiz.

Nasrullo ERGASH

BIR AVLODNING IKKI OVOZI

Sanjar Tursunov hamda Olim Jumaboyev tengqur, ammo yurgan ijodiy yo'li bir-biriga o'xshamaydi. Sanjar eksperiment qilishga usta, Olim an'anaviy nasrimiz yutuqlarini puxta egallagan. Albatta, bu fikr ko'proq shakliy izlanishlarga taalluqli. Ularni birlashtirib turgan mushtarak jihat esa milliylikdir. Chunonchi, chekayotgan dard va iztiroblari ham bir-biriga begona emas. Sanjarning bitiklarida Surxon ruhi bo'y ko'rsatsa, Olimning yozganlarida Jizzax muhiti ustuvor. Bu xususiyat asar qahramonlari tiyatida aks etadi. "Sunbulaning so'nggi oqshomi" kitobida Sanjar hikoyama-hikoya ijodiy o'sib borgani kuzatilsa, Olimning "Bir o'zbek o'yi" to'plamiga kirgan dastlabki hikoyalar unda xalqimiz xarakteriga xos illatlarni beshafqat fosh etuvchi qarash shakllanganidan darak beradi.

Qizig'i shundaki, har ikki yozuvchi qahramonlarini birlashtirib turgan umumiy jihat – ularning atrofda odamlar tomonidan adolatsiz ravishda jamiyat hayotidan chetlatilganidir. "Nuqtasiz gap" hikoyasidagi Botir va u ko'ngil qo'ygan qiz, "Tog'lar orasida" hamda "Uy" qissalaridagi Olim va Alpi, Suyar va Suluvxol ana shunday qahramonlardir. "Uy" – "Bir o'zbek o'yi" kitobiga kirgan muvaffaqiyatli qissa. Asarni o'qigan ziyarak o'quvchi o'ziga,

"nahotki biz shunday xalqimiz", degan achchiq savol beradi. Qissada ocharchilik yillarida ovuldoshlariga qo'y so'yib berib, bug'doy ulashib, ularni halokattan omon chiqishiga yordam bergan Shodmonboy otaning uyi, bog'i va yeri, u vafot etgach, merosxo'r farzandlari Suyar va Suluvxoldan nohaq tortib olinadi.

Ajablanarlisi, uyga ega chiqqan begona emas, Suyarning amakilari. Ular til biriktirib, bir muddat qarovsiz qoldirilgan uyni buzib tashlaydi. Oqibatda Suyar, uning kasalmand onasi hamda beva singlisi Suluvxol yetim bolasi bilan qishning qahraton chillasida ko'chada qoladi. Buzilgan uydagi barcha narsani ovuldoshlar tashib bitiradi. Uyni tiklash uchun esa Suyarga hech kim yordam bermaydi. Faqat Shodmonboy otaning ukalaridan biri uyga ega chiqish tamasi bilangina Suyar va uning oilasiga biroz vaqtga uyidan joy beradi. Oqibatsizlikka dosh berolmagan kasalmand ona o'g'lining to'yini ko'rolmay olamdan o'tadi. Suyar onasini tamagir amakisi uyidan so'nggi yo'lga kuzatadi. Buzilgan uyini bir o'zi tiklay olmagan o'g'il onasining qirqini o'tkazib, shaharga qaytishga majbur bo'ladi. Egasiz qolgan uy va bog'ni esa uning amakilari bo'lib oladi. Natijada, bir oila parokandalikka uchraydi.

Bu, albatta, faqatgina bir oilaning fojiasi emas. Agar oilani vatan ichra kichik bir vatan ekanini hisobga olsak, uning butun bir millat fojiasi ekani oydinlashadi. Sanjar Tursunovning qahramonlari esa

Olim Jumaboyev qahramonlaridan farqli o'laroq jamiyat hayotidan chetlatilgach, tabiat bag'ridan panoh topadi. Insondan qochib, bo'riga do'st bo'ladi.

Sanjar "Sunbulaning so'nggi oqshomi" kitobiga kirgan ayrim hikoyalari, ayniqsa, "Tog'lar orasida" qissasida asarning tili bilan bog'liq eksperimentga qo'l urgan. U dialoglarni berishda telegraf usulidan foydalanmay, ularni matn bag'riga yoyib, singdirib yuboradi.

Shuningdek, mazkur qissada tabiat bilan qahramon ruhiyati uyg'un tasvirlangan o'ziga xos chizgilarga duch kelamiz. Jumladan, "Osmonga qarayman: go'yo zarang o'tin tutunidan yarmi oqish, yarmi ko'kimtir bulutlar... Chopib Sanam momoning uyiga boraman... Momo sochini yoyib, yerni mushtlab yig'layotgan bo'ladi... Ishonasizmi, yana nima uchundir shoshib osmonga qarayman, keyin momoning boshiga: ikkisiyam bir xil bo'ladi. Yarmi oqish, yarmi ko'kimtir..."

Sanjar Tursunov tog'lar bag'rida ulg'aygan yozuvchi. Uning tog'dan topgan hikmatlari yozganlariga ko'chib o'tgan. Jumladan, u "Nuqtasiz gap" hikoyasida inson hayotini burgut qismati orqali shunday aks ettiradi:

"Burgut o'limini sezsa, o'zini qoyaga urarmish... Bu uning uchun yagona yo'l emish... Bo'lmagan gap. Barcha yaratqida – insondan tortib qumursqagacha ikkita yo'l bor... Qirq yilda bir yigit voyaga yetadi. Burgut ham shu yoshida katta imtihon topshiradi. U qirqqa kirganida qariydi. Yetmish yashar odamday kuch-quvvatdan qoladi, ko'zi xiralashadi, tirnog'i bilan tumshug'i o'sib ketadi. Tumshug'i buralib bo'yniga tegadi... Shunda eng baland cho'qqiga chiqib, tumshug'i bilan tirnog'ini besh oy toshga uradi. Uraveradi. Buni qayta tug'ilish deydi. Burgut besh oy davomida asliga – kuch-quvvatga qaytadi. So'ng yana osmonni to'ldirib uchib yuraveradi. Birinchi yo'lni tanlagan burgut esa parcha-parcha bo'lib ketadi. Chunki ikkinchi yo'lni tanlashga hamma burgutning ham yuragi dov bermas ekan". Albatta, ikkala kitobda ham hali maromiga yetmagan asarlar bor. Sanjar Tursunovning "Bolakay" hamda "Gulsevar" hikoyalari, Olim Jumaboyevning "Itoatnoma" qissasi ana shunday asarlar sirasiga kiradi.

Sanjar Tursunovning "Sunbulaning so'nggi oqshomi" hikoyasida 153 kun yashab, olamdan o'tgan qizaloq voqeasi sanoqsiz qarg'alar hujumi tufayli halok bo'lgan ulkan qush voqeasiga muqoyasa qilinadi. Bu yozuvchining o'ziga xos topilmasi. Ammo muallif

ikki voqea ham taqdir hukmi tufayli sodir bo'ldi, degan xulosa chiqaradi. Aslida, qarg'alar qizaloq nima uchun vafot etganini izohlashi, unga ishora qilishi, ehtimol, ular hikoyada aytilmagan qizaloq vafotiga sabab bo'lgan gunohlar yoki qilmishlarni va ana shu qilmishlarni amalga oshirgan odamlarni ramzlantirishi kerak edi.

"Gulsevar" hikoyasida muhabbat mavzusi sodda, beg'ubor, biroq ayni paytda biroz chapani va to'pori bo'yoqlarda aks etgan. Uni o'qigan o'quvchi o'ziga, hikoya muhabbat haqidagi boshqa asarlardan nimasi bilan farq qiladi, degan savol berishi tabiiy? Afsuski, bu savolga ijobiy javob topish amrimahol. Chunki Sarvar va Gulsevar yuragida kechayotgan tuyg'ular boshqa oshiq-ma'shuqlar qalbida ham xuddi shunday kechmog'iga shubha yo'q. Aytmoqchimizki, eski mavzu haqidagi hikoyada biror-bir "kashfiyot"ga duch kelmaymiz. Ushbu fikrlar "Itoatnoma" qissasiga ham birdek tegishli. Bu kabi kamchiliklar ularning kelgusi asarlarida tuzatilishiga ishonaman. Do'stlarim mahalliy doirani yorib chiqib, umum-bashariy asarlar bitishiga tilakdoshman.

Zebo SOBIROVA

TUYG'ULARGA HAMNAFAS KO'NGIL

Yozuvchi bo'lish oson emas, agar bu korning etagidan tutdingmi, demak, belingni til tegmagan so'zlar-dan yasalgan belbog' bilan bog'lab, boshingga aql va tafakkurdan chodir yasab olmasang, bu maydonning zahmati og'ir. Ijodkor – u shoir bo'ladimi, yo nosir bo'ladimi – qalb amri bilan ish ko'radi, tuyg'uga tayanadi, orzulari va armonlaridan hisob so'raydi, ko'ngligi og'ir botsa, cho'kadi, shodlansa, tog'day yuksaladi.

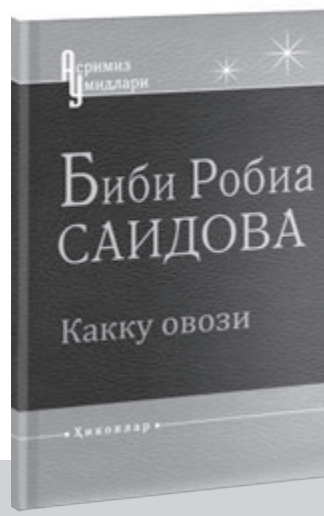
Go'zaloy Solih qizining "G'oliba" hamda Bibi Robia Saidovanning "Kakku ovozi" nomli kitoblarini o'qib, ularda ayni ko'ngil adabiyotining darvozasini chertayotgan qalb tovushlarini eshitishimiz mumkin.

Go'zaloy Solih qizining "G'oliba" kitobini varaqlar ekanman, avval, mundarijani ko'zdan kechirdim: "O'rindiq", "Chorrahadagi uy", "G'oliba", "Baxt", "Shaharlik qiz", "Eldor", "Mehr rishtasi" nomli hikoyalar bilan birga "Sog'inish" qissasi e'tiborimni tortdi. Zamon bilan hamnafas qiyofa kasb etgan bu qissada voyaga yetgan qiz qalbida nafis tuyg'ularning kurtak yoyishi, kezi kelganda ko'ngil amriga itoat, kezi kelganda sinovlarga isyon, sabr, umid, ishonch, bir qadar shumlik va ayyorlik, ammo sadoqat aks etgan.

Qissani o'qir ekansiz, bugungi kunda hammaning hayotida ham sodir bo'layotgan voqeaday tuyulishi, hatto hikoya yakuni oldindan bilinib, sezilib turishi ham mumkin, lekin kishining o'qigisi keladi. "Keyin nima bo'libdi? Endi nima bo'ladi?" degan ichdan sizib kelayotgan savollarga javob topingiz kelaveradi. Bir nafasda o'qishli, hayotiylik kasb etgan qissada asosiy voqealar faqat ikki kishining suhbatiga asosiga qurilgan bo'lib, qiz tuyg'ulari tasvirlanadi. "G'oliba" hikoyasini chindan ham ijodkorning yutug'i deb bildim.

Hikoya qahramoni kurash maydonida ketma-ket g'oliblikka erishib, raqibalarini, Tog'ay Murod ta'rifi bilan aytganda, "yulduz sanashga" majbur qilayotgan bo'lsa ham, o'z taqdiri oldida mag'lub.

Oyni hikoya qahramonining ko'z yoshlarida o'z aksini qidirish bilan ovora qilgan yosh ijodkor Bibi Robia Saidovanning ijodida inson va insonlarning o'zaro munosabatidan ko'ra tabiat tasviriga ko'proq urg'u berilishini, jonlantirish kuchlilikini ko'rish mumkin. "Kuz yomg'iri", "Hizir tashlagan qanot", "Ey, Ins..." kabi hikoyalarda, ayniqsa, bu tasvir ko'zga yaqqol tashlanadi. Quyoshning o'ziga tegishli bo'lgan hududni birrov ko'zdan kechirishi, o'ksib-o'ksib yig'layotgan hikoya qahramonining ahvoriga achingan shamol uni aylanib-o'rgilib, tug'izishga urinishi kabi o'xshatmalar, menimcha, Bibi Robianing yutug'iday, uning xayolot dunyosi kengligini ko'rsatganday.

"Kakku ovozi" nomli hikoyasi ham bugungi kunda ommalashgan durovoz orqali tanishuv va undan keyin sodir bo'ladigan bizga tanish bo'lgan voqealar asosiga qurilgan bo'lsa ham, muallif uni o'z so'zlari, o'z tuyg'ulari bilan berishga harakat qilgan. Hikoya bosh qahramoni – Xanifa Dilqulova. Ism qahramonning xarakteriga moslab tanlangan. Xanifa – arabcha g'amxo'r, mehribon qiz degani. Dilqulova – ma'nosidan ham anglanganidek, qalb amriga suyanadigan, itoat qiladigan qahramon. Mana shu yumshoq tabiatli qiz, uning tuyg'ulari, o'zi va o'zi haqdagi

o'ylari, atrofdagi dugonalari, dugonalarining Xanifaga qilgan hazillari va uning rostga aylanishi, har kuni telefoniga qizlarning hazili bilan keladigan kakku ovoqli SMS-xabarlarining chinga aylanganicha bosh qahramon ham ko'p narsalardan voz kechishi kabi voqealar hikoyaning asosini tashkil etadi. Hikoyaga uncha katta yuk yuklanmagan bo'lsa-da, nosiraning o'quvchini o'ziga qaratib, diqqatini ushlab turadigan nimasidir borday. Mana shu nom berilmagan "nimadir" deganimiz balki ijodkorning o'ziga xos bo'lgan yutug'i bo'lishi mumkin.

Adabiy asar tarkibini tasnif etishda shakl va mazmun alohidalik kasb etadi: g'oya, mavzu-mazmun unsurlari hisoblansa, kompozitsiya, syujet, obraz, asar tili kabilar shakl unsurlardir. Mana shular asarni umrboqiylikka yetaklovchi birinchi darajadagi

vositalar hisoblanadi. Yozuvchi tomonidan insho qilingan badiiy asar ayni hayotdan ko'chirilmasdan, ijod laboratoriyasida qayta ishlanib, to'yintirilgan ekan, uning yashovchanlik xususiyati shuncha ortadi. Yosh ijodkorlar Go'zaloy Solih qizi hamda Bibi Robia Saidovanning ijod namunalari katta adabiyotga kirib kelayotgan kichik qadamlar desak arziqli. Ularning qadamlari shaxdam bo'lishini tilab qolamiz.

Yuqoridagi tahlilga tortilgan qissa va hikoyalarni ham adabiyotimiz namunasi sifatida qabul qilsak bo'ladi. Ijod namunalari bahorda ilk ko'z ochgan kurtaklar kabidir. Yosh mualliflar SO'Z bo'hronlariga qanchalik sabr bilan chidam berar ekan, ularning dunyoga keltirgan farzandi – ASARI vaqt tegirmonidan oson chiqqay, inshaalloh!

Davronbek ORIPOV

ICH I VA TASH I BIR YIGITLAR

"Xayolimda asraganim" kitobi muallifi yozuvchi Salim Abdurahmonga soxtalik, tilyog'lamalik, sun'iylik begona. Rosti, shu paytgacha uch-to'rt hikoyasini-gina o'qib, fikr bildirgan, ijodiga sinchiklab razm solmagan ekanman. "Xayolimda asraganim" hikoyalar to'plamini o'qib tugatgach, "tuppa tuzuk" yozuvchi ekanligi oydinlashdi.

Uning to'plamga kiritilgan hikoyalarini diqqat bilan o'qidim. Har biri o'ziga xos. Darvoqe, ushbu kitobga ustoz adabiyotshunos olim, Ibrohim G'afurov so'zboshi, filologiya fanlari doktori Bahodir Karimning yozgan so'ngso'zi bejiz emas ekaniga amin bo'ldim. Ikki zabardast olimning Salim Abdurahmonni yozuvchi deb bilishi, "oq fotiha" berishi, uning chindan-da o'zbek nasri maydoniga qadam qo'yganini anglatadi.

Hikoyalarni o'qir ekansiz, Osilmajar, Yakkabu-loq, Zulmon ota kabi so'lim go'shalar ko'z oldingizda gavdalanadi. Beshbarmoq ota, Qaroqchi qoya cho'qqilarini aniq-ravshan ko'rasiz. Bolakay shundoqqina yonginangizda boychechak teradi, Sardor chinqoq bo'rini quvlaydi, Egamberdiboy tog'asining govmishini bozorga tortqilaydi.

Yozuvchining hikoyalarida asosiy odamlarining do'lvor tabiati, yaxshilik, mehr-oqibat singari musaffo hislari qalamga olingan.

Ustoz Ibrohim G'afurov ta'kidlaganidek, Salim Abdurahmon o'zi tug'ilib o'sgan yerlarni, jumladan, Nakurt, Ko'lto'sin manzillarini, afsonaviy Nurota yonbag'rida sodir bo'lgan, kitobxonga yetkazishga undagan voqea hamda hodisalarni, jonli tarixni qalamga olgan. Ta'bir joiz bo'lsa, ularni XXI – globallashuv asriga singdirgan.

Meningcha, hikoyalar kitobxonga estetik zavq, bir olam quvonch, mutolaa zavqini bera oladi. Bu esa, albatta, yozuvchi uchun maqsadlar ro'yobidir.

Ish bor joyda kamchilik ham bo'ladi. Buni tabiiy qabul qilish lozim. Shu o'rinda to'plamda ko'zim tushgan, bir necha kamchiliklar xususida bir og'iz so'z.

Dastlabki hikoya bosh qahramon Xolmat qassob va Barotboy suhbatidan hech vaqt o'tmay, qassob o'lib qolishi voqealar rivojidan biroz tezlashib ketgandek. Biron voqea qo'shilsa, bir-biriga uzviy bog'langan bo'lar edi. Hikoya boshrog'ida Qassobning bu yerlarga ikki yil burun kelib qolgani-yu, Egamberdiboyga ikki marta go'shtni qarzga bergani, ammo uni ko'rsa-da pulini so'ray olmagan qayd qilingan. Ammo voqealar rivoji

Fikrlashi, tasvirlashi, qahramonlariga bo'lgan mehri, qahri, qo'ying-ki, barcha munosabati o'zbekona, xalqona.

so'ngidagi suhbatda xasis boy: "Qarz, sening hech tashvishing bitadimi? – sensiradi. – Kunora yugurib kelasan, go'rga kirganingda ham qarz-qarz deb tinch yotolmasang kerak. Olasan o'sha pulingni..." deya iddao qiladi.

Avvalo, qarzdorning qarz berganga, otasi tengi odamga (oyog'i yerdan uzilib ketgan bo'lsa ham) bunday muomala qilishi mantiqqa to'g'ri kelmaydi.

Chunki qishloq joylarda yashovchi qassoblarni qo'shni tumanlarda ham yaxshi bilishadi. Sababi, yon-atrofdagi tuman aholisiga aksariyat hollarda markazlashgan mol bozorlari xizmat ko'rsatadi. Bu ham yetmagandek qassoblar qo'shni tumanlarga ham mol so'ygani chiqib turishadi.

Ko'pgina hikoyalarda qaytariq so'zlar, ya'ni taftalogiya uchraydi. To'plamdagi o'n hikoya bir taraf-u "Xayolimda asraganim" bir taraf. Bu hikoyaning poetikasi, uslubiy yechimi o'zgacha.

Mening nazarimda, hikoyalar umumiy ruhidan kelib chiqqan holda, to'plam "Qaldirg'ochlar qaytgan kun" yoxud "Duranning qudug'i" deb nomlanganda, mantiqan to'g'ri bo'lardi.

Ammo bu kamchiliklar Salim Abdurahmonning "Xayolimda asraganim" hikoyalar to'plami salmog'iga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Aminmanki, Salim Abdu-

rahmon kelgusida bu kamchiliklarni, albatta, bartaraf etajak.

Jasur Kengboyev hikoyalarini o'qir ekan-siz, kitob sahifalaridan Tog'ay Murod, Shukur Xolmirzayev, Shavkat Rahmon nafasini sezasis. Ushbu atoqli adiblar ijodi yozuvchiga salmoqli ta'sir ko'rsatganiga amin bo'lasiz.

J.Kengboyev ulardek sodda, samimiy, o'zbeklik, oriyat-nomus ufurib turgan satrlar bitadi. Fikrlashi, tasvirlashi, qahramonlariga bo'lgan mehri, qahri, qo'ying-ki, barcha munosabati o'zbekona, xalqona.

Yozganlarini o'qir ekansiz, yozuvchining oriyatli, nomusli, samimiy, dangal, murosasiz ekani yaqqol ko'z oldingizda gavdalanadi. Yomon illatlarni ayovsiz "savalaydi", ulardan jirkanadi, millatimizga xos fazilatlarimizdan mamnuniyat tuyadi.

Menga yozuvchining aksariyat hikoyalarning debochalarini belgilashi ma'qul keldi: "To'qsonbosdi mahali edi", "Qizg'aldoq issig'i etni kuydirdi", "Shomga yaqin edi" va hokazo.

To'plamdagi hikoyalar o'zining badiiy tasviri, metaforalarning o'rinli qo'llanishi, hikoya tili dam muallif, dam qahramon tilidan ravon o'qilishi bilan diqqatga sazovor. Asosiysi, hikoyalarda poetik yaxlitlik, kompozitsiya o'rnida. "Tomoq"ni qirib o'tmaydi.

Hikoyalarda qo'llanilgan epigraflarning aksariyati o'qirman uchun yangilik. Balki shunisi bilan ham ular hikoyalar saviyasini oshirar. Bu jihat Abdulla Qahhor uslubini yodga soladi.

Meningcha, "Havochin" yoxud "So'ngsiz gurunglar" hikoyalar nomlari to'plam nomiga ham, yozuvchi "meni"ga ham mos. Ta'bir joiz bo'lsa, muallif xarakteriga "o'tiradi".

"Yurakning bir cheti" nomi esa Shavkat Rahmonning o'sha mashhur "Orzular tasbehi" she'ridagi "Bir qo'shiq bo'laman daryoday yurakning eng chuqur yerida" satrlarini eslatib yuboradi.

To'plamdan joy olgan "G'urbatxona", "Qaynoq quchoq", "Ko'hna belbog'", "Erkak" kabilar hikoyadan ham ko'ra hajviyaga yaqinroq. Shu bois ular shu nomda berilganda mantiqan to'g'ri bo'lar edi.

Kitobga O'zbekiston xalq yozuvchisi Erkin A'zam tomonidan yozilgan "Seni Jasur deydilar" taqrizi salmoq bag'ishlagan desam mubolag'a qilmagan bo'laman. Ammo negadir zabardast adibimiz taqrizda yosh yozuvchi ijodidan ko'ra shaxsiyat va nomiga ko'proq e'tibor qaratgan.

To'plam so'ngidan joy olgan filologiya fanlari doktori Islom Yoqubovga tegishli "Izlanishning mashaqqatli yo'li" taqriz ham sizni befarq qoldirmasligi aniq. Lekin negadir u ham tahrirtalab variantda chop etilgan.

“Xullas, nosirning “Yurakning bir cheti” (Hikoya va hajviyalar) nomli ikkinchi kitobi hajman uncha katta bo’lmasa-da, unda yosh adibning yigirmata hikoyasi jamlangan” deya qayd qilingan. Aslida esa, hikoyalar deya e’tirof etilgan to’plamda yozuvchining o’n uchta hikoyasi (3-4 tasi hajviya) o’rin olgan.

“Kitobni varaqlagan o’quvchining ko’zi “Mung” nomli birinchi hikoyaga tusharkan, Nega kitobxon bilan diydorlashuv – ilk sahifadanoq mungli ohanglar tanlandi ekan?” degan xayolga boradi, deya ta’kidlaydi. Holbuki,

to’plam “So’ngsiz gurunglar”dan boshlanadi.

Bundan tashqari, taqriz davomida munaqqid Jasur Kengboyevning “Pand bergan momo”, “Barzangi”, “Oqsoqol”, “Futboldagi qotillik” kabi hikoya va hajviyalariga to’xtalgan. Ammo nechundir ularni ushbu to’plamdan topa olmadim.

Ish bor joyda, harakat o’z kuchini ko’rsatgan mahalda kamchilik yuz beradi. Donolar ta’biri bilan aytganda, ishlagan – xato qiladi. Bu tabiiy, albatta.

Adabiyot ixlosmandi, o’zbek kitobxonni sifatida qo’rqmasdan aytishim mumkinki, Jasur Kengboyev o’zi monand bag’rikeng Xushvaqt guppi, faylasuf Yetmish, hazilkashlikda Afandiga jo’ra bo’ladigan Moyli buva, oriyatli Saydali obrazlari nasrimiz sarhadlarini boyitajak.

Hikoya qahramonlari milliy, ma’naviy, ruhiy qiyofasi milliy yoki umumbashariy ruhni ochib berishi lozim ekani bot-bot takrorlanadi. Mana shu mezonlar J.Kengboyev qalamiga mansub “Havochin”, “So’ngsiz gurunglar”, “Mung” hikoyalarida qisman esa-da o’z aksini topgan. Yetmish, polvon-

lar orasida umrguzaronlik qiladigan yozuvchi, Yalli gajir obrazlari, ta’bir joiz bo’lsa, milliy, ma’naviy qiyofa kasb etgan. Ularni hikoyada uchratgan o’qirmanda, albatta, o’zini, yon-veridagilarni ko’rgandek, suhbatlashgandek taassurot uyg’onadi. Bu quvonarli jihat.

Men, vaqti kelib Salim Abdurahmon hamda Jasur Kengboyevning xalqonalik, o’zbekona g’urur, samimiyat, oriyat ufurib turgan hikoyalari milliylik suvidan shimib, umumbashariy, umuminsoniy mezonlarda, dunyo kitobxonlarini ham qoyil qoldiradigan, ta’sirlantiradigan darajaga yetishiga aminman.

Bugun ko’zlari yonib, yuragida yangi hikoya ilhomlari uchqunlab turgan yosh yozuvchilarimiz qatori, Jasur Kengboyev va Salim Abdurahmonovning gardaniga ham katta mas’uliyat tushgan.

Husan MAQSUDOV

YOLG’ON YOZMASLIK YO’LIDA...

*T*o’rt-besh kitob o’qib, ustozlar suhbatlarida bo’lib anglaganimiz-haqiqiy adabiyotda nima bo’lgani emas, qanday bo’lgani tasvirlanadi. To’g’ri, bu ham nisbiy gap. Lekin baribir voqea tafsilotlarini oddiygina bayon qilish ham yaramaydi, sababi, uning ko’cha-ko’ydagi gapdan farqi qolmaydi.

Bugungi adabiy jarayonga nazar solsak, nosirlarning bir avlodi shakllanib, tengma-teng ijod qilib kelishmoqda. Ular, yuqorida aytganimiz: adabiyotda nima bo’lganini emas, qanday bo’lganini tasvirlash haqiqiy yozuvchilik ekanini anglagan va shu yo’lda ijod qilayotgan Xoliyor Safarovning “Nomus va hayot” hamda Fozil Jabborovning “Ko’klam kuyi” hikoyalar to’plarimini o’qib chiqdim. Yozuvchilarning yozganlari,

tabiiyki, bir-biridan ayriqcha, lekin o‘zaro hamohang bo‘lgan jihatlari ham yo‘q emas. Keling, umumiy gaplardan chekinib, hikoyalar tahliliga o‘tsak...

Xoliyor Safarov Qashqadaryo vohasida dunyoga kelgan. U shu yerda adabiyot dunyosini va dunyo adabiyotini tanigan. Yozmishlarida voqa shamollari shivirini eshitganday bo‘lasiz. Tili ham o‘sha yurt ohangida. Muallifning “Oriyat” hikoyasi o‘zining ifoda usuli bilan boshqa hikoyalardan balandroq turadi. Hikoya uluq haqida. Chavandozlarning tortishuvi rosa avjiga chiqadi, ularning ichida el orasida halolligi nom qozongan Jamolxo‘ja polvon zotni abjirlik bilan taqimiga bosib, otini yeldiradi. Lekin birdan o‘rtadagi Turdi bakovul unga zoting halol emas, tashla zotni, deb pisanda qiladi. Oriyati kuchli bo‘lgan tanti Jamolxo‘ja zotni bakavulga qarab otib yuboradi. Hikoya davomida anglashiladiki, Turdi bakovul yurtdoshlarining zotga ega chiqishini istagani uchun qo‘shni qishloqdan kelgan Jamolxo‘janing ishini halol emaslikda ayblab, uni to‘xtatib qoladi. Uluqdagilar esa bakovulning bu ishidan ranjib, tarqab ketadi. Keyinroq ko‘pkarini

Senga yorug‘ yuz so‘rayman

bergan to‘y egasi va bir necha chavandozlar kelib, uni qistovga olishgach, bor gapni aytib beradi. Haqiqat ayon bo‘lgach, to‘yboshi uluqda qo‘yilgan zotni Jamolxon-ga eltib berasan, deb bakovulga g‘azab bilan tayinlaydi. Shu yerdan boshlab Turdi chavandozning vijdoni bilan bahsi tasvirlanadi. U qilgan ishidan, el-u yurt oldida izza bo‘lganidan afsuslanadi. Yuzi chidamay, zotlikka qo‘yilgan tuyani kech tushganda Jamolxo‘janing uyi ostonasiga qo‘yib ketadi. Ertalab tursa, tuya uyida. Bo‘ynida ipga osilgan qog‘oz turibdi. Borib qarasa, shunday yozilgan: “Tuya o‘zingga buyursin. Endi u betingdan oladi. Ko‘zing oldida yuraversin. Senga yorug‘ yuz so‘rayman”. Bu ori boridan aziz bo‘lgan Jamolxo‘janing so‘zlari edi...

Yozuvchi g‘olib chavandoz misolida hamiyat, birso‘zilik, halollik kabi haqiqiy erga xos xislatlarni ko‘rsatishga uringan. Ikki qahramon: Turdi bakovul va Jamolxo‘ja chavandozlar misolida orsizlik va orlilikni qarama-qarshi qo‘yadi, aynan shu nomus-or insonning ziynati bo‘lishi kerakligini uqtiradi.

Xoliyor Safarovning “Sumalaklar pishmagan” yil u hikoyasi ham durustgina. Asosiy mavzu taqdir masalasi. Alijon ismli o‘quvchi bolaning onasi og‘rib ancha vaqt yotib qoladi. U onasining tuzalishini juda istardi. Shuning uchun u doim duo qilardi, qo‘shnilar sumalak qilganda onasining tuzalishini so‘rab kavgir aylantiradi. Kelasi yil qo‘shnilar yana sumlak qilganda Alijonning onasi sal tetiklashganday bo‘lib, sumalak qilinayotgan joyga boradi, sumalak qozonini kavlayotib, o‘sha yerda yiqiladi. Shu bilan ko‘zi ochilmaydi. Yozuvchi kim

qanchalik urinmasin peshonadagi yozilgan yoziq amalga oshadi, taqdir tadbiriga chora yo‘q, degan g‘oyani ilgari suradi. Qolaversa, yozuvchi dinimizga yot bo‘lgan bid‘at amallar: sumalak orqali nimadir so‘rash, shunga o‘xshash amallarga ishonish kabi tushunchalarni qoralamoqchidir...

“Ayritomlik oshnalar” degan hikoya ham Xoliyor Safarovning ijodiy yutuqlaridan biri. Topilma yaxshi: bir necha yillardan beri farzandsiz, oxirgi farzandi ham nobud tug‘ilgan Abdug‘affor va xotining ko‘nglini shod qilish uchun o‘rtog‘i Ozod va uning ayoli kelishib, o‘sha nobud holda tug‘ilgan bolani o‘zlarining bolasi deb, do‘stining xursandchiligiga sherik bo‘lishadi.

Xoliyor Safarovda mavzu-g‘oya topish iste‘dodi bor, lekin ifoda uslubi, til masalasi biroq oqsagan-day ko‘rinadi. Ayniqsa, “Sumalak pishmagan yil” va “Zulmatdagi nur” hikoyalarida bayonchilik bo‘y ko‘rsatgandek, hikoyalar tili biroz shirasiz. Voqealar bir maromda, tushkun kayfiyatda tasvirlanadi. Shular sababmi, hikoya odamni o‘ziga tortmaydi.

Fozil Farhod ijtimoiy tarmoqlardagi chiqishlari bilan ancha tanish bo‘lib, u ko‘tarayotgan masalalar, kuyunib fikr bildirishidan ma‘lumki, tabiatan mavjud voqelikka befarq emas, uni doim nimalardir bezovta qilib turadi. Shu xususiyati uning hikoyalariga ham ko‘chgan.

Men Fozil Farhodni “Jeton” hikoyasi bilan taniganman. “Jeton” boshqa hikoyalardan ajralib turadi. Unda bosh qahramon – muxbir yigit nochorroq yashaydigan hamkasbini kechki ovqatga taklif qiladi. Hamkasbida esa jetondan boshqa hech narsa bo‘lmaydi.

Muxbir yigit kechlik ovqat va pivo buyurtiradi. Ko'p ichishganidan bir muddat ko'zi ilingan muxbir yigit uyg'onib qarasa, sherigi yo'q. Uning indamasdan ketib qolganidan jig'ibiyroni chiqadi, u haqda yomon xayollarga boradi, bor pulini to'lab hech vaqosiz qoladi. Ammo ofitsiant qiz unga sherigi qoldirgan jetonni ko'rsatgach hamma xayollari tarqab ketadi...

Voqea shunday, ortiqcha tasvirlar yo'q. Oddiy bir detal – jeton bilan bir insonning xarakteri ko'rsatib berilgan. Hamrohida bit-tagina jeton bor edi, kamiga uning uyi uzoq. Lekin hamkasbining himmati tufayli unga cho'ntagidagi bor -budi – jetonni tashlab ketadi, sababi u borini kechki ovqatga to'lab, pulsiz qolib ketishini bilardi. O'zi esa uyigacha bo'lgan yigirma besh chaqirimni piyoda bosib o'tadi. Bu – ismi ham tilga olinmagan qahramonning tiyatidagi tozalikdan, odamlarning yaxshiligiga boridan kechib bo'lsa-da javob qaytarish kabi insoniy fazilatidan darak beradi. Undagi insof tuyg'usi yaxshilikka javob qaytarmasdan ketishga izn bermadi.

Fozil Farhod qahramonlarining ko'pchiligi ijodkorlar: muxbir, muharrir, yozuvchi. Buning sababi ham ma'lum: muallifning o'zi

tahririyatlarda mehnat qilgan, hikoyalar yozib turadi. Demak, qahramonlar o'zi ko'rgan, bilgan kishilar, voqealar ham o'zining atrofida sodir bo'lgan. Mazkur qahramonlar ishtirok etgan hikoyalarni o'qisangiz, ular asosan, ijod ortidan qadr topmagan, mehnati evaziga munosib umr kechirolmayotganini ko'rasiz. Yozuvchi buni atay to'qib chiqarmagan, buning ortida jamiyatimizda kechayotgan ma'naviy tanazzul, ijod va ma'rifiy sohalarga bo'lgan e'tiborsizlikni ko'rsatishga uringan, ijodkor ijod bilan emas, turmush tashvishlari bilan o'ralashib qolayotgani bois na ijod olamida, na jamiyatda qadr topmayotganidan kuyinadi yozuvchi.

Fozil Farhod voha farzandi. Uning hikoyalardagi "yelvagay", "qo'lyuqalik", "ul-ton" "kursiquli" kabi so'zlar, "sovliqni yo'qotgan qo'ziday", "muchaldan qolgan tuyaday" singari iboralar uning xalq og'zaki ijodidan xabardorligini ko'rsatadi, xalq tilidan uzoqlashmaganidan darak beradi.

Lekin muallifning Ba'zi hikoyalari tilini sayqallash kerak deb o'ylayman. Yozuvchi ayrim joylarda publitsistik uslubga o'tib ketadi, Ba'zi joylarda bayonchilikka beriladi. Ayrim so'z va iboralarni noo'rin va uslubiy xato

...hikoyalarni o'qisangiz, ular asosan, ijod ortidan qadr topmagan, mehnati evaziga munosib umr kechirolmayotganini ko'rasiz.

qo'llaydi. Masalan, tahririyatda ishlaydigan muxbir hamkasbini "gazetdoshim" deydi. To'g'ri, "-dosh" qo'shimchasi shaxs ma'nosini yasaydi, lekin gazeta so'ziga qo'shilganda "gazetada birga ishlaydigan kishi" ma'nosini bermaydi. Yoki quyidagi gapga e'tibor bering: "Kutilmaganda kallamga notanish (! – ta'kid bizniki) fikr urildi". Fikrning tani-shi-notanishi bo'ladimi!? "Yumshatish belgisi" hikoyasida xiyobonda aylanib yurgan qahramon daraxtlar orasida yomg'irda ivib, qotib qolgan bir qop sementni ko'rib, o'zini shu keraksiz qopday sezib qoladi. Bu qahramonning ruhiy holatini ochishda yaxshi detal bo'lgan. Lekin yozuvchi o'sha holatni shunday yakunlaydi: "Negadir u o'zini mana shu dardisarga qiyosladi-yu, achchiqlandi (bir qop sement – ta'kid bizniki)". Dardisar – forscha bosh og'rig'i demakdir, uni ko'chma ma'noda birovga yuk bo'layotgan odamga nisbatan ishlatish mumkin. Lekin bir qop sementga qiyoslash juda noto'g'ri. Bundan tashqari, ushbu hikoyadagi qahramonni yozuvchi hikoyaning yarmigacha qahramonimiz, Vaysaqov deb keladi-da, birdan "tahrirchimiz" degan so'zni qo'llab, oxirigacha o'n martacha tarkorlaydi. Bu, tabiiyki, o'quvchining tishiga tegadi...

Umuman olganda, ikkala kitobni hodisa sifatida baholash mumkin. Yozuvchilar tinmay izlanishda, ko'ngil dardlarini yozishmoqda. Hayotni bor-bo'yicha tasvirlash, yolg'on yozmaslik yo'lida ildamlash-yapti. Ularga tilagimiz shuki, izlanishdan, qalam tebratishdan to'xtashmasin.

...Darvoqe, ijodkor akalari-mizning qalamga oloyotgan mavzu ko'lami kengayib, umum-bashariy muammolarga bo'ylashsa, degan istagimiz ham yo'q emas.

**Xurshid
ABDURASHID**

BOLALIKNING DASH T QO'SHIG'I

*H*ikoya qanday bo'lishi kerak, degan savolga na men javob bera olaman, na adabiyotshunos ustozlarimiz. To'g'ri-da, na Kortasar, na Kavabata, na Tolstoy, o'zimizga kelsak, na Qahhor va na Xolmirzayev javob topa olmagan savolga, ustozlarimiz ham "ikki karra ikki to'rt bo'ladi" qabilida hukm ayta olishmaydi. Shu sababdan men ham chaynalgan savolni chaynamay, muddaoga o'ta qolaman.

Nurilla Chorining "Tashvishi yo'q odamlar" kitobi va Bobo Ravshan G'oziddinovning "Tong va shom orasida" kitoblarini o'qib, xayolimdan turli fikrlar o'tdi.

Men hikoya haqida o'z qarashlarimga egaman. Hikoya qissadan kichik bo'lishi, unda hayotning bir lavhasi aks etishi kerak, degan qoidalar ikki pulga qimmat ekan deb xulosaga kelganman. Lekin janr talablari ham borki, biz romanga qissa, she'rga doston ko'lamini kiygiza olmaymiz.

Nurilla Chorining "Tashvishi yo'q odamlar", "Lo'litopmaslik chol" kabi hikoyalarda chollar ruhiyati tasvirlanadi. Chollar fonida yozuvchi o'zi ko'rgan voqelikning fojiviy manzarasini chizadi. "Tashvishi yo'q odamlar" hikoyasidagi Bozircon chavandoz umrining oxirida farzandining oqibatsizligidan dog'da qolsa, "Lo'litopmaslik chol"da Qulmat cholning zuriyodsiz hayotining achchiq alamlarini ko'ramiz. Ularning xarakterini yaratishda yozuvchi xalqona iboralar va xalq og'zaki ijodiga esh tasvirlardan foydalanadi. "Podaning ortidan tayog'ini sudrab chiqqanida oylab ketadigan qizg'aldoqlik Qulmat podachi peshonasi tirishib, burishib, burni oqib mo'yloviga tushib, soqolini ko'zyoshlari yuvib, eshonlarning poyqadamiga shirboz-bo'rdoqi qo'ylarni so'yib, mullalarning etagini ko'ziga surtib yurdi", deya Qulmat podachini ta'riflaydi yozuvchi. Bozircon chavandoz esa o'g'lining zuvalasi bo'shligi va kelinining uquvsizligidan kuyib, qush cho'qi-

maydigan, jonliqqa et bitmaydigan achchiq piyozni bahona qilib shu piyozning boshidan ketmay yuradi.

Yozuvchi bolaligida ko'rgan, bilgan oddiy qishloq odamlarini yozadi. Qahramonlar xarakterida ham chapanilik va oriyatlilik bo'rtib turadi. Nurilla Chori adabiy qahramonlari Bozircon chavandoz, Qulmat chol, Norbo'ta Sharof bir-birini to'ldiradigan, bir-biriga o'xshaydigan qahramonlar bo'lsa, Turdixol, To'lg'onoy kabi qahramonlarda mutlaqo boshqacha xarakterni ko'ramiz.

"Qizg'aldoq" hikoyasi boshqa hikoyalardan farqli ruhiyatga ega: ertak-u doston kabi ravon o'qiladi, odam kayfiyatiga ta'sir qiladi. Hikoyaning shirali tili o'quvchini o'ziga tortadi. Hikoyada xoqon va kambag'alning qizi haqidagi ko'hna ertak kiritilgan va shu motivning o'zi hikoyada zamonaviy talqinda, kengroq yoyiladi. Zamonlar o'zgaradi, ammo qismatlar qaytalanadi. "Qizg'aldoq" hikoyasida shu achchiq haqiqat ko'zga tashlanadi.

Yozuvchi adabiy qahramonlarini bitta adabiy makon – Qizg'aldoqda jamlaydi. Qizg'aldoq Murod Muhammad Do'stning Galatepasi, Nazar Eshonqulning Tersota kabi muvaffaqiyatli va yodda qolarli adabiy makon. Shu to'rt hikoyada ham Qizg'aldoqdan chiqib shaharga kelgan va shahar hayotini o'zida his etgan qahramonni ko'rmaymiz. Men istardimki, shu adabiy makon kengayib, uning yangidan yangi fuqarolari chiqib kelaversa, biz ularni taniyversak.

Yozuvchi insonlar orasidagi oqibat, diyonat, halollik va mardlik tushunchalarini ulug'laydi. "Tashvishi yo'q odamlar" kitobidan shu fazilat ko'rinib turadi. Nurilla Chori hikoyalarining tili juda pishiq, xalqona va ravon. Yozuvchi uslubida folklor motivlariga tez-tez murojaat qilib turishi ko'rinadi. Har bir hikoyaning poetikasi mutolaa hazmini yengillashtiradi. Hikoyalar tilida poeziya bor. "Har mardumning dili bilan tili bir edi...", "kesakdan olov chiqqaniday mo'ndi cho'g'ga aylandi", "bo'g'izni kuydirar choylar puflanmay ho'plandi", "Boysariday boy ham, Boybo'riday shoy ham emas, yonida maslahat berguvchi Yortiboyi ham yo'q". Bu kabi misollarni sanasak, juda uzoq sanaymiz.

Nurilla Chori katta potentsialli yozuvchi, hikoyalardagi fikr ko'lamiga qissa-yu romanga qarab olib borayotgandek kayfiyat uyg'otadi. Ehtimol, qissa-yu romanni ham tez orada o'qirmiz...

Bobo Ravshanning "Tong va shom orasida" kitobida 5 ta hikoya va bitta qissa o'rin olgan. Men bu hikoyalar yozilgan vaqtda birinchi o'quvchilardan bo'lganman va fikrlarimni doim aytib kelganman. "Yoshlik" jurnalida "Suv" nomli hikoyasi bilan taniganman Bobo Ravshanni. Ushbu kitobga ham kiritilgan "Suv" hikoyasida inson har qancha mashaqqatga duch kelmasin o'z vatanidan yiroqlashmasligi, odam uchun kindik qoni to'kilgan tuproqdan bo'lak tabarruk narsa yo'qligi haqida so'z boradi. "Lafz" hikoyasida o'ziga xos tasvir, jonli obrazlarni ko'ramiz, hikoya o'zbek erkaklarida kamayib borayotgan LAFZ haqida. Erkakning erkakligi lafzida, lafzidan qaytgan kishi er emas, deyiladi xalqda. Bu tushuncha qonimizga singib qolgan ijobiy bir xislat.

Yozuvchi odamlarning beoqibatligi, bir-biriga do'stdan ko'ra dushmanga qaraganday yashashini tahlil qilishga urinadi. Lafzdan qaytish kichik bir element. Bu kabi elementlar yig'indisi yaxlit bir tasavvur, butun bir fikr beradi. Bobo Ravshanning hikoyalari tili shirali, jumalar qurilishi ravon, tishga botmaydi. "Mehribon" hikoyasidagi bir tasvirga e'tibor bering: "Hamma dardini ko'z yoshiga qo'shib ko'chaga tashlab kelgan-u hech bir hasrati qolmaganday kulib-quvonib gurung berib o'tiraveradi". Shu tasvir bilan hikoyadagi ayol Mehri opaning xarakteri chizilgan. Bobo Ravshanda biron voqelikni "ertak"lar bilan chog'ishtirish odati bor. "Mehribon" hikoyasida ham, "Farishta" hikoyasida ham ayrim ertaklardagi unsurlarga ko'zimiz tushadi. Ertaklar bolalikning bir parchasiday gap, ijodkor o'z bolaligini

sog'inib, ba'zan fikrlash azobidan og'rinib, bolaligiga ketib qoladi. Nurilla Chorida ham shunday. Bozircon cholning nabirasi, ehtimol, yozuvchining bolaligidir.

Markes aytgan ekan:

Erkakning erkakligi lafzida, lafzidan qaytgan kishi er emas, deyiladi xalqda.

"Hayotimdagi barcha voqealar 17 yoshimgacha Makondoda yuz berdi, undan keyin hech narsa sodir bo'lmadi." Va yana bir shoir aytmoqchi, "Endi men ertakka ishonmay qo'ydim". "Farishta" hikoyasida bolalikka qaytish bor. Hikoyada tish farishtasi ham bolaning ertaklardagi tasavvurini hayotga ko'chirishga urinishi hosilasi. Bobo Ravshanning ko'plab qahramonlari – polvonlar; g'urur, mardlik tuyg'ularini qadrlaydigan va sharaflaydigan odamlar. Kitobning nomi bo'lmish "Tong va shom orasida" qissasida katta bir tarix darj qilingan. Mengziyo baxshi o'tgan asrdagi jafokash o'zbek xalqining timsoli. Qissa Bobo Ravshanning hali aytadigan katta gaplari borligiga ishora qiladi. Asarning tili ham yaxshi ishlangan. Lekin qissada hali muallifning bu janrdagi tajribasi biroz kam ekani seziladi. Voqea, makon va zamon tasvirlari ravon boshlanib, qissa yakunida bayon uslubi ko'rinish boradi.

Umuman olganda, har ikki yozuvchi asarlarida men qadrlaganim – xususiy darddan umumiy dard ko'proq ko'zga tashlanishini e'tirof etgan bo'lardim. Ular yosh yozuvchi degan dovonni bosib o'tdi, endi ular professional yozuvchi desak, xato bo'lmas.

Nurilla Chorining ham, Bobo Ravshanning yoziqlarida ham dostonlarga bo'lgan cheksiz muhabbat sezilib turadi. Shevalardan unumli foydalanish, tilimizning boyligini va go'zalligini ko'rsatadi. Ayniqsa, Nurilla Chorida o'zbek tili jozibasini ko'ramiz. Lekin yozuvchilarda zamon bilan hamqadamlik oqsaganday, asarlarda ijtimoiy yuk u qadar sezilmaydi. Adabiy makon ham, zamon ham qishloq va bolalik orasida qolib ketadi.

Umid qilamanki, ularning yaxshi va baquvvat asarlari hali oldinda. Men yozuvchi akalarimizga g'ayrat, qalamiga baraka tilayman.

Akmal IKROM

Tariq donasiday sochildi yulduz...

MANZARA

Qishloq.
Yana choponini sudrab o'tdi vaqt,
Charchagan quyosh ham yerga bosh
qo'ydi.
Qora paranjisin yopingan tun ham
Uzun sochlarini osmonga yoydi.
Zim-ziyo...
Paranji ostidan oy bo'ldi mehmon,
Tariq donasiday sochildi yulduz –
Ko'kning etagiga...
Yerning qoq belida
Oppoq tongni poylab o'tirdim...
Oppoq qog'ozga bosh qo'yib,
Uxladi qalam –
tushida
Oq she'rni ko'rganmish...
Oq she'r...
Choponini sudrab o'tar vaqt...

* * *

Qishning sovuq nafasi keldi
Terskay burchakda isinar xayol
Daraxtman
barglarim uzilar
Kundalik tashvishdan ichikib
horg'in pichirlaydi
fasllardan charchagan dala
shamol uvlaydi
sarg'aygan maysalar boshini silab
Dala adog'ida muk tushgan devor
Ortiga unsiz qaraydi –
Yo'llarda cho'zilib yotar xazonlar.

* * *

Ajib mo'yqalam qo'limda –
surat chizdim...
Qulog'imda bandidan uzilgan
bargning nolasi,
ko'z oldimda sharillab oqayotgan Bor'ijar.
To'xta,
chizib nima qildim –
kesib olsa bo'lmasmi
tarvuzni chaqmoqlaganday
otkir pichog'imni sanchib,
Keyin olib borib qishloqda
hammaga maqtab
osib qo'ysam uyimning to'riga
shu MANZARAni.

* * *

Meni yemirdi-ku xayollar...
 Ichimda hech narsa qolmadi.
 mehrimni tuproqqa topshirdim...
 Onajon,
 yig'lasam kularlar,
 qaniydi o'zimni tutolsam...
 g'amlardam uzoqroq ketolsam...
 Onajon,
 to'rt tomon...
 izillar,
 to'rt o'g'il...
 yetimmiz! –
 yig'laydi shivirlab,
 qizingiz... –
 shamollar... shamollar
 yugurar,
 ketdingiz...
 yog'och ot yelkamda –
 mehrimni tuproqqa topshirdim...

* * *

Muhabbat,
 Sen endi to'kilib tugagan havas,
 Sen menga berkilgan yopiq eshiksan,
 Sen mangu kiprikka yopishgan inju,
 Sen endi ichimda cho'kkan bir nafas,
 Sen jismim titrog'i ingroq beshiksan,
 Sen shoshib aqlimni kemirgan so'roq,
 Sen endi og'riqsan ko'ngilda qafas,
 Sen endi tugagan g'amli qo'shiqsan,
 Sen ko'zim ustiga tashlangan tuproq.

* * *

Qo'limda bir dasta gulim yo'q,
 Uzrim bor, onajon, tilimda.
 Aytolmay o'ksigan dilimda,
 Bir dasta gulim yo'q qo'limda.
 Tug'ilgan kuningiz bo'lsa ham,
 Ko'p takror kelsa ham siz uchun.
 Tutmadim, bir dasta gul nechun,
 Yig'layin izillab men bugun.
 Onajon, qo'limda gulim yo'q,
 Iymanib yashayman borishga,
 Sog'inib, sog'inib, sog'inib...

**Muslimaxon
MAMADOXUNOVA**

Haqiqat izlaganga vijdon aziz...

Aziz

Bu dunyoda har doim inson aziz,
 Inson uchun e'tiqod, iymon aziz.

Haq bo'l, haqiqatni izla hamisha,
 Haqiqat izlaganga vijdon aziz.

Yaxshilarni Alloh o'zi ulug'lar,
 Yomonlarga, albatta, yomon aziz.

To'qqqa berib maqtanib yedirgandan,
 Ochga qilgan beminnat ehson aziz.

Chumoli ham halollab terar rizqni,
 Mehnat qilib topsa kim tuz-non aziz.

Zulmat ichra qolsangiz ham, bilingki,
 Alloh bergan har kun, har bir on aziz.

Qor-u yomg'ir bir ne'matdir, Muslima,
 Yer uchun ko'z yosh qilgan osmon aziz.

Yahyoxon FAYOZ

Yoshlik qaytmas bahor derlar...

1988-yili tug'ilgan.
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutini tamomlagan.
Respublika yosh ijodkorlarining Zomin seminari ishtirokchisi.

* * *

Er yigitlar bu dunyoda
Yashar nomus-ori bilan.
Sevgi ahli shodon bunda
Jondan sevgan yori bilan.

Ishq-muhabbat havas derlar,
Dili ayro kimning kimdan.
Oshiq sevsin ma'shuqini
Yurakdagi bori bilan.

Shoir ahli ash'or bitsa,
Yig'lab dardin aytsa qalam.
Hofiz kuyga solib aytar
Jaranglagan tori bilan.

Yoshlik qaytmas bahor derlar,
Shirin yodlar qolar bundan.
Keksalikning gashti asli
Boshga tushgan qori bilan.

VATAN

Ko'kka yetgan chinorlarning
Har yoshida Vatan bor.
Boqib tursam hu-uv tog'larning
Har toshida Vatan bor.

Sarvqomat singillarim,
Sochlari sunbullarim,
Pilik mijgon, jayron nigoh,
Ko'z-qoshida Vatan bor.

Ko'rgan kuni g'urbat edi,
Qodiriy ham Fitrat edi,
O'tgan necha ajdodlarim
Bardoshida Vatan bor.

Bobom kutgan kunlar keldi,
Momom aytgan kunlar keldi.
Kuyib-kuyib yig'laganlar
Ko'z yoshida Vatan bor.

Vatan ishqi dilim yoqqan,
Tomchi qonim shunday oqqan,
Har erta tong kulib boqqan
Quyoshida Vatan bor.

ALABBOS

Ozarboyjon nasrining atoqli vakillaridan biri Alabbos bir qator go'zal hikoyalari, "Burungi erkak" va "Ikkinchi o'g'il" nomli qissasi, shuningdek, "Qo'zg'olonchi" va "Qoratol cho'llari" romani va asarlari bir qancha chet tillarda, jumladan, turkiy tillarda bosilib chiqqan. Yozuvchining "Yo'ldagi Odam" hikoyasini Akif Azalr tarjimasida o'zbek kitobxonlarining diqqat-e'tiboriga havola qilar ekanmiz, Alabbos "dunyo"si bilan ilk tanishuv o'quvchilar qalbida unutilmas taassurot qoldirishidan umid-vormiz.

YO'LDAGI ODAM

(Hikoya)

U bosh suqmagan do'kon qolmadi, biroq barchasidan quruq qo'l bilan qaytdi. Hamma joyda bir-biriga o'xshash javoblar:

– Ening norday yigitlari ketgan, undan gapirmaydi, topgan gapini qarang, "bu qanday shahar ekan-ki, bittagina baliq topilmasa..."

– Shunday deng... – ilojsiz boshini irg'adi, ammo u yerdan chiqqani bilan boshqa do'konga kirishdan ham o'zini tutib turolmadi, o'ylardi, kattakon shahar ekan, mingta ilma-teshigi bor, ehtimol, bu yerda topolmagan narsangni shunga devor qo'shni bo'lgan anov do'kondan topishing mumkin. Har tugul bir haftaga hamma joyni ship-shiydam qiladigan ocharchilik boshlangani yo'q-ku...

Garchi hamma narsa undan darak berardi: muzlatgichlar huvillab qolgan edi, rastalarda dudlangan tillarang pulli baliqdan, rang-barang, konservalardan boshqa biror narsa ko'zga ko'rinmasdi. Ular ham qachondan qolganini Xudo biladi...

– Kelib qolgan joyimizni qarang, – oxirda qo'lni yuvib qo'ltiqqa artganча bozordan chiqib, chetroqda qoldirgan mashinasining oldiga qaytganda beixtiyor xo'rsindi. – Baliq degani anqoning urug'iga aylangan.

– Nahotki? – haliyam xarid qilganlarini joylashtirish bilan andarmon xotini ishonchsizroq gap qotdi: – Muncha tanqis bo'lmasa?.. Boshqa paytda ko'cha-ko'y to'lib toshadi.

– Shamolga ko'ra shunday. Bir hafta oldin uch baliqchi cho'kkan, jasadini topgani yo'q... Butun shahar motamda. Hamma ulardan gapiradi.

– E... sho'rlik onasi o'lgurlar... bir ham emas, uchta deng, – ayol tanimagan kishilarining taqdiriga qayg'urganча birpasdan so'ng gapning indallosiga ko'chdi, – endi nima deymiz onamizga?

– O'zim ham hayronman.

Mashinani ishga solayotgan o'qituvchining uni qizitayotganini yoki bir to'xtamga kelishi uchun xayolida nimanidir o'ylayot-

ganini bilish qiyin edi. Ancha o'ylanishdan so'ng mashinani chorrahaga tomon emas, temir yo'l stansiyasiga qarab burib yubordi. Avvaliga xayolida butun ishlarni keyinga qoldirib, onasining iltimosidan boshlash kerakligini o'ylab, o'z-o'zini koyishga tushsa ham, keyinroq ayon bo'ldiki, shuning ham foydasi yo'q ekan. Bo'lsa ham faqat shunda bo'lar ediki, shuncha ovora bo'lib kech qolishmasdi. Boshida bozorga kirishdan, u yerdan chiqib sanoat mollari magaziniga jo'nashgan, xotini mayda-chuyda xarid qilgunga qadar u vaqt yo'qotmaslik uchun sartaroshxonada soch-soqoliga oroyish berdirgan edi. Biroq shularni biroz keyinga qoldirishsa, bo'lmasmidi? Yoki bolalarga daftar-kitob, qalam-o'chirg'ich, onasiga dori-darmon, qo'shni Sayfulla qariyaga yoritg'ich toshi olishni-chi? Endi boshlarini ko'tarib, qosh qorayganini ko'rganlarida u shularni o'ylardi. Xudo bergan kuz kunining umri qancha axir? Soqoldan olganingni mo'ylovga qo'yguncha kun o'tib, oqshom tushadi. Buning ustiga ular shaharga maktabda bir qancha darslar tugagandan keyin, qariyb soat ikkida jo'nagandilar. Vaqtni tejash uchun bir luqma tushlikni ham yo'l bo'ylab, bir qo'li rulda bo'layotib qilgan edi. Qirq kilometrlik yo'l, axir. Vaqtlarining ko'p qismi ham shunga ketdi.

– Suvi shuncha kamaygan shu tegirmonning Mashina zambarak burniday ko'kka ko'tarilgan katak-katak uzun shlagbaumning tagi bilan sakrab-sakrab mazutli shpallar to'shalgan temir yo'l o'tgandan so'ng xotini notanish joylarga nigoh tashlaganicha so'rar edi. Bu savol uning xayolini

qay yoqlarga olib ketmadi?.. Bir paytlar Bakuga, Eronga, Iravonga bu stansiyadan qatnayotganlarga, askar jo'natib kutib olayotganlarga, xursand bo'lib, kelin tushirayotganlarga havas bilan qarashning o'zi bir tomosha edi. Negadir o'sha paytda odamlar ham o'zgacha edilar. Hamma narsada ajoyib bir munislik bor edi. Shu yerlarning faqat o'ttiz yillik tarixga ega esdaliklarigina emas, paravoz ovozidan tortib radio karnayi orqali beriladigan e'lonlarigacha hamma narsasi: yuk tashuvchilarning qiy-chuvi, tekshiruvchilar bilan pattasiz yo'lovchilarning janjali, sarxush yo'lovchilarning o'rinsiz bahs qilishi, hatto har xil yo'l-yo'lakay tovushlar va ranglar bolalik yillarining oq-qora rasmlariday esida qolgandi...

– Shaharga baliqni asosan ushbu tarmoq tarqatadi, – kech bo'lsa ham, nihoyat, o'qituvchi o'ziga kelib gapirdi, – modomiki, kelgan ekanmiz, to'xtang, men shu yerdan ham bir surishtiray, tokay ko'nglimda g'ashlik qolmasin. Keyin bema'ni savollar bilan o'zim-o'zimga azob bera-man, bilmaysizmi meni?

Chegara mintaqasi bo'lganidan ko'p yillar qo'llanilmasdan qolgan jumboqli cho'l-biyobon, undan ham narida odatdagiday, kunduzlar tillarang, kechasi kumushrang tusda tovlanib turadigan tiniq ko'l suvlari qo'l cho'zsang, yetadi deb ko'zni aldaydigan beso'naqay ufq chizig'i hozir bir o'zgacha ko'rinishda edi: tirik jon yo'q biyobonda, kechgi xiralikning mungi singigan, bir-birini quvayotgan bo'zroq to'lqinlarning vahimali tovushi barcha unlarni yutgan, yakka-yolg'iz baliqchi chaylalarining yaqin-uzoq chiroqlari ham nim tumanda elas-elas

ko'zga ilinardi. Endigina yog'a boshlagan qorni ayt-maysizmi... Izg'irin kucha-yib, qora qishning bor-budini go'yo atrofga ko'z-ko'z qilayotganday edi.

Shamol xonavayron qilgan sohilda baliq ovlagich, tilov qarmoq, zang bosgan chelak, uzun sopli belkurak, bir poy etik, sertugun va ayqash-uyqash bo'lib ketgan baliqchi to'ri, teskari to'nkarilgan katta qayiq va eshkaklar pala-partish holda qalashib yotardi. Ularning egnida uzun shinel, boshida eski, quloqli askar telpagi bo'lgan, yirik savlatli baliqchi kutib oldi. Uning tuk bosgan aft-angoridan zahar yog'ilardi.

– Og'ayni, hammasini tushunib turibman. Ammo siz ham meni kechirishingiz kerak. Anov olisdan ko'ringan tog' bor-u, to'g'ri uning orqasidan kelayapman, bemor onam uchun baliq kerak edi...

O'qituvchi mashina eshigining ochiq darchasidan unga haliyam g'alati qarayotgan baliqchining go'shtdor va xoldor yuzini pastdan tepaga qarab kuzatganicha undan qo'l yetmas bir narsani iltimos qilayotganini daf'atan his qildi, shu bois faqat ovozinigina emas, aytgan gapini ham darrov yumshatdi:

– Bittagina, kichkinagina bo'lsa ham mayli. Quruq qo'l bilan qaytmasam, bo'lgani...

Baliqchi boshini chayqadi, chuqurroq xo'rsindi, lunjlarini uqalagan sayin langar bilan chayqalib turgan ko'lga ko'z yugurtirdi

va jimgina o'girilib chaylaga tomon yurdi. Faqat u yerga yetgandagina orqasiga sekin qarab, haliyam undan javob kutayotgan o'qituvchiga qo'li bilan ishora qildiki, kutmasin, ketsin.

– Balki, cho'kkan o'g'li bo'lsa kerak? – xotini g'amgin tovush bilan baliqchining harakatini oqlamoqchi bo'ldi, – boyoqishning xayoli joyida emas...

– Bo'lishi mumkin – desa ham, ichida agar cho'kkan shuning o'g'li bo'lsa, u holda bu yerda nima qilib yuribdi, hozir uyida azada, kelib-ketganlar bilan band bo'lib o'tirmasmidi, deb o'yladi va go'yo o'zicha xayolida baloning shu odamdan yon o'tganligiga quvonganday bo'ldi:

– Bekorga vaqt yo'qotayapmiz, – deb mashinani qor hali nam qilib ulgurmagani o'tzorda oldinga-orqaga yurg'izish qiyin bo'lsa ham, bir amallab orqaga qaytara oldi, – shundan keyin kamida o'n chayla bor. Yo'q ekanki, boshqasining oldiga jo'natmaydi, bo'lsa, jo'natardi. Bu deganiki, demak, hech qayerda yo'q.

Shunday deyish bilan faqat o'zigagina taskin bermasdi, xotiniga ham uqdirmoqchi bo'lardi, keyinchalik uni koyimasdan

tinch qo'ysin, bo'lmaganga bo'lishma deydi, yo'qchilikdan Xudo ham bezor...

Qaytishda naq o'rtasi bilan yo'l bosganlari qalin qamishzor mashina chirog'i yorug'ida o'z vahimali ko'rinishi bilan aynan o'sha lahzalarda chinakam changalzorni eslatardi. Shamolda yo'lga qarab ikki tomondan ham egilib qolgan butalar mashinaning oynalarini ayovsiz savalar, quyuq qo'ng'ir shoxchalari bilan, go'yo ularga barmoq silkitayotganday bo'lardi. Torgina tuproq yo'l bilan asfaltga chiqqunga qadar qor tevarakni oppoq qilgan edi. Shundan narida temiryo'l stansiyasi boshlanardi.

– Sabil qolgurning yog'ishga vaqt tanlaganini qarang... Bizni yarim yo'lda qoldirmasa, bo'lgani, deb mashinani ehtiyotlik bilan, sekin-sekin asfaltga chiqqunga qaytgan o'qituvchi qattiq shamolda oynaga zarb bilan urilayotgan suvli qor zarralaridan nolidi, – dilimning shu xira paytida qanday javlon urayotganini aytmay-sizmi bu qurg'urning?!

– E yog'sa, yog'ibdi-da, endi ko'ribmizmi, shungayam tashvish qilib yurasizmi?! Siz mashinangizni haydayvering...

* * *

Ajal kampirning boshi ustiga turib olganiga ancha bo'lgan edi, ana ketadi, mana ketadigandek bir ahvolda yotardi. Og'riqlari endi dori-darmon bilan ham, "issiq-sovuq" bilan ham kamaymasdi. Nari borsa, bir-ikki soat, xolos, keyin yana qishloq doktorini olib kelishardi, u ham maslahatini berib, dori-pori yozib ketardi, zorlanishlar ham ana o'shandan keyin boshlanardi, ayniqsa, tunlarda... Shu tariqa kampir bir ora tuman kasalxonasida, tag'in bir oydan ko'proq viloyat markazida davolanadigan bo'ldi. Hech nima o'zgarmaganida esa, olib ketinglar meni bu yerdan, deb turib oldi, o'zlaringni ham, meni ham aldamanglar, yo'li naryoqqa bo'lganning bu yerda nima ishi bor?!

Yo'lda ketayotganda kampir bir gap ham aytgan edi:

– Duo qilinglar, ajalim tezroq kelsin. Sizlarni qiynamayin, hech ham qarg'ishga qolgim kelmayapti...

Shu nolishlar bilan kampir tag'in bir necha yil umr ko'rib, sakson yoshga to'ldi. Unda ham bir boshqa dardga chalindi; sekin-sekin, uyqusini butunlay yo'qotdi, yeyish-ichishni kanda qildi, ozib-to'zib cho'pga aylandi. Qisqasi, goho kunlab og'zidan luqma o'tmas, tomog'idan bir qultum suv o'tmas, nafasi zo'rg'a kelib-ketardi. Hayron qolishardiki, qiziq, u nimaning kuchi bilan chidab, jonini topshirmay turibdi. U bo'lsa boshqa narsani aytardi. Aytardiki, qaniydi, kishi yerda qolmasdan tetikligida o'lsa!.. Dalda berib, ko'nglini ko'tarib, shuni o'zingizga dard qilmang, qo'ying, hech kimga yuk bo'lganingiz, birovni bezor qilayotganingiz yo'q, deyishardi. U yoq-bu yoqqa borishganda biror narsa kerakmi deb so'rashardi. Zora ko'nglidan nimadir o'tsa, yuragi bir nimani xohlansa... Shuni farzand ham qilmasa, kim qiladi, axir?! U esa boshini chayqab, chuqurga tushgan ko'zlarini yumib, yuzini o'girardi. Bu degani, nega o'layotgan joyimda tinchgina jon topshirishga qo'yishmayapti, menga shunday yashash kerakmi o'zi, jonimdan to'ydim, axir, degani bo'lardi.

Bugun esa hammasi teskari bo'ldi. Kelini tush paytida kiyimini o'zgartirib, uydan chiqayotganda kampir boshini yostiقدan sal ko'tarib, uni qo'li bilan yaqinroqqa imladi, quduqdan chiqayotganday pastroq ovozi bilan:

– Bir dona baliq olakelinglar menga, – dedi.

Kelin eshitgan gapidan bir zumga o'zini yo'qotganday bo'ldi. Qiziq, kun bugun qaydan

chiqqan ekan?!.. Uning oxirgi marta nimanidir xohlab so'rayotganini eslashga harakat qildi. Qachon bo'lgan edi bu?!..

– Nega birini? – dedi xursand bo'lib, – naq uchini olamiz. Bizlarni yetim qo'ymasdan, yeb-ichib, nabirangizning to'yigacha yurib ketsangiz bo'lgani...

* * *

Darasham* o'rmoni ortda qoldi. O'rtadalani* o'tib ketishdi. Qoraqirning* balandligi boshlanganda o'qituvchi shahardan chiqqandan beri, sekin-sekin bo'lsa ham soat kapkiriday tinim bilmayotgan oyna tozalagichni ikkinchi tezlikka o'tkazdi:

– Qarang, – deb qo'ydi, – u yerni qor tutib turgan edi, bu yerni sel olib ketayapti. O'rtadagi masofa bor-yo'g'i yigirma kilometr...

– Qordan ko'ra yomg'ir yaxshiroq, omon-eson yetib olsak, bas. Yo'l ishini bilib bo'lmaydi, keyin tog'larga ham yog'adi. Qish hali oldinda.

– Nimani bilib bo'ladi, axir? – o'qituvchi shuni aytgan ham ediki, eski avtobus bekatida ularga qo'l ko'targan odamni ko'rib qoldi, biroq mashina shunday tezlik bilan ketayotgan ediki, uni to'xtatishni yoki orqaga qaytishni xayoliga ham keltirmadi.

– Siz, chindan ham, u sho'rlikni qoldirib ketyapsizmi? – xotining shu gapi malomat yo jonkuyarlikdan ko'ra ham, ko'proq uni sinab ko'rishga o'xshar edi, – o'zingizni uning o'rninga qo'yib ko'ring... Ivib ketishi u yoqda tursin, qurt-qumursqaga yem bo'lib qolishi mumkin odam bu daralarda...

O'qituvchi o'z harakatini oqlaganday bo'ldi:

– Topgan gapingizni qarang, shu payt yo'lda odam nima qiladi?! Soat o'n bo'lyapti. Kim biladi, mastmi, narkomanmi, balo badtarmi?..

– Aksincha, yo'lda turibdimi, demak, mast emas ekan. Ichgan yo chekkan bo'lganida qaydadir cho'zilib yotgan bo'lardi. Qaytib oling uni, boyoqish, balki, bolalariga non oborayapti..

– Yo Rabbim! Boshiga ish orttirish shundan ortiq bo'ladimi?! Xotin zotidan shunaqa gap-a?.. – o'qituvchi xunob bo'lgan kishiday shunchalik nolidiki, go'yo uning eng nozik joyiga tegib o'tgan edilar, biroq to'ng'illab turgancha nimanidir o'ylab, tezlikni pasaytirdi, mashinani sekingina to'xtatib, avval uni orqaga yurg'izmoqchi bo'ldi, lekin kuchli laysonda va

* Joy nomi

qorong'uda buning judayam qiyinligini ko'rib, behuda vaqt yo'qotmaslik uchun yarim kilometr orqaga qaytadigan bo'ldi. Lekin xotinini "oborib-olib kelish" dan ham tap tortmadi. Ayniqsa, oxirida aytgani hammasidan o'tib tushdi:

– Xotin zotining gapiga kirgan erkakning sho'ri qurigan. Shundaylarga qanday qilib erkak deyish mumkin, axir?!

– Savobga qolasiz, – xotini uning ko'p ham avj olishiga yo'l qoldirmadi, – Xudoga ham xush keladi, ko'p og'rinmang! Balki, shunda bir xayr ham bor. Qayerdan bilasiz, ehtimol, shu ozgina vaqt bizni oldindagi qaysidir balo-qazodan qutqaryapti?..

– Professor bo'lib ketganlarini qarangi!..

Ular qo'lida to'rxalta ushlab temir ustunning oldida sovuqdan shumshayib turgan yo'lovchining yoniga yetganlarida o'qituvchi haliyam ming'irlardi.

Yuzidan nur yog'ilib turgan odam suvning ichida edi, a'zoyi badani qaltirab, tili kalimaga kelmasdi. Mashinadagilarning yarim yo'ldan uni deb qaytishganini bilganda esa haydovchining qo'llaridan o'pishiga sal qoldi. Biroq o'zini zo'rg'a tutib, "Ovora bo'libsizlar, katta rahmat!" – deb qo'ydi. Haydovchining:

– Ovorasi bormi? Axir, nimaga yaralgan hazrati inson?! Nuqul yeb-yotish bilan ish bitmaydi-ku, deyishi uni battar xijolat qildi. Dodiga yetganlarning oddiy odamlar emasligini o'zicha uqqan sayin dabdurustdan gapni qaydan boshlashini bilmas edi. Birozdan so'ng mashinadagilarga ayon bo'ldiki, yo'lovchi tuman markaziga yaqin suv omborida bekchi bo'lib ishlar ekan, tungi xizmat paytida nogoh kelgan qo'ng'iroqning xabarini eshitib, zudlik bilan uyiga qaytadigan bo'libdi, onasi juda og'ir ahvolda ekan...

– Tashvish qilmang, dardimiz bir xil ekan. Unday kasaldan bizda ham bor, – deb haydovchi shu gapi bilan o'zicha uning xayolini chalg'itishga urindi. – Elning gapini eshitmaganmisiz, qirchillaydigan daraxt ko'p yashaydi, deyishadi. Hali yuz yoshlarini ham o'tkazishimiz mumkin.

Keyin tanishish boshlandi. O'tgan-ketgandan gapirishdi, qimmatilikdan ginaxonlik

qilishdi, o'g'ildan-qizdan suhbat ochishdi, navbat ob-havoga, turmush tashvishlariga yetganda tuman markaziga yetishgan edi. Qizig'i, yo'l bo'ylab xoh oldindan bo'lsin, xoh orqadan bo'lsin, birorta mashina qorasini ko'rsatmadi. Faqat sharillab yog'ayotgan yomg'ir, sirpanchiq yo'l va qorong'i dala-dasht...

– Biroz kechga qoldingmi, ahvol mana shu, kun botgandan keyin har kim o'z kulbasiga kirib ketadi, – deb yo'lovchi mashinani borish-kelish tingan yo'l chetida to'xtatib, undan tushgani bilan qo'lini cho'ntakka tiqdi. Biroq:

– Ana shu ishingiz o'rtoqlikka to'g'ri keladimi endi?! – degan o'qituvchining malomatli savoli unga shunday ta'sir qildiki, darrov qo'llarini ko'tardi:

– Men taslim! Nasib qilsa, vaqti-soati yetib, shu xijolatdan qutularman. Aksiga olib, uyda og'ir kasalim bor, bo'lmasa olis yo'l oldidan sizlarni jonim bilan mehmon qilardim, – deya yo'lovchi shoshilayotgani uchun uzr so'rab, chaqqon qadamlar bilan shunday tez uzoqlashdiki, o'qituvchining orqadan eshitilgan ovozi uni qayrilishda arang to'xtata oldi:

– Og'ayni, ismingiz ham esimdand chiqdi. Xaltangiz qoldi, xaltangiz!..

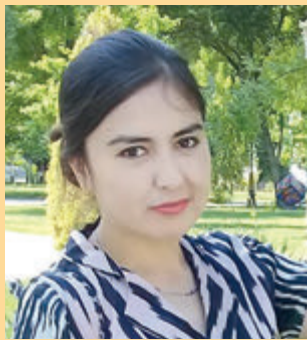
Haliyam tinmagan yomg'irda nimasi bilandir sharpani eslatadigan yo'lovchi orqaga o'girildi:

– U shu yergacha meniki edi, endi sizlarniki... – deb qorong'uda g'oyib bo'ldi.

* * *

– Habib aka, bir bu yoqqa qarangi! – o'qituvchi ust-boshini almashib, shu bugun olgan gazetalarni endigina tartib bilan oldiga taxlab qo'ygan ediki, xotining oshxonadan kelayotgan hayajonli ovozini eshitib, nimadir ro'y berganligini o'yladi, chunki u uncha-munchaga shunday to'lqinlanadigan emasdi. Ayol gapirganicha oshxonadan kelayotgan, o'qituvchi esa noliganicha xonadan chiqib kelayotgan edi. Yo'lakda yuzma-yuz kelishganda erkakni qiyqirishdan nima saqlab qolganini o'zi ham bilmasdi: qarshisida tabassum sochib turgan xotining har qo'li-da bir baliq bor edi...

Ozarbayjon tilidan
Akif AZALP tarjimai

Nigora TOSHMURODOVA

O'rtamizda ishq – ko'prik...

1997-yili tug'ilgan.
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi.

Tabibga...

Qo'l chiqdi. Tabib tomon
Burdim asta yo'limni.
Kim ham sola olardi
She'rdan chiqqan qo'limni.

Issig'im bor, dorini
Ichdim basma-basiga.
Ayting-chi davo bormi
Qalbim isitmasiga?

Qonimni quyuyq deysiz,
Eritar quyosh botgan.
Qon emas, oqmas bo'lib,
Ko'zlarimda yosh qotgan.

Tanga kirib oldi jim,
Bordir na bo'y, na tusi.
Emlanmay qolgan edim,
Yuqdi yolg'on virusi.

Uring qoq yuragimga
Shifoli nina tig'in.
O'zim o'zimga qo'yg'an
Tashxis: vijdon og'rig'i,
Tashxis: imon og'rig'i.

* * *

Sevgining ko'z yummog'iga ko'zin yumdi yuragim,
Ko'zim nurin ado qildi bilolmayin ne vasl.
Borlig'imni kuydirguvchi ishq taftidan yashnagan
Sog'imchimning daraxtida pishdi sabrim mevasi.

Endi ular mayin esgan yelga ham dosh berolmas –
To'kiladi.

Ziddiyat

Ikkalamiz – ikki qirg'oq,
O'rtada hajr – daryo,
O'rtamizda ishq – ko'prik.
Termulib turamiz bir-birimizga,
Ko'ramiz dillarimizda gullar unganin:
Menikida – ishonch guli,
Senikida – shubha.

Men bosib o'tyapman ishq ko'prigini,
Sen chekinyapsan.
Go'yo hajr sahro-yu – kengaymoqda,
Sen qurib boryapsan daryoday.
U seni bosib o'tmoqda.